ВИДАВНИЦТВО РАНОК

Інна Літвінова

НАВЧАННЯ БЕЗ МЕЖ

УКРАЇНСЬКА МОВА

7

Підручник видавництва РАНОК

Самостійні частини мови

Частина мови	Питання, на які вона відповідає	Ознаки
Іменник (від слова *ім'я*)	*хто? що?*	істота / неістота, загальна / власна назва, рід, число, відмінок, відміна, група (для I та II відмін)
Прикметник (від слова *прикмета*)	*який? яка? яке? які? чий? чия? чиє? чиї?*	група за значенням (якісний / відносний / присвійний), рід, число, відмінок, група за кінцевим приголосним основи (тверда чи м'яка), ступінь порівняння (лише для якісних)
Числівник (від слова *число*)	*скільки? котрий? котра? котре? котрі?*	група за значенням, група за будовою, рід (якщо є), число (якщо є), відмінок
Займенник (від скороченої словосполуки *замість імені*)	*хто? що? який? чий? котрий? скільки?*	розряд за значенням, рід (якщо є), число (якщо є), відмінок
Дієслово (від слова *дія*)	*що робити? що зробити?*	вид, дієвідміна, спосіб, час, особа чи рід, число
· **дієприкметник** (*дієслово + прикметник*)	*який? яка? яке? які?*	стан, вид, час, рід (лише для форм однини), число, відмінок
· **дієприслівник** (*дієслово + прислівник*)	*що роблячи? що робивши? що зробивши?*	вид, час
Прислівник (*при слові*, тобто дієслові)	*де? коли? як? чому? навіщо? наскільки?*	ступінь порівняння (якщо є)

Видавничий дім "Освіта"

Службові частини мови

Назва	Для чого служить
Прийменник (завжди стоїть *при іменних* частинах мови)	слугує для зв'язку слів між собою
Сполучник (слово, яке *сполучає*)	поєднує однорідні члени речення або частини складного речення
Частка (*частина*-складник форми, слова, словосполучення чи речення)	утворює форми слів, надає слову або реченню певного значеннєвого відтінку

Відмінки

Назви		Питання		
		Іменник	**Прикметник**	**Числівник**
Називний	Н.	*хто? що?*	*який? чий?*	*скільки? котрий?*
Родовий	Р.	*кого? чого?*	*якого? чийого?*	*скількох? котрого?*
Давальний	Д.	*кому? чому?*	*якому? чийому?*	*скільком? котрому?*
Знахідний	Зн.	*кого? що?*	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Орудний	Ор.	*ким? чим?*	*яким? чиїм?*	*скількома? котрим?*
Місцевий	М.	*(на) кому? (на) чому?*	*(на) якому? (на) чийому?*	*(на) скількох? (на) котрому?*
Кличний	Кл.	*не має питання*	—	—

Частини слова

корінь ⌒ суфікс ⌒ префікс ⌐ закінчення ▯ основа ⌐¬

Члени речення

Головні		Другорядні		
Підмет	**Присудок**	**Означення**	**Додаток**	**Обставина**
хто? що?	*що робив / робить / робитиме підмет? який він є? хто / що він є?*	*який? чий? котрий?*	питання непрямих відмінків (*кого? чого? кому? чому? кого? що? ким? чим? (на) кому? (на) чому?*)	*де? куди? коли? як? чому? навіщо? за якої умови? незважаючи на що?*
———	═══	~~~~~	- - - - - - - -	-·-·-·-·-

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ "ГЕНЕЗА"

Інна Літвінова

УКРАЇНСЬКА МОВА

ПІДРУЧНИК ДЛЯ 7 КЛАСУ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

rnk.com.ua/106120

Електронний інтерактивний додаток до підручника

Київ • Харків
Видавництво «Ранок»
2024

Видавництво "Ранок" Підручник

УДК 811.161.2(075.3)
Л64

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 05.02.2024 № 124)

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено.

Підручник створено відповідно до модельної навчальної програми «Українська мова. 7—9 класи» для закладів загальної середньої освіти (автори Голуб Н. Б., Горошкіна О. М.)

Ілюстрації художника *Віктора Корягіна*

Літвінова І. М.
Л64 Українська мова : підруч. для 7 кл. закл. загал. серед. освіти / І. М. Літвінова. — Х. : Вид-во «Ранок», 2024. — 256 с. : іл.
ISBN 978-617-09-8756-3

УДК 811.161.2(075.3)

Електронний інтерактивний додаток до підручника доступний за QR-кодом або посиланням **rnk.com.ua/106120**

ЗРОБЛЕНО В УКРАЇНІ

ISBN 978-617-09-8756-3

© Літвінова І. М., 2024
© Корягін В. О., ілюстрації, 2024
© ТОВ Видавництво «Ранок», 2024

Підручник Видавництво "Ранок"

ДЕРЖАВНІ СИМВОЛИ УКРАЇНИ

Державний Герб України

Державний Прапор України

Державний Гімн України

Музика *М. Вербицького*
Слова *П. Чубинського*

Ще не вмерла України і слава, і воля,
Ще нам, браття молодії, усміхнеться доля.
Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці.
Запанує́м і ми, браття, у своїй сторонці.

Приспів:

Душу й тіло ми положим за нашу свободу,
І покажем, що ми, браття, козацького роду.

Підручник видавництва "Ранок"

Зміст

Передмова 7
Навігатор 7

Вступ 8
§ 1. Мовні обов'язки українців та українок 9
§ 2. Повторення вивченого в 6 класі 14
Повелителі текстів 17

Розділ 1. ДІЄСЛОВО 20
§ 3. Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль 21
§ 4. Форми дієслова 24
§ 5. Інфінітив 26
§ 6. Особові форми дієслова 28
§ 7. Види дієслова 30
§ 8. Спосіб дієслова: загальна характеристика 35
§ 9. Часи дієслова 38
Минулий час 40
Теперішній час 43
Майбутній час 47
§ 10. Дієвідмінювання дієслів 52
Що таке дієвідмінювання. Особові форми дієслів I та II дієвідмін 52
Як визначити, до якої дієвідміни належить дієслово 53
Дієвідмінювання дієслів *дати*, *їсти* та дієслів на *-повісти* 55
§ 11. Наказовий спосіб дієслів 57
§ 12. Умовний спосіб дієслів 61
§ 13. Безособові дієслова. Дієслівні форми на *-но*, *-то* 63
§ 14. Способи творення дієслів. Правопис дієслів 67
Правопис дієслів із часткою *не* 69
Повелителі текстів 71
Підсумкові тести 73
Підсумки та саморефлексія 75

Розділ 2. ДІЄПРИКМЕТНИК 76
§ 15. Дієприкметник як особлива форма дієслова 77
§ 16. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченнях із дієприкметниковими зворотами 82
§ 17. Активні й пасивні дієприкметники 87
Творення та вживання дієприкметників 87
Відмінювання дієприкметників 93
§ 18. Правопис дієприкметників 97

ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВО "ГЕНЕЗА"

Правопис дієприкметникових суфіксів 97
Частка *не* з дієприкметниками 99
Повелителі текстів 103
Підсумкові тести 104
Підсумки та саморефлексія 106

Розділ 3. ДІЄПРИСЛІВНИК 107
§ 19. Дієприслівник як особлива форма дієслова 108
§ 20. Дієприслівниковий зворот. Розділові знаки в реченнях із дієприслівниковими зворотами й одиничними дієприслівниками ... 112
§ 21. Вид і час дієприслівників 118
§ 22. Правопис дієприслівників. Творення дієприслівників недоконаного й доконаного виду 122
Літера *и* в кінці дієприслівників 122
Частка *не* з дієприслівниками 124
Повелителі текстів 127
Підсумкові тести 129
Підсумки та саморефлексія 131
МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР. Інформація 132

Розділ 4. ПРИСЛІВНИК 134
§ 23. Прислівник як частина мови 135
§ 24. Ступені порівняння прислівників 140
§ 25. Способи творення прислівників 143
§ 26. Особливості правопису прислівників 147
Написання прислівників із дефісом, разом та окремо 148
Букви *-н-* та *-нн-* у прислівниках 153
Правопис заперечних часток *не* та *ні* з прислівниками 154
Букви *и* та *і* в прислівникових суфіксах 156
Повелителі текстів 158
Підсумкові тести 160
Підсумки та саморефлексія 161

Розділ 5. СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ПРИЙМЕННИК 162
§ 27. Прийменник як службова частина мови 163
§ 28. Написання похідних прийменників разом, окремо та з дефісом 170
§ 29. Синонімічні й антонімічні прийменники 175
§ 30. Особливості вживання прийменників 178
Повелителі текстів 184
Підсумкові тести 185
Підсумки та саморефлексія 187
МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР. Текст 188

ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВА "ОРІАНА"

Розділ 6. СПОЛУЧНИК 190
§ 31. Сполучник як службова частина мови 191
§ 32. Сполучники сурядності й підрядності 195
§ 33. Написання сполучників 199
§ 34. Розрізнення сполучників й однозвучних слів 203
§ 35. Синонімічні й антонімічні сполучники 206
Повелителі текстів 210
Підсумкові тести 211
Підсумки та саморефлексія 212
МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР. Жанри мовлення 213

Розділ 7. ЧАСТКА 215
§ 36. Частка як службова частина мови 216
§ 37. Види часток 221
§ 38. Правопис часток із різними частинами мови 225
Написання часток *не* і *ні* з різними частинами мови 225
Написання часток разом і з дефісом 230
Повелителі текстів 233
Підсумкові тести 235
Підсумки та саморефлексія 237
МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР. Спілкування 238

Розділ 8. ВИГУК 242
§ 39. Вигук як особлива частина мови 243
§ 40. Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику в реченнях із вигуками 248
Повелителі текстів 249
Підсумки та саморефлексія 250

ПОВТОРЕННЯ 251
Підсумкові тести 253

Підручник видавництво "Ранок"

Любі семикласники та семикласниці!

Раді вітати вас на початку нового навчального року! Літо промайнуло, як завжди, швидко, попереду цікавий і захопливий сьомий клас.

Цього року ви продовжите шлях до грамотного мовлення й зануритеся в царину морфології. Ми підготували для вас цікаву й доступно викладену інформацію та багато вправ для закріплення необхідних мовних навичок.

Як і раніше, під час навчання працюватимемо з текстами різних стилів і жанрів. Тексти вправ у кожному розділі продовжуємо об'єднувати цікавою для обговорення темою.

Аби вам легше було орієнтуватися на сторінках посібника, уважно ознайомтеся з навігатором.

Навігатор

У такий спосіб оформлені правила, а також інформація, яку **потрібно запам'ятати**.

Пам'ятки й інструкції

Так будуть оформлені **пам'ятки й інструкції**.

Проєкт!

У цій рубриці ви отримаєте проєктні завдання.

Мовленнєвий простір

Так будуть оформлені завдання, що допоможуть вам розвивати своє мовлення.

У рубриці «Повелителі текстів» ви відпрацюєте вміння читати, розуміти та будувати тексти.

Особливості вправ показані такими позначками:

вправа на повторення й актуалізацію

робота в групі або в парі

завдання на вибір

Підручник має електронний інтерактивний додаток, до якого ви можете перейти за посиланнями або QR-кодами на сторінках.

rnk.com.ua/106120

Підручник видавництва "Ранок"

Вступ

Що на нас чекає в цьому розділі?

- З'ясуємо різницю між поняттями «національна мова», «рідна мова», «державна мова».

- Визначимо, що таке мовні обов'язки, поміркуємо, для чого вони потрібні.

- Познайомимося із законодавчими документами, які регулюють наші мовні обов'язки.

Поговоримо про те, чому українцям і українкам важливо розмовляти українською мовою.

Видавництво «Ранок»

§ 1. Мовні обов'язки українців та українок

Вправа 1

1. Виразно прочитайте поезію Миколи Лотоцького.

***

Не говори: в нас мова солов'їна,
Бо мова вища, ніж пташиний спів.
В її скарбниці — доля України,
Глибинна таємниця правіків.
Вона нуртує джерелом криничним,
Із попелища феніксом встає.
Для нації вона гарант на вічність,
Тому її так люто ворог б'є.
Все заберуть, а залишилось слово.
Знов до життя повернемося ми.
Лише тому, що не пропала мова,
То й ми ще наче люди між людьми.
Без мови — не створити нам держави,
Доріг тернистих — не перебрести!
Хай вороги жорстокі і лукаві —
Стіною стань і мову захисти!
Річ не про те, що мова солов'їна,
Бо мова — глибша, ніж пташиний спів.
В її скарбниці — доля України,
Космічна нерозгаданість віків.

2. Поміркуйте, чим, на думку автора, є мова для народу.
3. Чи згодні ви з поетом? Обґрунтуйте свою позицію.
4. Розгляньте світлини. Поміркуйте, для чого використовують мову в зображених ситуаціях. Чому в Україні в таких ситуаціях важливо розмовляти українською?

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Вправа 2

1. Прочитайте назви понять і їхні визначення та встановіть відповідність. Запишіть визначення.

національна мова	рідна мова	державна мова

- Мова, яку створили представники певної нації для спілкування в межах своєї спільноти.
- Офіційна мова певної держави, закріплена на законодавчому рівні.
- Мова спілкування в сім'ї.

2. Назвіть мову, яка є державною й національною в Україні. Яка мова рідна у вашій родині?

Вправа 3

1. Прочитайте уривок із Конституції України — основного закону нашої держави.

Стаття 10. Державною мовою в Україні є українська мова.

Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України.

2. Перекажіть прочитане близько до тексту. Поясніть, як ви розумієте зміст статті.
3. Поміркуйте, чим різняться текст статті та ваш переказ. Чому?

Вправа 4

1. Ознайомтеся зі змістом наведених статей Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної».

Підручник є власністю держави. Відчуження заборонено

17:25 93%

Стаття 1. Єдиною державною (офіційною) мовою в Україні є українська мова.

Стаття 6. Кожний громадянин України зобов'язаний володіти державною мовою.

Стаття 12. Робочою мовою діяльності органів державної влади, підприємств, установ та організацій, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова.

Стаття 21. Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова.

Стаття 23. Мовою проведення культурно-мистецьких, розважальних і видовищних заходів є державна мова.

Мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова.

Стаття 24. Теле- та радіомовники здійснюють мовлення державною мовою.

Стаття 25. Друковані медіа в Україні видаються державною мовою.

Стаття 26. Книжкові видання в Україні видаються та розповсюджуються державною мовою та/або мовами корінних народів України, офіційними мовами Європейського Союзу.

Стаття 29. Мовою публічних заходів є державна мова.

Стаття 30. Мовою обслуговування споживачів в Україні є державна мова.

Стаття 32. Мовою реклами в Україні є державна мова.

2. Що нового ви дізналися з тексту Закону? Поміркуйте, чому дотримання наведених статей важливе.
3. Роздивіться малюнки на початку розділу та поміркуйте, які ситуації, прописані в Законі, на них зображені.

ПІДРУЧНИК НОВОЇ ШКОЛИ "РАНОК"

Вправа 5

1. Пригадайте, що таке інфографіка.

Інфографіка — це добірка зображень, діаграм і мінімального обсягу тексту, що роблять огляд теми легко зрозумілим. Зазвичай в інфографіці використовують яскраві візуальні елементи для швидкого та доступного подання інформації.

2. Розгляньте інфографіку до Закону про мову (статті наведено в попередній вправі).

Видавництво Ранок
Підручник

3. Що нового для себе ви дізналися з інфографіки?

4. Розіграйте ситуації, у яких дотримано наведених статей Закону. Наприклад, ви сплачуєте за обід у шкільній їдальні, проводите шкільний захід, купуєте квиток на фільм, обговорюєте план заходів на перший семестр тощо.

5. Пригадайте, чи спостерігали ви порушення Закону про мову. Розкажіть про ці випадки.

6. Поміркуйте, як варто поводитися в ситуації, коли Закон про мову порушують. Наведіть приклади реплік. Змоделюйте ситуацію.

Вправа 6

1. Ознайомтеся зі статтею із тлумачного словника.

Обо́в'язок — те, чого треба беззастережно дотримуватися, що слід безвідмовно виконувати відповідно до вимог суспільства або виходячи з власного сумління.

2. Поміркуйте, які обов'язки ви маєте.

3. Що може входити до поняття «мовні обов'язки»?

Проєкт

Об'єднайтеся в групи і сформулюйте 5 мовних обов'язків учнів та учениць 7 класу.

Презентуйте кожен і кожна свій проєкт. Об'єднайте всі проєкти та створіть спільний мовний кодекс свого класу. Оформіть як інфографіку, оприлюдніть на стенді класу.

Підручник видавництва "Ранок"

§ 2. Повторення вивченого в 6 класі

Вправа 7

1. Пригадайте, що таке частини мови.
2. Які частини мови ви знаєте? Які детально вивчали в 6 класі?

3. Розгляньте малюнки на с. 8 і назвіть по 5 прикладів вивчених частин мови, випишіть їх у зошит.

Вправа 8

1. Розгляньте ілюстрації до частин мови, які ви вивчали в 6 класі. Поміркуйте, де яка частина мови зображена.

Підручник "Ранок"

2. Чи знайоме вам поняття «штучний інтелект»? Як ви його розумієте? Ознайомтеся з його визначенням.

Шту́чний інтеле́кт (ШІ, англійською *AI — artificial intelligence*) — розділ інформатики, зосереджений на розробці інтелектуальних машин, здатних виконувати завдання, які зазвичай потребують людського інтелекту.

3. У мережі «Інтернет» існують сервіси, що дозволяють за допомогою штучного інтелекту створювати тексти й зображення. Чи відомі вам якісь із них?

4. Виконайте завдання на вибір:

- Намалюйте власні асоціативні ілюстрації до вивчених частин мови.
- Уявіть, які ілюстрації найбільше пасуватимуть до цих частин мови, та опишіть їх.
- Разом із дорослими спробуйте створити такі ілюстрації за допомогою одного із сервісів генерування зображень в інтернеті (штучного інтелекту).

Вправа 9

1. Спишіть речення, поставивши слова в дужках у потрібну форму.

1) Будь-яке слово, вимовлене (*українська*), вже само по собі є молитвою за Україну (*К. Мордатенко*). 2) Нації вмирають не від (*інфаркт*). Спочатку їм відбирає мову (*Л. Костенко*). 3) Мова росте елементарно, разом з (*душа*) народу (*І. Франко*). 4) Нація повинна боронити (*свій*) мову більше, ніж (*свій*) територію... Втратити (*рідний*) мову й перейняти чужу — це найгірший знак підданства... (*Т. Девіс*). 5) Мова — це доля (*наш*) народу, і вона залежить від того, як ревно ми всі плекатимемо (*вона*) (*Олесь Гончар*). 6) Абсолютно ніщо не є (*таке*) само важливим для культури (*нація*), як її мова (*Вільгельм фон Гумбольдт*).

2. Визначте, якою частиною мови є кожне змінене слово, надпишіть.

3. Поміркуйте, яка думка закладена в кожній цитаті. Що вам відгукується найбільше? Поясніть своє ставлення щодо висловленого.

Підручник відповідає оновленій програмі

Вправа 10

1. Прочитайте фрагменти есе учнів та учениць 7 класу. Знайдіть помилки й виправте їх.

1) Українською мовою треба розмовляти, бо вона сама милозвучна.
2) Я люблю дивитися кіна, переведені українською мовою, це гарно звучить.
3) Людина, який не вміє говорити українською, багато втрачає.
4) За даними інтернета, в світі українською мовою говорить від сорок одного до сорок п'ятьох мільйона осіб.
5) На щастя, багато свідомих громадянів розуміють важливість державної мови.

2. Запишіть правильні варіанти.

Вправа 11

1. Пригадайте, що таке есе. За потреби скористайтеся підказкою на форзаці в кінці підручника.

2. Напишіть есе на одну з тем:
   - Чому потрібно спілкуватися українською мовою?
   - Що особисто я можу зробити для української мови?
   - Мої мовні обов'язки

Вправа 12

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107244

Підручник "Ранок"

Повелителі текстів

Прочитайте текст і виконайте завдання до нього.

Якось у купе швидкого потяга їхали чотири пасажири: англієць, німець, італієць та один відомий львівський юрист. Між ними точилася розмова на різні теми, серед іншого заговорили про мови, і кожен хвалив свою.

Першим заговорив англієць:

— Англійська мова — це мова Шекспіра, Байрона, Дікенса, Ньютона та інших великих літераторів і вчених. Її вживають у всьому світі.

— А німецька, — озвався німець, — мова філософії, техніки, армії, медицини, мова Шіллера, Гегеля, Канта, Вагнера, Гейне.

Італієць усміхнувся:

— Панове, італійська мова — це мова сонячної Італії, мова музики й кохання. Мелодійною італійською мовою написано найкращі твори епохи Відродження, неперевершену поезію Петрарки, лібрето знаменитих опер.

Українець промовив:

— А я продемонструю багатство та можливості своєї мови на прикладі. Назвіть якусь літеру, — звернувся він до німця.

— Нехай буде П, — сказав той.

— Добре. Слухайте: я розкажу вам оповідання, у якому всі слова починаються на цю букву.

Перший поцілунок

Популярному перемишлянському поетові Павлові Подільчаку прийшло поштою приємне повідомлення:

«Приїздіть, пане Павле, — писав поважний правитель повіту Полікарп Паскевич, — погостюєте, повеселитеся». Пан Павло поспішив, прибувши першим потягом. Підгорецький палац Паскевичів привітно прийняв приїжджого поета.

Підручник Видавництво Ранок

Потім під'їхали поважні персони — приятелі Паскевичів... Посадили пана Павла поряд панночки — премилої Поліни. Поговорили про політику, погоду. Пан Павло прочитав пречудові поезії. Панна Поліна програла прекрасні полонези.

Панна Поліна попросила прогулятися по Підгорецькому парку, помилуватися природою, послухати пташині переспіви. Пропозиція повністю підійшла поетові.

...Поросли папороттю предавній парк подарував приємну прохолоду. Повітря п'янило принадними пахощами. Побродивши по парку, пара присіла під порослим плющем платаном. Посиділи, помріяли, позітхали, пошепталися, пригорнулися. Почувся перший поцілунок.

У купе пролунали оплески.

— А якщо назвати іншу літеру? — спитав англієць. — Наприклад, літеру С!

— Українською мовою можна скласти не лише оповідання, а й навіть вірш, де всі слова будуть починатися на С. Якщо Ваша ласка, прошу послухати.

Сипле, стеле сад самотній
Сірий смуток — срібний сніг,—
Сумно стогне сонний струмінь.
Серце слуха смертний сміх.

Стихли струни, стихли співи,
Срібні співи серенад,—
Срібно стеляться сніжинки —
Спить самотній сад.

— Геніально! Незрівнянно! — вигукнули попутники. — Українська мова справді багата й милозвучна.

Потім усі замовкли. Говорити не було потреби.

(*За П. Столярчуком; уривок із вірша В. Кобилянського*)

Завдання 1

Серед попутників не було

А англійця
Б іспанця
В німця
Г італійця

Завдання 2

Як українець продемонстрував багатство української мови?

А розказав захопливу історію
Б навів наукові докази
В склав текст, у якому всі слова починалися однією літерою
Г пожартував

Завдання 3

Помилковим є твердження

А Усі мови, окрім української, бідні.
Б Присутні погодилися, що українська мова багата й милозвучна.
В Італійською мовою писали представники епохи Відродження.
Г Англійська мова відома в усьому світі.

Завдання 4

Спробуйте скласти речення, у якому всі слова починатимуться однією літерою.

Завдання 5

1. Яку іноземну мову ви опановуєте або хотіли б опанувати? Доберіть аргументи для доведення важливости та багатства цієї мови. Захистіть свою позицію перед однокласниками й однокласницями.
2. Усі разом доберіть аргументи про важливість і багатство української мови.

Підручник "Ранок"
Видавництво "Ранок"

Розділ 1
ДІЄСЛОВО

Що на нас чекає в цьому розділі?

- Поміркуємо, для чого в мові потрібні дієслова та що вони означають.

- Дослідимо, чому дієслова мають таку назву.

- З'ясуємо, що таке дієприкметник і дієприслівник.

- Навчимося правильно писати дієслова.

- Дізнаємося, як змінюються дієслова.

А ще поговоримо про цікаве та важливе в Україні.

§ 3. Дієслово: загальне значення, морфологічні ознаки, синтаксична роль

Вправа 13

1. Роздивіться малюнки на початку розділу й розкажіть, що на них зображено.
2. Коли ви розповідали, що роблять люди на світлинах, які слова використали? До якої частини мови вони належать? Поміркуйте, чому вона має таку назву.
3. Пригадайте, на які питання відповідають дієслова.
4. Роздивіться ілюстрацію до дієслова. Які особливості цієї частини мови на ній відображені?
5. Виконайте завдання на вибір:
   - Намалюйте власну ілюстрацію до дієслова. Поясніть, чому ви створили саме таке зображення.
   - Уявіть і докладно опишіть свою ілюстрацію.
   - Разом із дорослими створіть ілюстрацію за допомогою штучного інтелекту.

Дієслово (від *дія* і *слово*) — це самостійна частина мови, що позначає процеси, дії, стани. Дієслово відповідає на питання *що робити? що зробити?*

У реченні дієслово найчастіше виконує функцію присудка: *Вчинки свідчать про життєві цінності людини.*

Вправа 14

1. Із запропонованих слів випишіть дієслова.

Іти, мрія, уважний, історія, спитати, сімнадцять, творити, цікавий, окреслити, я, розуміти, п'ять, ходіння, ігнорувати, стародавній, сам, являтися, цвіріньокати, презентація, імітувати, купувати, сто, активувати, сьомий, вірити, повторення, аргументувати.

2. Перевірте себе: із перших літер виписаних слів складіть речення.
3. Поясніть, за яким критерієм вирізняли дієслова з-поміж інших частин мови, поставте до них питання.

Електронний підручник Видавництва Ранок

Вправа 15

1. Із запропонованих слів випишіть дієслова.

Перемогти, перемога, непереможний, переможець; розважливий, розважити, розвага, розважальний; навчальний, навчаюся, навчання, наука; пам'ятка, запам'ятовувальний, запам'ятай, пам'ятний; популярність, популяризують, популярний; дія, дієвий, діють, діяч; повторення, повторювати, повторюваний, повтор; практика, практичний, практикант, практикувати.

2. Поясніть, за яким критерієм вирізняли дієслова з-поміж інших частин мови.
3. Поміркуйте, за якою ознакою слова об'єднані в групи.
4. Наведіть свій приклад подібного ряду слів.

Вправа 16

1. Випишіть дієслова у три стовпчики відповідно до значення.

Навчатися, любити, міркувати, випромінювати, співати, відчувати, мріяти, стрибати, подобатися, знати, лежати, зображувати, звертатися, фотографувати, поспішати, стояти, зупинятися, назвати, ізолювати, повторювати, радіти, мерзнути, текти, лікувати, перемовлятися.

Процес	Дія	Стан

2. Доповніть кожний стовпчик двома своїми прикладами.

Вправа 17

1. Усно складіть короткі речення із запропонованими словами.

1) Думаю, думаємо. 2) Пишу, пишеш, пише. 3) Побіг, побігла, побігло. 4) Вчив, вивчив. 5) Бачиш, бачив, бачитимеш.

2. Дослідіть дієслова в кожному рядку. Чим вони відрізняються?
3. Поміркуйте, за якими категоріями змінюються дієслова.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 18

1. Прочитайте текст.

17:25 93%

Україна має багату історію та культуру. Чимало цікавих фактів про неї здивують навіть тих, хто добре знайомий із нашою країною. У цій статті ми наведемо кілька цікавих прикладів. Пропонуємо кожному долучитися до наповнення цього списку: додавайте цікаві факти в коментарях!

- Україна є найбільшою серед країн, які повністю розташовані в Європі. Її загальна площа становить 603,7 км².
- Найглибшою в усьому світі станцією метро вважають станцію «Арсенальна» в Києві. Вона розташована на глибині 105,5 м.

- Найдовший у світі житловий будинок розташований у Луцьку. Він складається зі сполучених між собою будинків і створює архітектурний ансамбль завдовжки 2 км 775 м.
- Україна належить до п'ятірки світових лідерів із виробництва меду.

(*За матеріалами сайтів «Суспільне. Новини», «Галицький кореспондент», «Твоє місто», «Day today»*)

2. Спишіть ту частину тексту, де наведено цікаві факти про Україну. Підкресліть дієслова відповідно до синтаксичної функції в реченні.

3. Пригадайте, які цікаві факти про нашу країну знаєте ви. Обговоріть їх у класі. Запишіть використані в мовленні дієслова.

Електронний додаток

§ 4. Форми дієслова

Вправа 19

1. Прочитайте дієслова.

   Написати, напишу, написаний, написавши, написано.
   Виконати, виконав, виконаний, виконавши, виконано.

2. Поміркуйте, чим вони відрізняються (на які питання відповідають, що позначають, як змінюються тощо).

Дієслово має кілька форм. Частина з них змінювані (тобто мають закінчення), а частина — незмінювані.

Підручник видавництва Ранок

Вправа 20

Роздивіться схему на попередній сторінці. Визначте форми наведених у попередній вправі дієслів. Наведіть іще по два приклади до кожної форми дієслова. Запишіть їх у зошити.

Вправа 21

Розгляньте світлини та прочитайте репліки. Які форми дієслів у них ужито? Поясніть, як ви це визначили.

Вправа 22

Із запропонованого переліку випишіть дієслова, надпишіть форму.

Зніяковіли, шкода, говоримо, випито, ховаючись, ходіння, з'єднані, платити, сплять, граючи, варто, з'їдено, приніс, умитий, сподівання, жаль, знати, треба, розуміючи, купівля, зустрітися, відраховано, згаданий, чекай, ходила б, прати, показ, створено, прибрані, почорнілий, склеєно.

Вправа 23

Запишіть подані дієслова у формі інфінітива.

Знаю, думали, здогадався, зроблю, мандруєш, захочу, прочитала; одягнув, одягнувся, навчатиме, навчатиметься.

Вправа 24

1. Із запропонованих прислів'їв і приказок випишіть дієслова.

1) Батьківщина — мати, умій за неї постояти. 2) Кожна травичка на своєму корені росте. 3) Зароблена копійка краща за крадений карбованець. 4) Не бувши на чужині, не оціниш по-справжньому рідної землі. 5) Сказано — зроблено.

2. Надпишіть форму виписаних дієслів.
3. Поміркуйте, які прислів'я об'єднані тематично. Поясніть, як ви їх розумієте.

Підручник Видавництво "Ранок"

§ 5. Інфінітив

Вправа 25

1. Прочитайте уривок із тексту пісні «Відлік» гурту «ONUKA».

Я. Дихати. Хотіти.
Я. Припиняти. Розмова.
Я. Натискати. Відлік.
Тільки. Майбутнє. Готовий.

2. Що цікавого ви помітили в тексті пісні?
3. Утворіть форми дієслів так, щоб скласти речення. Поміркуйте, що ви змінили в дієсловах.

Початковою формою дієслова є **інфінітив**, тобто форма, що закінчується суфіксом **-ти** (*ходи́ти, бі́гати, малюва́ти*), наприклад: *Під час розв'язування задач треба було **думати, перевіряти, морщити** чоло та мимоволі **вдавати** грамотну людину, а це завжди приносило йому насолоду* (В. Хронович).

Зверніть увагу! Інфінітивні форми на **-ть** не відповідають нормам літературної мови, але вони побутують в усному мовленні, фольклорі, художній літературі, наприклад: *Наче я за всіх думать повинен!* (А. Дімаров).

У дієсловах, які називають дію, спрямовану виконавцем на самого себе, суфікс інфінітива стоїть перед **-ся**: *представля́тися, фотографува́тися*. Частину **-ся** називають постфіксом, адже вона завжди стоїть у кінці слова (від латинського *post* — після).

Вправа 26

1. Спишіть пари речень. Скориставшись питаннями-підказками, визначте, якими членами речення є дієслова.

1) Ми (*що зробили?*) скористалися цією можливістю. Треба (*що зробити?*) скористатися цією можливістю. 2) Мій брат завжди (*що робив?*) прагнув більшого. (*що?*) Прагнути

більшого — запорука успіху. 3) Оксана (*що робить?*) плаває. Оксана вчиться (*чого?*) плавати. 4) Я (*що роблю?*) подорожую. У мене є мрія (*яка?*) подорожувати. 5) Петрик (*що зробив?*) купив хліба. Петрик зайшов до крамниці (*з якою метою?*) купити хліба.

2. Зробіть висновок:

У реченні дієслово зазвичай виконує синтаксичну функцію ..., але інфінітив може виконувати функції ... .

Вправа 27

1. Спишіть речення.

1) Тобі дванадцятий рік, у такому віці хлопець мусить бути веселим, жвавим, сильним, мріяти про подорожі, пригоди... (*О. Бердник*). 2) На чужу роботу дивитися — ситому не бути (*Нар. тв.*). 3) Він прийшов познайомитися (*М. Коцюбинський*). 4) Обов'язково навчіться користуватися навігатором — у будь-якому місті почуватиметеся як удома.

2. Знайдіть дієслова у формі інфінітива, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі в реченні.
3. Перевірте себе, скориставшись електронним додатком до підручника.

rnk.com.ua/107242

Вправа 28

1. До поданих іменників доберіть спільнокореневі дієслова, запишіть їх у формі інфінітива.

Розмова

Любов

Краса

Віра

Думка

Радість

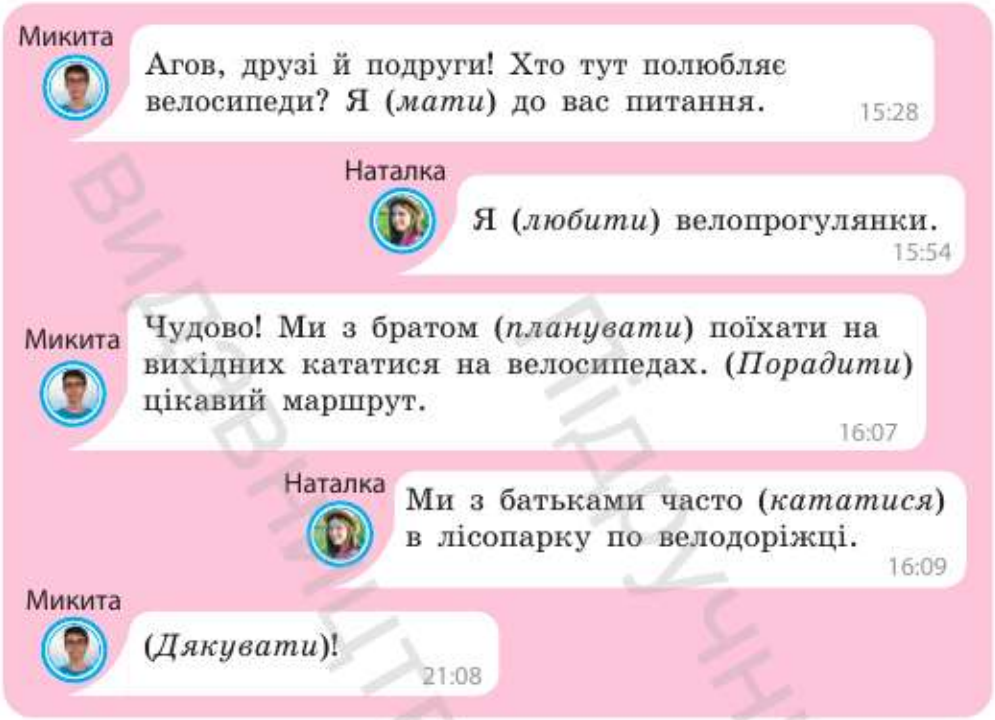
2. Складіть речення із цими дієсловами у формі інфінітива.
3. Складіть речення з тими самими дієсловами в будь-якій іншій формі.
4. Поміркуйте, які форми дієслів ми вживаємо частіше: інфінітив чи інші.

Видавництво «Ранок»

§ 6. Особові форми дієслова

Вправа 29

1. Прочитайте фрагмент із чату класу, поставивши дієслова в дужках у потрібну форму.

2. Прочитайте самі дієслова без займенників. Чи зрозуміло, про яку особу йдеться? Згадайте особові займенники. Чому вони так називаються?

3. Дослідіть, у якій частині слова зашифровано значення особи.

Форми дієслова, у яких можна визначити особу, називаємо **особовими**. Ці форми відрізняються закінченнями, наприклад: *пишу* — *пишеш* — *пише*. Граматична категорія **особи** дієслова виражає відношення дії до мовця.

Відбудучний Ренок

Особові форми дієслова змінюються за особами (*мрію — мрієш — мріє*), числами (*мрію — мріємо*), часами (*мрію — мріяла — мріятиму*), родами (*мріяв — мріяла — мріяло*).

Вправа 30

1. Спишіть речення, поставивши записані в дужках дієслова в потрібну форму.

1) Я щойно (*навчитися*) плавати, а мій брат давно вже (*вміти*). 2) Учора Оксанка (*читати*) цікаву книжку, сьогодні теж (*читати*). 3) Минулого місяця наша кішка (*народити*) кошеня, воно вже (*підрости*) й цілими днями (*гратися*). 4) На вулицях міста щодня (*з'явитися*) все більше електросамокатів.

2. Визначте й надпишіть, де можливо, рід/особу, число, час дієслів.

Вправа 31

1. Усно складіть речення з поданими словами.

Робила, зробила; довіряє, довіряють; мандруємо, мандруєте, мандрують; вирішив, вирішую, вирішу; пишу, напишу.

2. Поміркуйте, чим відрізняються дієслова в групах.

Вправа 32

1. Прочитайте фрагмент твору Макса Бралльє «Останні підлітки на Землі» в перекладі Юлі Садохи.

Сорок два дні тому я був звичайним тринадцятирічним підлітком на ім'я Джек Салліван. Моє життя було нудним, а в нецікавому містечку Вейкфілд нічого не відбувалося. Я не був ані героєм, ані крутим хлопцем і точно не бився з гігантськими монстрами.

Ба, тільки подивіться на мене зараз!

2. Випишіть усі дієслова в особових формах.

3. Пофантазуйте, що могло статися з Джеком. Розкажіть, використовуючи дієслова.

Підручник видавництва «Ранок»

§ 7. Види дієслова

Вправа 33

1. Роздивіться малюнки. Поміркуйте, чи підходять підписи до них.

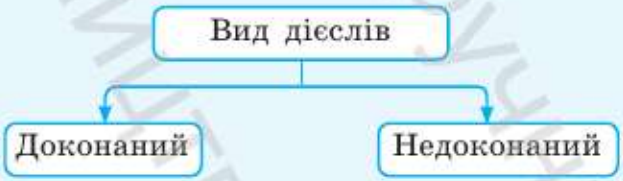
Я розв'язав задачу!

Я розв'язував задачу…

2. У чому, на вашу думку, різниця між дієсловами в реченнях?

Дієслова мають категорію виду.

Дієслова **доконаного** (від слова *доконати*, тобто здійснити що-небудь, виконати до кінця) виду позначають завершену, обмежену в часі дію й відповідають на питання *що зробити? що зробив? що зробить?* тощо. Такі дієслова можуть мати форму лише минулого чи майбутнього часів, наприклад: *виконав домашнє завдання, виконаю домашнє завдання*.

Дієслова **недоконаного** виду позначають незавершену, не обмежену в часі дію та відповідають на питання *що робити? що робив? що робить?* тощо. Можуть мати форму

Підручник для 5 класу

теперішнього, минулого чи майбутнього часів, наприклад: *виконував домашнє завдання, виконую домашнє завдання, буду виконувати домашнє завдання.*

Вправа 34

1. Порівняйте речення та поміркуйте, чим вони відрізняються.

Ольга вчилася грати на гітарі.	Ольга навчилася грати на гітарі.
Діти малюватимуть картину.	Діти намалюють картину.
Дмитро мив посуд.	Дмитро помив посуд.
Я писала твір.	Я написала твір.

2. Випишіть дієслова та поставте до них питання.

Вправа 35

1. Прочитайте видові пари дієслів, поставте питання до кожного.

Писати — написати, вислухати — вислуховувати, збирати — зібрати, розрі́зати — розріза́ти, брати — взяти.

2. Усно складіть речення з дієсловами.
3. З'ясуйте, чим відрізняються дієслова в парі (частина слова, наголос).

Дієслова утворюють видові пари за допомогою
- префіксів: *вітати — привітати*;
- суфіксів: *стукати — стукну́ти*;
- чергування звуків: *витирати — витерти*;
- зміни наголосу: *зси́пати — зсипа́ти*;
- іншої основи: *брати — взяти*.

Деякі дієслова є **двовидовими**, тобто одна форма залежно від контексту виражає значення доконаного або

Підручник вилучено з бібліотечного фонду

недоконаного виду, наприклад: *атакувати*, *веліти*, *женити*, *телеграфувати* та ін.

Значна частина дієслів також є **одновидовими**, тобто вживаються лише у формі одного виду: доконаного (*придбати*, *схаменутися*) або недоконаного (*сподіватися*, *потріскувати*).

Вправа 36

Визначте вид запропонованих дієслів. Утворіть, де можливо, видові пари й запишіть їх.

Закликати, знайти, розповісти, веліти, умивати, ловити, організувати, замітати, перемогти, прагнути, розрізати, атакувати, стрибати, розуміти, дозволяти, бачити, нагородити, шукати.

Вправа 37

1. Розгляньте схему та пригадайте правила написання префіксів **з-**, **с-**, **зі-**.

2. Визначте вид запропонованих дієслів. Запишіть видову пару, утворену за допомогою префікса **з-**, **с-** чи **зі-**.

Творити, лякатися, бадьорити, фотографувати, бентежити, писати, нищити, хилитися, керувати, штовхнути, берегти, в'янути, дивуватися, клеїти, гнути, тягти, хвалити, шити, жувати.

3. Поясніть правопис префіксів.

4. Запишіть два останніх слова фонетичною транскрипцією.

Підручник видавництва "Ранок"

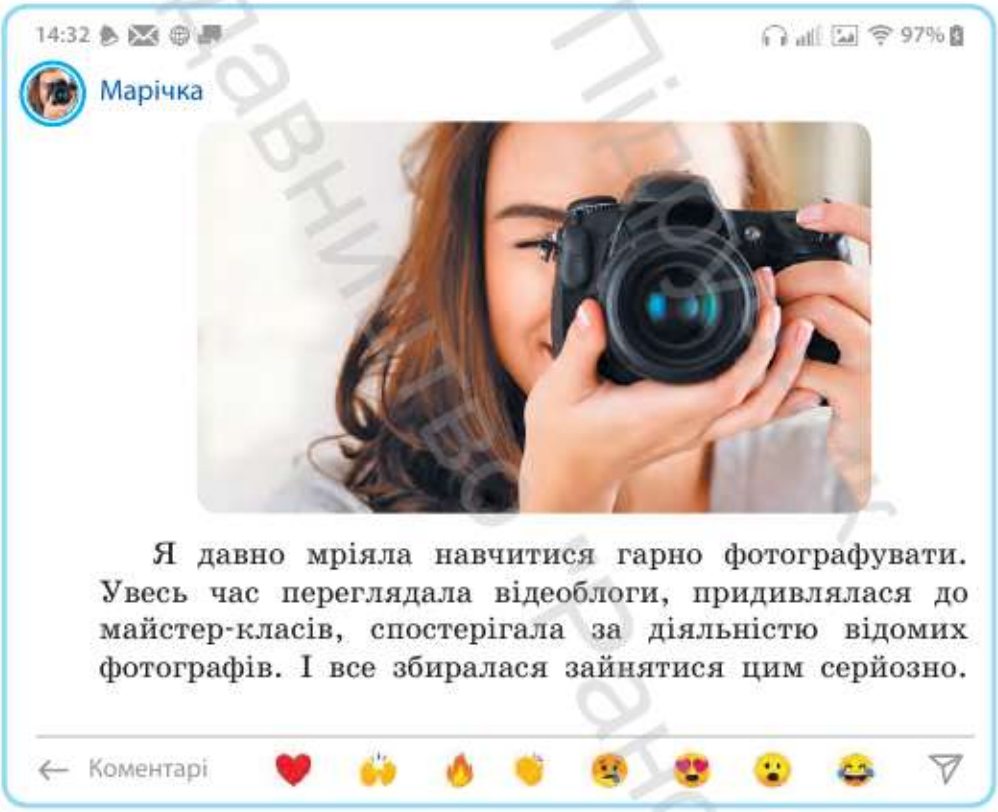
Вправа 38

Скоригуйте помилки в реченнях і запишіть виправлені варіанти.

1) *Придбавайте у провідника чай, каву, цукерки.*
2) *Я фотографонув свого друга.*
3) *Ми рішили провести цікавий захід.*
4) *Несчікувано у двері стуконули.*
5) *Діти, схаменяйтеся і поводьтеся гречно.*
6) *Надвечір ми нарешті приїздили до бабусі.*

Вправа 39

1. Прочитайте допис Марічки.

Підручник у вигляді зошита

14:32 97%

Збиралася, збиралася і ось, нарешті, зібралася та взялася за справу (привітайте мене!): знайшла фотошколу з хорошим рейтингом, записалася і вже дізналася про розклад занять. Отож стежте за новинами: уже скоро порадую вас прекрасними світлинами.

Сьогодні маємо безліч можливостей для самовдосконалення. Треба діяти й переводити свої мрії з недоконаного виду в доконаний! 🔥 Діліться думками в коментарях.

Ганна

Я давно мрію навчитися грати на барабанах! Піду пошукаю курси. 😂

1 дн. 4 вподобання Відповісти

Олег

А я на гітарі!

23 год. 7 вподобань Відповісти

Назар

А я збираюся навчитися друкувати наосліп, не дивлячись на клавіатуру. Уже навіть програму скачав, але руки не доходять. 😢

9 год. 3 вподобання Відповісти

Зірка

А я досі не вмію кататися на роликах. 😢

3 год. 7 вподобань Відповісти

2. Випишіть у два стовпчики дієслова доконаного й недоконаного виду. Поміркуйте, як вид дієслів пов'язаний зі змістом оповіді Марічки.

3. Поділіться своєю мрією: чого ви хочете навчитися. Поміркуйте, як це можна зробити: де знайти потрібну інформацію, до кого звернутися по допомогу тощо.

4. Напишіть план дій щодо здійснення вашої мрії.

ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВО «ГРАНОК»

§ 8. Спосіб дієслова: загальна характеристика

Вправа 40

1. Роздивіться малюнки та прочитайте підписи.

Я даю тобі пиріжок. Дай пиріжок. Я дав би тобі пиріжок…

2. Поміркуйте, у якій ситуації йдеться про реальну дію. У яких ситуаціях про уявну?

Категорія **способу дієслова** вказує на реальність чи ірреальність дії, процесу або стану, названого дієсловом.

Реальна дія, що відбувалася в минулому, зараз чи відбуватиметься в майбутньому, позначається дієсловом **дійсного способу**: *читаю*, *пишеш*, *плануємо*.

Бажану дію, яка можлива лише за певних умов, позначаємо дієсловом **умовного способу**: *читав би*, *написала б*, *планували б*.

Прохання, наказ, спонукання до дії — дієсловом **наказового способу**: *читаймо*, *пиши*, *нехай планують*.

Вправа 41

Поверніться до малюнків із попередньої вправи. Назвіть способи дієслів, ужитих у підписах до малюнків.

Реальна дія			Ірреальна дія	
Дійсний			Умовний	Наказовий
виражає дію, що відбувалася, відбувається або відбуватиметься, має часові форми			виражає бажану дію, яка можлива лише за певних умов	виражає прохання, наказ, спонукання до дії
Минулий	Теперішній	Майбутній		
що робив? що робила? та інші	*що робить? що робимо?* та інші	*що робитиме? що зроблю?* та інші	*що робив би? що зробили б?* та інші	*що роби? що робіть?* та інші

Вправа 42

Роздивіться таблицю вище, наведіть приклади дієслів різних способів.

Вправа 43

1. Випишіть у три стовпчики дієслова у формі дійсного, умовного та наказового способів.

Виберу, вибери, вибрала б; прибігла б, нехай прибіжить, прибігли; поміркуймо, поміркували б, поміркує; шукала, шукав би, шукайте; відвідайте, відвідали б, відвідаємо.

2. Напишіть по два своїх варіанти до кожного стовпчика.

Вправа 44

Утворіть і запишіть форми дійсного, умовного та наказового способів від запропонованих дієслів.

Зізнатися, створити, захищати, повернути, переконати.

Вправа 45

1. Спишіть речення.

1) Молодший брат і собі сказав: «А я спіймаю і втримаю на льоту все, що не впало б з неба, яке б воно не було важке

Підручник рекомендовано Міністерством освіти і науки України

й велике» (*Нар. тв.*). 2) «Насамперед розберімося із зовнішнім виглядом!» — наступного ж дня по оголошенні конкурсу я походжала туди-сюди вздовж дошки та озвучувала план завоювання симпатій журі (*І. Потаніна*). 3) Коли б з'явився доглядач, вона б тихенько засвистіла (*Л. Смілянський*). 4) «Тоді візьми — ось!!! — Хлопчина королівським жестом вручає Софійці найпишнішого букетика. — Гостинець од фірми!» (*М. Павленко*).

2. Знайдіть дієслова, надпишіть спосіб (дійсний, умовний, наказовий). Підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі.
3. Намалюйте схеми речень із прямою мовою.

Вправа 46

1. Визначте спосіб дієслів у наведених реченнях.

1) Чи не подав би ти мені склянку води? 2) Зараз ви терміново виконаєте це завдання! 3) Наказую взяти до відома сказане вище. 4) Дмитрику, не сходив би ти в магазин?

2. Поміркуйте, чи в усіх реченнях ужитий спосіб дієслова відповідає ситуації.
3. Для якого стилю властиві подібні фрази?

Вправа 47

1. Із запропонованих речень випишіть дієслова, розподіливши їх на три групи: дієслова у формі дійсного, умовного та наказового способів.

1) Кожна мрія тобі дається разом із силами, необхідними для її здійснення. Однак тобі, можливо, доведеться для цього попрацювати (*Р. Бах*). 2) Немає страшнішої помилки, аніж дістатися до своєї мрії впритул та зупинитися (*С. Поваляєва*). 3) Усі наші мрії можуть здійснитися, тільки якщо ми маємо мужність іти за ними (*В. Дісней*). 4) Замість того, щоб мріяти про своє життя, живіть своєю мрією! (*Невідомий автор*). 5) Мрія дає нуль, якщо її не зробити життям (*Г. Тютюнник*). 6) Світ змінюють мрійники й фантазери (*Невідомий автор*).

2. Поміркуйте, якою темою об'єднані речення.
3. Розкажіть про свою мрію. Під час розповіді виписуйте дієслова, об'єднуючи їх у групи відповідно до способу.

Електронний варіант підручника

§ 9. Часи дієслова

Вправа 48

1. Прочитайте речення.

Я	роблю	вчора	уроки.
Я	робила	завтра	уроки.
Я	робитиму	зараз	уроки.

2. Поміркуйте, чи правильно побудовані речення. Що в них не так?
3. Скоригуйте й запишіть правильні варіанти.
4. Поміркуйте, у якій частині дієслова закладено значення часу.

Дієслова у формі **дійсного способу** виражають дію, що відбувалася, відбувається або відбуватиметься. Вони мають форми трьох часів: теперішнього, минулого та майбутнього. **Час дієслова** — це морфологічна ознака, що визначає відношення дії, вираженої дієсловом, до моменту мовлення (зараз — у минулому — у майбутньому).

Минулий час	**Теперішній час**	**Майбутній час**
Значення		
дія, що відбувалася або відбулася до моменту мовлення про неї	дія, що відбувається постійно чи в момент мовлення	дія, що відбуватиметься після моменту мовлення про неї
Питання		
що робив? *що зробила?* *що робили?* тощо	*що роблю?* *що робиш?* *що робить?* тощо	*що робитиме?* *що зроблять?* *що зробимо?* тощо
Вид дієслів		
доконаний і недоконаний	лише недоконаний	доконаний і недоконаний
Дієслова змінюються за		
родом, числом	особою, числом	особою, числом

Матеріали підручника

Вправа 49

1. Роздивіться таблицю на попередній сторінці.
2. Поміркуйте, чому форму теперішнього часу мають лише дієслова недоконаного виду.
3. Розподіліть дієслова на три стовпчики за формами часу відповідно до таблиці на попередній сторінці.

Говорю, наздогнати, не знаю, сказав, милується, зазирни, замовиш, передасть, пояснила, продовжимо, злякається, ходили, прямував, прийшла б, називають.

4. Які дієслова ви не виписали? Чому?

Вправа 50

1. Прочитайте текст.

Чи знаєте ви про Софію Київську — одну з головних святинь усього православного світу? Софійський собор відомий як найстаріший у Києві. Будівля до сьогодні зберегла інтер'єр часів свого створення — XI століття. Якби вміли говорити настінні зображення, вони б розказали, якими були князі та єпископи Київської Русі. Старовинні графіті, фрески та мозаїки бачили, як у соборі коронували та хоронили князів, грабували храм під час навал і війн, майже на століття залишали без догляду, потім відновлювали та знову воскрешали, спалювали й позолочували. Святиня вистояла попри все і в наші непрості часи набуває нового сенсу. Як стоїть у Софії Оранта, так стоятиме Київ, а з ним і вся Україна.

(*За матеріалами сайту «MD-Ukraine»*)

2. Випишіть усі дієслова, надпишіть час, рід/особу, число.
3. Перекажіть текст.
4. Розкажіть, що ви знаєте про Софію Київську. Чи були там?
5. Знайдіть інформацію про храм, образ Богоматері Оранти. Обговоріть цікавинки, використовуючи дієслова.

Електронний додаток

Вправа 51

1. Назвіть усі можливі часові форми поданих дієслів.

Скласти, складати, порівняти, порівнювати, почати, розпочати.

2. Чи від усіх дієслів вдалося утворити форми теперішнього часу? Чому?

Минулий час

Дієслова у формі **минулого** часу позначають дію, що відбувалася або відбулася до моменту мовлення про неї: *допоміг*, *розв'язала*, *здалося*, *відчули*.

Форму минулого часу мають дієслова доконаного й недоконаного виду: *робив* і *зробив*, *грав* і *зіграв*.

Дієслова в минулому часі змінюються за родами й числами:

Однина			Множина
чоловічий рід	**жіночий рід**	**середній рід**	*значили*
значив	*значила*	*значило*	

Форми дієслів минулого часу утворюємо від основи інфінітива (треба відкинути суфікс **-ти**) суфіксальним способом: *значи-ти* → *значи+в*, *значи+л*(*а*), *значи+л*(*о*), *значи+л*(*и*).

Зверніть увагу! Якщо основа інфінітива закінчується на приголосний (*перемог-ти*, *віднес-ти*), то у формі однини чоловічого роду суфікса **-в-** немає, а в корені подекуди спостерігаємо відоме нам чергування **о**, **е//і**: *переміг*, *відніс* (але *перемогла*, *віднесла*).

Дієслова із суфіксом **-ну-**, що позначають тривалу незавершену дію, мають паралельні форми: *мерзнув* і *мерз*. Дієслова, що позначають раптову чи одноразову дію, варіантів не мають: *зітхнути* — *зітхнув*.

Вправа 52

1. Розподіліть запропоновані форми дієслів за числами та родами.

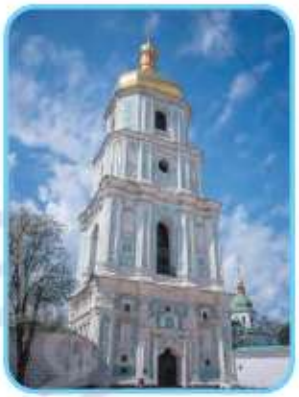
Міркувала, міркували, міркувало, міркував; виграв, виграли, виграло, виграла; змогли, змогла, зміг, змогло; свиснув, свиснуло, свиснули, свиснула; вдихнула, вдихнуло, вдихнув, вдихнули.

Однина			Множина
чоловічий рід	середній рід	жіночий рід	

2. Виділіть суфікси та закінчення.

Вправа 53

Доповніть речення, дібравши з довідки дієслова й поставивши їх у потрібній формі роду та числа минулого часу.

Софійський собор ... у Києві з давніх-давен. Його ... київські князі. Велична Софія завжди ... відвідувачів. Давнє архітектурне мистецтво ... в них незабутні враження.

Довідка: *лишати, збудувати, стояти, приваблювати.*

Вправа 54

1. Від поданих дієслів усно утворіть усі можливі форми минулого часу.

Відпочити, **відпочивати**, бліднути, збліднути, розгортати, розгорнути, вмикати, увімкнути, готувати, приготувати, бігти, прибігти, **перемогти**, **перемагати**, нести, принести, мести, замітати, **мокнути**, **змокнути**, кричати, крикнути.

2. Утворені форми минулого часу виділених дієслів запишіть у зошити.
3. Випишіть дієслова, у яких спостерігаємо чергування **о, е//і**. Поясніть причину чергування звуків.

Підручник видавництва «Ранок»

Вправа 55

1. Прочитайте фрагмент опублікованої на онлайн-платформі «Локальна історія» статті «Людські долі на стінах Святої Софії» В'ячеслава Корнієнка, доктора історичних наук, дослідника графіті на стінах Софії Київської.

14:32 97%

Собор Святої Софії в Києві — один із небагатьох уцілілих храмів часів Руси. Побудований на початку XI століття як резиденція митрополита, він чув і бачив багато того, про що не прочитаємо в літописах чи хроніках. Софія й сама може розповісти. І не тільки за допомогою ікон, мозаїк чи фресок, що створили вмілі майстри. На стінах собору є тисячі графіті — написів і малюнків, які лишали священники, учні церковної школи чи звичайні парафіяни. Ці коротенькі послання допомагають нам дізнатися про подробиці життя предків кілька сотень років тому. Головне — правильно їх відчитати.

Фома та його пес

Діти в Русі починали вивчати грамоту в 4—5 років. Переважно школи діяли при храмах, зокрема при Софії Київській. Хлопчики вивчали літери та принципи утворення складів, виконували вправи та писали диктанти на вощаних дощечках. І не тільки на них. Фрески храму сприймали як сторінки книги. Як ми часто робимо позначки на берегах книжки, так діти писали чи малювали на стінах.

14:32 97%

Один такий учень поверх фрески вишкрябав песика з гострою мордочкою й піднятим закрученим хвостом. Поряд хтось дописав акуратними літерами, що це написав Фома. Навряд чи це зробив сам Фома: форма прорізів у малюнка та літер різна, та й за пошкоджену оздобу юнак міг дістати на горіхи від своїх опікунів. Фома закреслив текст кількома лініями. Схоже, що пустощі хлопців припинив якийсь служитель. Він же закреслив песика, двічі намалювавши на ньому зображення рук у жесті благословення. Але останнє слово залишилося за Фомою. Трохи ліворуч він знову намалював песика. Цього разу зовсім малого, щоб ніхто не побачив.

2. Випишіть із тексту всі дієслова у формі минулого часу, надпишіть рід і число.
3. Розкажіть, що нового ви дізналися з тексту.
4. Підключіть свою уяву й напишіть твір-розповідь про Фому-художника. Підкресліть у ньому всі дієслова у формі минулого часу.

Вправа 56

1. Спишіть речення, поставивши всі дієслова у форму минулого часу та скориставшись формулами на позначення часу.

1) Уроки розпочинаються о 8:30. 2) Поїзд рушає о 15:45 із третьої колії. 3) Збираємося о 14:15 біля школи. 4) Вирішуємо розпочати о 10:00. 5) Буду зайнята з 18:20 до 20:40.

2. Перевірте себе, скориставшись електронним додатком до підручника.

rnk.com.ua/107243

Теперішній час

Дієслова у формі **теперішнього часу** позначають дію, що відбувається в момент мовлення про неї, або ж повторювану чи тривалу дію.

Підручник видавництва "Ранок"

Форму теперішнього часу мають лише дієслова недоконаного виду, адже дія, що відбувається зараз, не може бути завершеною: *роблю*, *граєш*, *дивується*.

Дієслова в теперішньому часі змінюються за особами та числами:

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	*пишу*, *роблю*	*пишемо*, *робимо*
2-га	*пишеш*, *робиш*	*пишете*, *робите*
3-тя	*пише*, *робить*	*пишуть*, *роблять*

Пригадайте! Дієслова на **-ться** пишемо з **ь**, на **-шся** без нього, наприклад: *усміхається*, але *усміхаєшся*.

Вправа 57

1. Випишіть дієслова у формі теперішнього часу за зразком із таблиці, розміщеної вище.

Відчув, відчуваю, відчую, відчуватиму, відчуваєш, відчували, відчуваємо.

Цікавишся, цікавилася, цікавимося, цікавляться, цікавитеся, цікавилося.

Дякую, подякує, дякуватиму, дякуєш, дякувати, дякувала, дякуватимемо.

2. Надпишіть число й особу. Допишіть форми, яких бракує.

Вправа 58

1. Випишіть дієслова, від яких можна утворити форми теперішнього часу.

Нагадати, нагадувати, любити, полюбити, почати, починати, проводити, провести, могти, змогти.

2. Поясніть свою думку.

Підручник Видавництво «Ранок»

Під час утворення особових форм дієслів теперішнього часу кінцеві приголосні основи інфінітива зазнають чергувань:

[г] // [ж]	*могти — можу*
[к] // [ч]	*пла́кати — пла́чу*
[х] // [ш]	*колихати — колишу*
[з] // [ж]	*різати — ріжу*
[с] // [ш]	*голосити — голошу*
[д] // [дж͡]	*ходити — ходжу*
[т] // [ч]	*платити — плачу*
[ст] // [шч]	*мастити — мащу*
[ск] // [шч]	*полоскати — полощу*
[зд] // [ждж͡]	*їздити — їжджу*

Губні [б], [п], [в], [м], [ф] чергуються зі звукосполученням губний + [л]: *зробити — зроблю, ломити — ломлю, ловити — ловлю, графити — графлю, ліпити — ліплю.*

Вправа 59

1. Від поданих дієслів утворіть форми теперішнього часу 1-ї особи однини.

Радити, свистіти, крутити, диміти, скакати, водити, мостити, любити, пекти, мазати, цокотати, сипати, бігти, бродити, тесати, тремтіти, текти, морозити.

2. Виділіть корені в інфінітиві й утвореній формі.

Вправа 60

1. Виправте помилки й запишіть правильні варіанти.

Носю, просю, ходю, сидю, косю, возю.

2. Складіть речення з правильними формами дієслів.

Видавництво «Ранок»

Вправа 61

Розкажіть про свій звичний розпорядок дня, уживаючи дієслова у формі теперішнього часу.

Зразок:

7:00 — прокидаюсь, роблю зарядку, чищу зуби...
7:30 — снідаю.
8:00 — вигулюю свого домашнього дракона...

Вправа 62

1. Прочитайте текст.

Мабуть, усі сьогодні знають Ервіна Мідена — найхаризматичнішого екскурсовода, який став відомим на всю Україну буквально за один день. Відео з фрагментами його екскурсії облетіло інтернет і вже набрало понад мільйон переглядів. Тепер хлопця запрошують на ефіри центральних телеканалів.

Ервін має великий досвід проведення екскурсій. «Однак із роками, — говорить хлопець, — просто почав помічати, наскільки важко утримувати увагу людей; від звичайної екскурсії слухачі втомлюються, їм потрібна якась розвага. Я почав експериментувати та подавати історичні факти у вигляді жартів. Зараз уже це основне. Я завжди кажу, що професійних екскурсоводів багато і з ними конкурувати я не хочу. Але я чудово розумію, що ніша саме розважальної екскурсії ще не заповнена. І я подаю якісний матеріал, хоч і жартома. Тому завжди кажу своїм слухачам, що я сьогодні в ролі митця, саме так починаю свою екскурсію».

(*За матеріалом Наталії Щербини в онлайн-виданні «Челайн»*)

2. Випишіть дієслова у формі теперішнього часу, надпишіть особу та число.
3. Розкажіть, чи любите ви екскурсії. Чи часто ви буваєте на екскурсіях?
4. Чи чули ви про екскурсовода Ервіна Мідена? Чи бачили в інтернеті ролики з ним?

Електронний додаток

Проєкт

Виконайте завдання на вибір:

- Заплануйте відвідання екскурсії у своєму місті.
- Підготуйте екскурсію по своєму місту/селищу/вулиці: зберіть інформацію, продумайте план, напишіть орієнтовний текст, проведіть захід.

Майбутній час

Дієслова у формі **майбутнього часу** позначають дію, що відбуватиметься або відбудеться після моменту мовлення. Відповідають на питання *що робитиму? що зробиш? що робитимуть? що зробить?* тощо.

Дієслова у формі майбутнього часу змінюються за особами та числами.

Вправа 63

1. Із запропонованих дієслів випишіть ті, що мають форму майбутнього часу.

Зіграти, зіграв, зіграємо, будеш грати, грав, гратимуть, зіграний, граю, грала, гратиме, зіграй, грала б, зіграєте, гратиму.

2. Поставте питання до кожного виписаного дієслова, над кожним надпишіть особу та число.

Вправа 64

Розгляньте світлини. Пофантазуйте про те, що станеться наступної хвилини. Розкажіть про це, використовуючи дієслова у формі майбутнього часу.

Підручник Навчальний посібник

Форму майбутнього часу мають дієслова й недоконаного, і доконаного виду: *робитиму* і *зроблю*, *гратимеш* і *зіграєш*.

Від дієслів доконаного й недоконаного виду утворюємо різні форми майбутнього часу. Дієслова доконаного виду утворюють просту форму додаванням відповідних закінчень. Ці закінчення такі самі, як і в дієслів недоконаного виду в теперішньому часі.

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	*напишу, зроблю*	*напишемо, зробимо*
2-га	*напишеш, зробиш*	*напишете, зробите*
3-тя	*напише, зробить*	*напишуть, зроблять*

Зверніть увагу! У деяких формах такі дієслова зазнають чергування приголосних звуків подібно до форм теперішнього часу: *показати — покажу*, *випустити — випущу*, *купити — куплю*.

Вправа 65

Випишіть дієслова доконаного виду, утворіть від них усі можливі форми майбутнього часу.

Віддати, віддавати, грюкати, грюкнути, малювати, змалювати.

Вправа 66

1. Від поданих дієслів утворіть форми 1-ї особи однини майбутнього часу.

Впрягти, розписати, пропустити, поїздити, виростити, купити, змогти.

2. Виділіть корені в інфінітиві й утвореній формі.

ВИДАВНИЦТВО "РАНОК" ПІДРУЧНИК

Дієслова недоконаного виду утворюють просту і складену форми майбутнього часу:

Проста форма

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	*писатиму, робитиму*	*писатимемо, робитимемо*
2-га	*писатимеш, робитимеш*	*писатимете, робитимете*
3-тя	*писатиме, робитиме*	*писатимуть, робитимуть*

Складена форма

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	*буду писати, буду робити*	*будемо писати, будемо робити*
2-га	*будеш писати, будеш робити*	*будете писати, будете робити*
3-тя	*буде писати, буде робити*	*будуть писати, будуть робити*

Видавництво Ґімназія

Вправа 67

1. Дослідіть схему й таблиці на попередній сторінці. Поміркуйте, чим відрізняються проста і складена форми майбутнього часу.
2. Випишіть дієслова недоконаного виду, утворіть усі можливі форми майбутнього часу.

Просити, зреагувати, сказати, цвісти, мовчати.

Вправа 68

1. Спишіть речення, запишіть дієслова в дужках у простій формі майбутнього часу.

1) Тепер, якщо хтось (*вимикати*) рубильник на щитку в той час, як Губченко (*«подорожувати»*), машина (*повідомити*) йому про це, він (*змогти*) вимкнути МГ і нормально повернутися з комірчини до лабораторії (*С. Іванюк*). 2) Я сказав, що (*піти*) з ним до околиці, до воріт рідної хати, потім (*повернутись*) на головну дорогу і (*поїхати*) автостопом (*Б. Грабал*). 3) Ти поспи, а я (*з'їздити*) до них ненадовго (*В. Нестайко*).

2. Над кожним дієсловом майбутнього часу надпишіть вид, особу та число.

Вправа 69

Розкажіть про свої плани на тиждень/місяць/рік, використовуючи дієслова майбутнього часу.

Вправа 70

1. Прочитайте текст.

Чи усвідомлюємо ми, що події сьогодення вже через кілька років будуть історією? Так-так, усе, що ми прожили й переживаємо зараз, уже незабаром увійде до одного з параграфів підручника з історії України! І наші нащадки з майбутнього читатимуть про сучасні події, як і ми читаємо про Київську Русь, українське козацтво чи героїв Крут...

2. Випишіть у три стовпчики дієслова минулого, теперішнього та майбутнього часів. Над кожним надпишіть граматичні категорії.
3. Поміркуйте, що би ви хотіли розказати прийдешнім поколінням про сучасне нашої країни (ваші спостереження, емоції, настанови).

РЕПОЗИТОРІЙ ПІДРУЧНИКІВ ВИДАВНИЦТВА «ГРАМОТА»

4. Напишіть листа собі дорослому/дорослій. Розкажіть про те, що для вас сьогодні важливе (можна гарно оформити, додати ілюстрації, побажати щось і покласти на збереження в таємне місце).
5. Випишіть із написаного листа дієслова. Над кожним надпишіть час, число, особу чи рід.

Вправа 71

1. Прочитайте речення, визначте час дієслів.

Ми їдемо по дорозі. Завтра ми їдемо в Київ.
Учора я послухала нову пісню. Так я тебе і послухала!

2. Визначте час дієслова в кожному реченні. Що цікавого ви помітили?

Вправа 72

1. Прочитайте текст допису.

14:32 97%

У джунглях Амазонки мешкає плем'я індіанців амондава, у мові яких не існує слів на позначення часу.

Мова племені може описати події, що відбуваються в часі, але не сам час як окреме поняття. Мовознавці відзначають, що в ній немає слова *час*, а також позначень таких періодів часу, як місяць і рік. Індіанці амондава не згадують про свій вік. Переходячи з одного періоду життя в інший, людина просто змінює ім'я. При цьому представники племені можуть говорити про події у хронологічному порядку.

(*За матеріалом онлайн-видання «Фокус»*)

2. Випишіть із тексту дієслова, поставте їх у форму майбутнього часу.
3. Поміркуйте, як би змінилося наше спілкування, якби ми не мали слів *час, година, хвилина, рік, місяць* тощо. Як би можна було замінити фрази на кшталт: *У тебе є час сьогодні після обіду? Котра година? О котрій рушає потяг? Коли твій день народження?*

Підручник "Ранок"

§ 10. Дієвідмінювання дієслів

Вправа 73

1. Порівняйте написання слів.

пишЕш — вчИш мріЄмо — стоЇмо

2. Поміркуйте, чим відрізняється написання дієслів у парах. Чи можна перевірити правопис цих слів?

Що таке дієвідмінювання. Особові форми дієслів I та II дієвідмін

Зміни дієслів за особами, числами, родами тощо називаємо **дієвідмінюванням** (*дія змінюється*). Існує два типи дієвідмінювання — I та II дієвідміни. Їх важливо знати, оскільки в деяких формах дієслова з різних дієвідмін мають різний правопис закінчень: у дієсловах I дієвідміни пишемо **е (є)**, а II — **и (ї)**.

Особа	Число			
	Однина		Множина	
	I дієвідміна	**II дієвідміна**	**I дієвідміна**	**II дієвідміна**
1-ша	*пишу, мрію*	*вчу, стою*	*пишемо, мріємо*	*вчимо, стоїмо*
2-га	*пишеш, мрієш*	*вчиш, стоїш*	*пишете, мрієте*	*вчите, стоїте*
3-тя	*пише, мріє*	*вчить, стоїть*	*пишуть, мріють*	*вчать, стоять*

Відповідності

Вправа 74

1. Прочитайте речення.

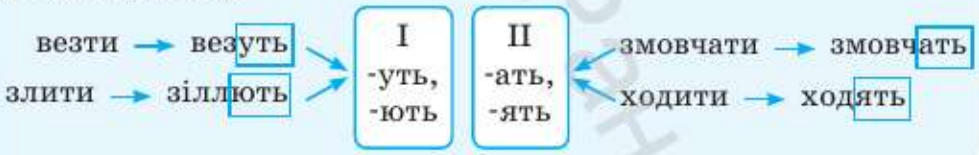
1) В дитинстві відкриваєш материк, котрий назветься потім — Батьківщина (*Л. Костенко*). 2) Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її не збудуємо, і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі націю не схочемо бути (*В. Липинський*). 3) Якщо ми будемо вивчати історію, то навчимося не повторювати минулих помилок (*М. Ф'юрі*). 4) Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що ламає свої кайдани, прокинувшись до життя (*М. Міхновський*). 5) Україна починається з тебе (*В. Чорновіл*).

2. Випишіть усі дієслова.
3. Позначте закінчення в кожному дієслові, звірте з таблицею на попередній сторінці та з'ясуйте дієвідміну.
4. Зазначте над дієсловами чи в дужках рід/особу та число.

Як визначити, до якої дієвідміни належить дієслово

Існує два способи визначити дієвідміну та з'ясувати, яке закінчення правильне. Ось перший із них: утворити форму 3-ї особи множини (із займенником *вони*) теперішнього (для дієслів недоконаного виду) чи майбутнього (для доконаного) часу. Дієслова, що в такій формі мають закінчення **-уть, -ють,** належать до першої дієвідміни, а із закінченням **-ать, -ять** — до другої: *везти — везуть, злити — зіллють* (I дієвідміна), *змовчати — змовчать, ходити — ходять* (II дієвідміна).

РЕПРОДУКЦІЯ ПІДРУЧНИКА ВИДАВНИЦТВА «ГРАМОТА»

Вправа 75

Спишіть дієслова. Визначте й надпишіть дієвідміни, скориставшись інформацією, розміщеною на попередній сторінці.

Досягати, спати, кохати, готувати, стежити, дихати, вирішити, привітати, радити, говорити, привезти, зварити, вітати, сміятися, робити, кричати, сидіти.

Перший спосіб іноді не працює, адже закінчення деяких дієслів у третій особі множини не завжди очевидне. Наприклад: *хотять* чи *хочуть*, *біжать* чи *біжуть*? У такому разі варто скористатися іншим способом: подивитися, чим закінчується основа інфінітива дієслова (тобто дієслово без суфікса **-ти**) і що з нею відбувається у формі першої особи однини.

Якщо основа інфінітива закінчується суфіксами **-и**, **-і**, **-ї** або суфіксом **-а**, який стоїть після шиплячих звуків ([ж], [ш], [дж], [ч]), а у формі першої особи однини ці суфікси зникають, то дієслово належить до II дієвідміни. Наприклад:

сидіти — я сиджу — суфікс **-і-** зникає → II дієвідміна;

кричати — я кричу — **-а-** після шиплячого [ч] зникає → → II дієвідміна.

Відповідно всі інші дієслова належать до I дієвідміни:

колоти — інший суфікс → I дієвідміна;

співати — суфікс **-а-** не після шиплячого → I дієвідміна.

Вправа 76

Визначте дієвідміну поданих дієслів, скориставшись інформацією, розміщеною вище. Запишіть дієслова у два стовпчики відповідно до дієвідміни.

Молоти, спати, мріяти, смажити, полоти, боротися, клеїти, мити, стелити, солити, бачити.

До попереднього правила існують **винятки**, які слід запам'ятати.

I дієвідміна	II дієвідміна
гудіти, іржати, ревіти, сопіти, хотіти + дієслова на **-отати** (*муркотати, цокотати*)	*бігти, боятися, спати, стояти* + дієслова на **-отіти** (*муркотіти, цокотіти*)

Запам'ятайте! До I дієвідміни належать слова *колоти, молоти, полоти.*

Дієслова *слати* і *стелити* у значенні «розкладати, розстеляти» належать до різних дієвідмін:

слати — I дієвідміна → *ти стелеш,*

стелити — II дієвідміна → *ти стелиш.*

Вправа 77

Визначте дієвідміну поданих дієслів і вставте пропущені літери **е (є)** або **и (і)**.

Клич..ш, лов..те, стел..мо, ріж..те, гор..мо, ши..ш, лет..те, ціну..мо, кос..ш, пол..те, смаж..те, говор..ш, кол..те, кле..мо, одяга..ш, прос..ть, хоч..мо, кин..ш, кот..ш, прагн..мо.

Дієвідмінювання дієслів *дати, їсти* та дієслів на *-повісти*

До окремого типу дієвідмінювання належать дієслова *дати, їсти* та похідні від них (*віддати, переїсти* тощо), а також усі дієслова на *-повісти* (*розповісти, відповісти, переповісти* тощо).

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	їм, дам, відповім	їмо, дамо, відповімо
2-га	їси, даси, відповіси	їсте, дасте, відповісте
3-тя	їсть, дасть, відповість	їдять, дадуть; дадуть відповідь

Підручник Видавництво «Ранок»

Зверніть увагу! Правильно говорити й писати *їси* і *даси*, а не ~~*їсиш*~~, ~~*дасиш*~~. Також не варто плутати дієслова видової пари *дати — давати*. Дієслово *давати* належить до I дієвідміни (*даєш*, *даємо*, *дають*).

Вправа 78

1. Спишіть текст, дотримуючись норм української орфографії. Числівники запишіть словами в правильній відмінковій формі.

«Сторожова застава» — роман (*У/у*)країнс..кого пис..менника Володимира Рутківського. На основі твору 2017 року знято художній філ..м. Разом *з/із/зі* Вітьком Бубненком, звичайним школяр..м, ми потрапля..мо *у/в/уві* Київс..ку Русь 1097 року. Саме там загадково опиня..т..ся хлопець після того, як разом *з/із/зі* друзями вирішує більше довідатися про історію рідного кра(*ю/я*). Як розгорта..т..ся сюжетна лінія, *з/із/зі* ким знайом..т..ся герой та як закінчу..т..ся історія, дізна..теся після прочитання книги чи перегляду фільм(*у/а*).

Обкладинка книжки «Сторожова застава» (*художник Максим Паленко*)

2. Поясніть орфограми.
3. Підкресліть граматичні основи речень. Позначте односкладне речення.
4. Чи читали ви книгу, про яку йдеться в тексті? Чи бачили фільм? Якщо так, поділіться враженнями.
5. Поміркуйте, що би ви могли побачити, опинившись у минулому, як герой книжки та фільму. Про що хотіли б запитати наших пращурів?
6. Напишіть твір-роздум на одну з тем:
   - Якби в мене була машина часу
   - Розмова з пращуром

Електронний додаток

§ 11. Наказовий спосіб дієслів

Вправа 79

1. Прочитайте приспів до пісні «Історія України за 5 хвилин», що виконує гурт «ТНМК» (автор слів — Артем Полежака).

   Подивись наліво, подивись направо —
   Це твоя земля, це твоя держава!
   Історія в неї строката, яскрава.
   Слава Україні! — Героям Слава!
2. Поміркуйте, у якій формі вжито дієслова в першому рядку. Як ви це зрозуміли?
3. Визначте особу й число дієслів.
4. За можливості знайдіть у мережі «Інтернет» і послухайте пісню повністю, випишіть із тексту інші дієслова у формі наказового способу.

Дієслова у формі **наказового способу** виражають прохання, наказ чи спонукання до дії, відповідають на питання *що роби? що робіть?* та інші. Такі дієслова мають категорію особи та числа й утворюються за допомогою особових закінчень і подекуди часток (у формі 3-ї особи).

Особа	Число	
	Однина	Множина
1-ша	(я) —	(ми) *співаймо*, *робімо*
2-га	(ти) *співай*, *роби*	(ви) *співайте*, *робіть*
3-тя	(він, вона, воно) ***хай/нехай*** *співає*, ***хай/нехай*** *робить*	(вони) ***хай/нехай*** *співають*, ***хай/нехай*** *роблять*

Запам'ятайте! Форми наказового способу не утворюють за допомогою слова *давати*. Правильними є форми *співаймо*, *робімо*, а не ~~*давай співати*~~, ~~*давайте робити*~~.

Зверніть увагу! У формах наказового способу після літер **в, п, ж, ч, ш** та **р** ніколи не ставимо м'який знак: *поставмо, сипмо, їжмо, кличмо, облишмо, вірмо.*

Вправа 80

Прочитайте скоромовку. Випишіть дієслова у формі наказового способу. Усно визначте особу та число кожного.

Гей, малий, скажи малому, хай малий малому скаже, хай малий коня прив'яже (*Нар. тв.*).

Вправа 81

1. Прочитайте дієслова. Випишіть ті, що подані у формі наказового способу.

1) Сиди, сидіть, сидимо, сидімо, сиділи, сиділа б, нехай сидить, сидить, сиділо, хай сядуть.

2) Сядь, сіла, сів би, сядуть, нехай сядуть, сядьмо, сядемо, сіли, хай сяде, сядьте, сяду, сяде.

2. Поміркуйте, чим відрізняються дієслова в рядках. Надпишіть особу та число.

Вправа 82

1. Усно утворіть усі можливі форми наказового способу від запропонованих дієслів. Форми двох останніх дієслів запишіть у зошит.

Допомагати, допомогти; кликати, покликати; стукати, постукати; писати, списати; виступати, виступити; сміятися, засміятися.

2. Поміркуйте, чим відрізняються дієслова в парах.

Вправа 83

1. Утворіть форму наказового способу першої особи множини від запропонованих дієслів.

Виконати, зробити, стрибати, танцювати, співати, радіти, слухати, писати, повторити.

2. Із трьома дієсловами на вибір складіть речення.

Електронний підручник Видавництва "Ранок"

Вправа 84

Спишіть речення, утворивши від дієслів у дужках форми наказового способу.

1) Так (*сказати*), ви хочете стати справжніми богатирями? (*Є. Кравченко*). 2) (*Слухати*), добрий чоловіче, коли вже довелося нам іти разом, (*зробити*) так (*Нар. тв.*). 3) Котигорошок поклонився батькові в ноги й каже: «Батечку, (*піти*) до коваля, (*викувати*) мені сильну залізну булаву» (*А. Лотоцький*). 4) (*Приїхати*) самі, (*знайти*) мене, і я вас обов'язково з ними познайомлю (*А. Мухарський*). 5) Тепер (*іти*) додому, бо пізно, і тебе Бог (*благословити*), дитино, та (*подати*) тобі всього добра в житті (*В. Хронович*).

Вправа 85

1. Пригадайте, що таке прохання. За потреби скористайтеся словником.
2. Згадайте й запишіть етикетні формули, за допомогою яких можна ввічливо висловити прохання.
3. Пригадайте фрази, якими можна висловити згоду та відмову.
4. Розіграйте діалоги, у яких одна людина висловлює прохання, а друга погоджується його виконати чи відмовляє. Стежте за дотриманням норм етикету.

Пропоновані ситуації: *вдома, у магазині, у транспорті, у шкільній їдальні тощо.*

Вправа 86

1. Прочитайте речення.

1) Шановні пасажири й пасажирки, вчасно сплачуйте за проїзд! 2) Рівняйсь! Струнко! Кроком руш! 3) Сидіти! Лежати! Апорт. 4) Тварин у парку годувати заборонено!!! 5) Прохання вимкнути телефони, аби не заважати акторам працювати. 6) Наказую взяти до відома наведену вище інформацію. 7) Онучку, чи не подав би ти мені окуляри? 8) Марино, підеш до директорки і скажеш, що всі зібралися.

2. Поміркуйте, у яких ситуаціях використовують ці фрази. Чи містять вони дієслова у формі наказового способу?
3. Зробіть висновки про те, як різними способами можна висловити наказ чи прохання українською мовою.

Електронний підручник

Вправа 87

Скоригуйте речення, де це потрібно. Поясніть різновид помилки: граматична чи порушення етикетних норм.

§ 12. Умовний спосіб дієслів

Вправа 88

1. Прочитайте речення.

Я вам допомогла.	Я б вам допомогла.
Ти сказав правду.	Ти сказав би правду.
Тимко виграв турнір.	Тимко виграв би турнір.
Галинка навчилася малювати.	Галинка навчилася б малювати.

2. Порівняйте речення. Чим вони відрізняються? Чим відрізняються форми дієслів?

Дієслова у формі **умовного способу** виражають бажану дію, що можлива лише за певних умов. Відповідають на питання *що робив би? що робили б?* тощо.

Форми умовного способу дієслова утворюємо додаванням частки *би/б* до дієслова у формі минулого часу: *сказала б, сказав би, сказало б, сказали б.*

Варіант частки *б* або *би* обираємо з огляду на милозвучність, тобто уникаємо нагромадження голосних чи приголосних: *намалював би*, але *намалювала б*.

Частка може стояти в будь-якій позиції щодо дієслова, подекуди дистанційована від нього іншими словами, наприклад: *Чому б нам не **вирушити** зараз?* (П. Загребельний).

Вправа 89

1. Спишіть речення, у яких є дієслова у формі умовного способу.

1) Собака своїм носом чує дуже багато; коли б собака умів розказувати, то розказав би багато інтересних історій (*Майк Йогансен*). 2) У шостому класі не знайдеться такого школяра, який переміг би Олега (*О. Донченко*). 3) Коли б не вони, я не пішов би був у світ і вас, друзів, не зустрів би (*А. Лотоцький*). 4) Хай би хоч цілий день уроки тяглися! (*О. Іваненко*).

Електронний примірник
Видавництво «Ранок»

5) Коли б я його побачив, я, звичайно, не став би грати, бо при ньому я соромився (*Л. Смілянський*).

2. Підкресліть дієслова у формі умовного способу відповідно до їхньої синтаксичної ролі (зверніть увагу: частку *б/би* підкреслюємо разом із дієсловом).

Вправа 90

Визначте спосіб наведених дієслів, складіть із ними речення.

Сказала — сказала б, гуляв — гуляв би, ходили — ходили б, фотографував — фотографував би.

Вправа 91

Утворіть і запишіть усі можливі форми умовного способу від запропонованих дієслів.

Могти, просити, втішати, одягатися, зустріти.

Вправа 92

1. Пригадайте ситуацію, яку ви хотіли би змінити.
2. Розкажіть про неї, використовуючи дієслова у формі умовного способу.

Вправа 93

1. Спишіть прислів'я та приказки, вставляючи частку *б/би*.

1) Прикусив (*б/би*) ти язика. 2) Якби знав, де впаду, сінця (*б/би*) підстелив. 3) Дав (*б/би*) дві зими за одно літо. 4) Чия (*б/би*) гарчала, а твоя (*б/би*) мовчала. 5) Їжте, свате, капусту: коли (*б/би*) вас не принесло, свиням віддали (*б/би*). 6) Та коли (*б/би*) же нашому теляті вовка піймати! 7) Так холодно, що коли (*б/би*) не вмів дрижати, то змерз (*б/би*).

2. Над кожним дієсловом у формі умовного способу надпишіть рід і число.
3. Поясніть значення прислів'їв і приказок.
4. Пригадайте інші приклади фразеологізмів, що містять дієслова у формі умовного способу.

Вправа 94

1. Існує вираз «Історія не знає умовного способу». Поміркуйте, про що йдеться. Обговоріть тему в класі.
2. Напишіть есе на цю тему.

Підручник для 6 класу Видавництво «Ранок»

§ 13. Безособові дієслова. Дієслівні форми на *-но, -то*

Вправа 95

1. Прочитайте речення.

Іде дощ.	Дощить.
Я дочитала книгу.	Книгу дочитано.
Іван часто виграє.	Йому щастить.
Я хочу морозива.	Хочеться морозива.

2. Спишіть речення й підкресліть у них граматичні основи.
3. Поміркуйте, у реченнях якого стовпчика акцент зміщений на саму дію. Чому ви так вважаєте?

Безособовими називаємо дієслова, які виражають дію або стан, не пов'язані з діячем, що відбуваються самі собою: *Вже сутеніє. Йому постійно таланить.*

Безособові дієслова можуть означати

- стан природи (*дощить, розвидняється*),

- бажання (*хочеться, кортить*),

- фізичний або психічний стан людини (*лихоманить, нудить*),

- міру (*бракує, вистачає*).

- успіх (*таланить, щастить*),

Безособові дієслова не змінюються за особами, вони можуть мати форму 3-ї особи однини теперішнього та майбутнього часів, а також форму середнього роду минулого часу й умовного способу: *щастить, пощастить, щастило, пощастило б, щастило б.*

Безособові дієслова є одним із засобів вираження присудка в односкладному реченні.

Електронний підручник для 5 класу

Вправа 96

1. Спишіть речення, підкресліть присудки.

1) Розпитався в пастуха, чи той часто застуджується, чи трясе його, чи лихоманить, чи ломить у крижах (*Нар. тв.*). 2) Край неба поволі ставав рожевим, потім з-за обрію вигулькнуло пурпурове сонце, і над пустелею розвиднілося (*Л. Воронина*). 3) Воно ясно: кожному вчителеві кортить, щоб його предмет любили і знали найкраще, але отак «в лоб» нас не візьмеш, та ще й алгеброю... (*В. Кава*). 4) «Спиться та й сниться», — делікатно зауважила Тіфані (*Т. Пратчетт*). 5) Минуло все літо, і тільки восени мені пощастило повернутися до Києва, додому (*Л. Смілянський*).

2. Над безособовими дієсловами надпишіть їхнє значення (класифікація на попередній сторінці).

Існують безособові дієслова, які завжди мають лише безособове значення (*лихоманить*, *щастить*), а є особові дієслова, які можуть уживатися в безособовому значенні, наприклад: *Стадіон гримить. Давно вже гримить.*

Вправа 97

Випишіть односкладні речення, підкресліть граматичні основи.

1) У ній відчувається дихання весни, юності, вона ще глибше здружує друзів, ще міцніше з'єднує однокласників (*О. Донченко*). 2) Відчувається, що вони не економлять (*С. Іванюк*). 3) Стає холодно (*Д. Ткач*). 4) Козак Мамай стає героєм картин, фольклору, драматичних творів (*П. Супруненко*). 5) Пройшла вона раз по світлиці, пройшла вдруге — просто як сонечко: так від неї і сяє (*Нар. тв.*). 6) Мишко спершу подумав: то вони диктант учора так гарно написали, що Ольга Петрівна сяє (*В. Шкляр*).

Вправа 98

1. Із поданими дієсловами складіть речення.

   Пече, гримотить, хочеться.

2. Чи всі складені речення односкладні? Які із запропонованих дієслів можуть вживатися і в особовому, і в безособовому значенні?

Окрім безособових дієслів, маємо ще незмінювані безособові форми на **-но**, **-то**: *зроблено*, *випито*, *прочитано*.

Такі форми виконують функцію присудка в односкладному реченні: *Прочитано останній рядок* (О. Донченко).

Зверніть увагу! Речення з безособовими формами завжди є односкладними, тому в них не може бути підмета. Не варто плутати з підметом іменники, що стоять у формі знахідного відмінка й виконують функцію додатка: *Справу зроблено*.

Вправа 99

Спишіть речення, безособові форми дієслів на **-но, -то** підкресліть відповідно до функції в реченні.

1) На тротуарі вона зупинилася, переглянула свій список і позначила галочками, що вже куплено (*П. Треверс*). 2) Уже тієї ночі драконів було зневогнено, а на зорі — розбито (*О. Дерманський*). 3) Але не тільки було зварено обід, а й підметено підлогу, помито посуд (*Нар. тв.*). 4) Усе розраховано до міліметра! (*Дж. Родарі*).

Вправа 100

1. Від поданих дієслів утворіть безособові форми.

   Зразок: *сказати — сказано*.

   Написати, розбити, зварити, намалювати, проспівати, зіграти.

2. Із двома дієсловами на вибір складіть речення, запишіть, підкресліть у них граматичну основу.

Підручник "Ранок"
Державний центр

Схема розбору дієслова як частини мови

1. Дієслово, його загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Початкова форма (інфінітив).
3. Постійні морфологічні ознаки: вид (доконаний/недоконаний), дієвідміна (I чи II).
4. Непостійні морфологічні ознаки: спосіб (дійсний/умовний/наказовий), час (для дієслів дійсного способу), особа/рід, число.
5. Синтаксична роль.

Зразок розбору дієслова як частини мови

Вір собі, вір у себе — це найбільше чародійство (*М. Дочинець*).

Усний розбір. *Вір* — дієслово, означає дію, відповідає на питання *що роби?*; початкова форма — *вірити*; недоконаний вид, II дієвідміна; наказовий спосіб, 2 особа, однина; у реченні є присудком.

Письмовий розбір. *Вір* — дієслово, означає дію, *що роби?*; поч. ф. — *вірити*; недок. вид, II дієвід.; наказ. сп., 2 ос., одн.; присудок.

Вправа 101

1. Спишіть фрагмент твору «Русалонька із 7-В, або Прокляття роду Кулаківських» Марини Павленко.

Нарешті братика вгамовано, математику сяк-так **подолано**, сукню розкроєно, тітоньку Сніжану проведено. Ще трохи, ще кілька перепон (придумав же хтось проти ночі зуби чистити), і Софійка та мама попадають з ніг. Тобто **вкладуться** спати.

2. Підкресліть усі дієслова відповідно до їхньої функції в реченні.
3. Обведіть або виділіть кольором безособові дієслова. Поміркуйте, чому саме їх авторка вживає в тексті.
4. Виконайте повний розбір виділених дієслів.

Електронний підручник Ранок

§ 14. Способи творення дієслів. Правопис дієслів

Вправа 102

1. Дослідіть, як утворено дієслова.

співати → заспівати
два → подвоїти
змінити → змінювати
я → якати
літо → літувати
га → гакати
червоний → червоніти
зброя → роззброїти
любити → полюбляти

2. Пригадайте способи словотворення в українській мові. Які з них використані в наведених прикладах?
3. Від яких частин мови утворено наведені дієслова?
4. Зробіть висновки про способи творення дієслів, заповніть таблицю, розподіливши приклади за чарунками.

Префіксальний	Суфіксальний	Префіксально-суфіксальний

Вправа 103

Доберіть твірні слова до наведених дієслів, запишіть їх парами. Виділіть в усіх записаних словах частини слова.

Розпрощатися, порахувати, викати, зміцнювати, охкати, заземлити, потроїти, почути, походжати, пришвидшити, наїстися, мовити.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 104

Роздивіться фрагменти записів на дошці й поміркуйте, до вивчення яких тем вони були зроблені. За потреби скористайтеся довідкою.

Довідка: правопис особових закінчень дієслів, правопис із часткою *не*, правопис префіксів, м'який знак у формах дієслова, чергування приголосних і голосних у формах дієслова.

Вправа 105

1. Спишіть словосполучення, вставивши потрібні літери та обравши правильний варіант залежного слова.

Дяку..мо тебе/тобі, потребу..те допомогою/допомоги, навча..мося математики/математиці, вибача..мо тебе/тобі, запобіга..те хворобу/хворобі, говор..те українською/на українській, зазна..мо збитки/збитків, вжива..те заходи/заходів, завда..мо шкоди/шкоду, насліду..те співака/співаку, потребу..мо допомогу/допомоги.

2. Поясніть контрольні моменти.

Вправа 106

1. Спишіть дієслова, вставивши, де потрібно, м'який знак.

Навчают..ся, навчаєш..ся, ріж..мо, хочет..ся, ллєт..ся, постав..мо, намагаєш..ся, напружує..ся, облиш..мо, усміхают..ся, снит..ся, здійснюют..ся, рухаєш..ся, рвеш..ся, кличе..мо.

2. Сформулюйте правила орфографії щодо наведених слів.
3. Прочитайте дієслова за правилами орфоепії.
4. Запишіть фонетичною транскрипцією перші два слова.

Видавництво Ранок Підручник

Вправа 107

1. Змініть форму дієслова так, щоб продемонструвати чергування 1) голосних, 2) приголосних.

1) Замести, нести, сплести, спекти, вивести, привезти, берегти.

2) Хотіти, сидіти, бігти, реготати, берегти, казати, могти, робити.

2. Виділіть корені в усіх словах.

Правопис дієслів із часткою *не*

Із часткою *не*	
пишемо ОКРЕМО	**пишемо РАЗОМ**
переважну більшість дієслів: *не хочу, не знаєш, не будемо*	дієслова, що не вживаються без частки *не*: *нехтувати, незчутися, ненавидіти, непритомніти, неволити, нездужати, непокоїти, нестямитися* та інші
слова, у яких *не* вказує на заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до-**: *не добачити* (не помітити), *не дочути* (не сприйняти під час слухання), *не допрацювати* (не закінчити роботи)	слова з префіксом **недо-**, якщо він указує на неповноту дії: *недобачати* (погано бачити), *недочувати* (погано чути), *недопрацьовувати* (працювати менше, ніж належить)

Вправа 108

Запишіть дієслова із часткою *не* разом чи окремо, поясніть орфограму.

Не/знати, не/хтувати, не/цвісти, не/встигати, не/допомагати, не/стямитися, не/впоратись, не/здужати, не/зрадіти, не/волити, не/усвідомити.

ВИДАВНИЦТВО «РАНОК»

Вправа 109

1. Спишіть речення, знявши риску та заповнивши пропуски.

1) На чолі Добряндії **стояла** бабуся Добряна (дуже старен..ка, уже й не/дочувала і не/добачала, чим, природно, користувалися зландці) (*В. Нестайко*). 2) Даурова не/дочула чи не/зрозуміла (*Д. Ткач*). 3) Сібілла не/здужає на кіноманію й ніколи не/була в Лос-Анджелесі, тому мені доводит..ся безліч.. разів описувати це місто, щодня додаючи до своєї ро(*з/с*)повіді нові барви (*І. Роздобудько*). 4) Це не/бе(*з/с*)печний знак — не можна ним не/хтувати (*Д. Тераковська*). 5) «Не/зважайте, **ро(з/с)повідайте**», — несподівано Леля погодилася з тим, що чогось не/знає, і не/наполягала на поясненні (*С. Іванюк*).

2. Зробіть повний морфологічний розбір виділених дієслів.

Вправа 110

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107253

Проєкт

Відвідайте або проведіть екскурсію. Створіть колаж за запропонованим зразком і презентуйте його в класі.

Цікавинки нашого села

Організатори

Ганна Пилипенко *Назар Ковальчук*

Підручник є власністю видавництва

Маршрут

Гончарна майстерня

Старовинна криниця

Бібліотека

Лелече гніздо

Повелителі текстів

Прочитайте текст і виконайте завдання до нього.

Тарасова гора, Шевченківський національний заповідник, Канів

Тарасова гора, або ж Чернеча гора (до 1861 року), є місцем поховання видатного українського поета Тараса Шевченка. Розташована в невеличкому мальовничому місті Каневі, що на Черкащині. Ця гора заввишки 244 м є однією з найвищих серед Канівських гір. Краєвид, від якого перехоплює подих, і значення Тараса Шевченка для України робить Тарасову гору місцем, яке варто відвідати кожному.

Усім нам відомі рядки Шевченкового «Заповіту». Власне, через них визначного поета й художника поховали саме в Каневі. До того ж поет мріяв «про тихе пристанище і спокій коло Канева». На жаль, за життя йому не вдалося оселитися на канівських схилах. Тож 22 травня 1861 року за ініціативи близьких друзів Тараса Шевченка

Підручник у вигляді зошита

перепоховали на Чернечій горі, яку після цієї події жителі міста нарекли Тарасовою. Уже 1884 року було споруджено Тарасову світлицю, змінено вигляд могили та встановлено хрест-пам'ятник із чавуну. Цей монумент і досі стоїть поруч із музеєм, що входить до Шевченківського національного заповідника. Бронзовий пам'ятник, який видніє на схилах Дніпра і нині, був створений 1939 року.

Сьогодні до Тарасової гори ведуть сходи, що налічують 392 сходинки. На прольотах облаштовано місця для відпочинку. Уздовж перил розміщені таблички з уривками поезій Кобзаря. Ці тексти надруковано не лише звичайними літерами, а й шрифтом Брайля, що дає змогу людям із порушеннями зору ознайомитися з творчістю поета. З 2002 року в Каневі проходить Міжнародний мотофестиваль «Тарасова гора»: щороку байкери з різних країн мотоколоною виїжджають на Тарасову гору.

Завдання 1

Помилковим щодо тексту є твердження

А Гору назвали Тарасовою на честь поета Т. Шевченка.
Б Спочатку на могилі Т. Шевченка було встановлено хрест.
В Т. Шевченко жив у Каневі.
Г У Каневі проходить мотофестиваль.

Завдання 2

Позначте частину Шевченкового «Заповіту», у якій вимальовано канівські краєвиди

А Як умру, то поховайте
Мене на могилі
Серед степу широкого
На Вкраїні милій,
Щоб лани широкополі,
І Дніпро, і кручі
Було видно, було чути,
Як реве ревучий.

Підручник видавництва "Ранок"

Б Як понесе з України
У синє море
Кров ворожу... отойді я
І лани і гори —
Все покину, і полину
До самого Бога
Молитися... а до того
Я не знаю Бога.

В Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
І вражою злою кров'ю
Волю окропіте.

Г І мене в сем'ї великій,
В сем'ї вольній, новій,
Не забудьте пом'янути
Незлим тихим словом.

Завдання 3

Бронзовий пам'ятник поету на Тарасовій горі було встановлено

А 1861 року
Б 1884 року
В 1939 року
Г 2002 року

Завдання 4

Розкажіть, чи були ви в Каневі. Чи чули раніше про Тарасову гору?

Підсумкові тести

Виконайте тестові завдання.

1. Дієсловами є всі слова в рядку

А змогти, вимога, радію
Б здійснено, тикати, збери
В бачиш, сумно, робила б
Г починай, край, стрижуть

Підручник Видавництво Ранок

2. Особові форми дієслова подано в рядку
   А пишу, написано
   Б написаний, писавши
   В писав, напишу
   Г писати, писали

3. Інфінітив виконує роль означення в реченні
   А Розмовляти з вами — велика приємність.
   Б Я хочу бачити світ розплющеними очима.
   В Думка подарувати книжку всім сподобалася.
   Г Він прийшов познайомитися з дітьми.

4. Обидва дієслова доконаного виду в рядку
   А стрибати, підстрибувати
   Б літати, наближатися
   В придбати, купити
   Г відчувати, зрадіти

5. Серед способів дієслова відсутній
   А дійсний
   Б бажаний
   В умовний
   Г наказовий

6. Помилково утворено форму наказового способу в рядку
   А спечіть
   Б нехай спече
   В спечи
   Г давайте спечемо

7. Правильно написано обидва дієслова в рядку
   А хотять, приїхав
   Б зробимо, заплету
   В налаштуєте, співаїш
   Г випустемо, покличемо

8. Помилку допущено в реченні
   А Я часто їздю до бабусі.
   Б Що ти їси?
   В Бережімо природу!
   Г Раджу не поспішати.

9. Разом із часткою *не* треба писати дієслово в рядку
   А Не/намагайся схитрувати.
   Б Я нікого не/помітила.

Підручник видавництва "Ранок"

В Не варто не/покоїтися через дрібниці.
Г Не/забудьте принести книги.

rnk.com.ua/107254

10. Редагування потребує рядок

А дякую вас
Б вибачте мені
В дійти згоди
Г поінформуйте класного керівника

11. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Товариство, … … .

А давайте зустрінемося, о четвертій тридцять
Б зустрінемося, в чотири тридцять
В зустріньмося, о пів на четверту
Г зустрічаємося, в половину четвертого

12. З'ясуйте, якою частиною мови (А—Д) є виділені слова в реченні (цифра позначає наступне слово).

І головне, друзі, не забувайте: ***(1)історія*** *нині не просто* ***(2)переписується*** *—* ***(3)вона*** *переписується* ***(4)українською*** *мовою* (С. Жадан).

А іменник
Б займенник
В прикметник
Г числівник
Д дієслово

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Яку функцію в мові виконує дієслово?
2. За якими категоріями змінюються дієслова?
3. Які форми має дієслово?
4. Чому доконаний і недоконаний вид мають такі назви?
5. Дієслова якого способу мають категорію часу?
6. Чи наказовий спосіб лише про наказ?
7. Чи може бути в реченні дія без виконавця?
8. Які орфограми щодо правопису дієслів ви знаєте?

Підручник видавництва "Ранок"

Розділ 2
ДІЄПРИКМЕТНИК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- З'ясуємо, чому дієприкметник є особливою формою дієслова.

- Визначимо, які граматичні категорії він має.

- З'ясуємо найтиповіші помилки щодо вживання дієприкметників і навчимося уникати цих помилок.

А також поговоримо про українських скаутів — пластунів.

ВИДАВНИЦТВО ПІДРУЧНИКІВ І НАВЧАЛЬНИХ ПОСІБНИКІВ

§ 15. Дієприкметник як особлива форма дієслова

Вправа 111

1. Роздивіться схему.

2. Поміркуйте, що спільного в дієслова та дієприкметника.
3. Поміркуйте, що спільного в прикметника та дієприкметника.
4. Чому, на вашу думку, дієприкметник має таку назву?
5. Як ви вважаєте, чому дієприкметник — це особлива форма дієслова?

Дієприкметник (*дія* + *прикмета*) — це особлива відмінювана форма дієслова, що вказує на ознаку предмета за дією або станом і відповідає на питання *який? яка? яке? які?* Наприклад: *вправа* (яка?) *виконана* (її виконали), *очі* (які?) *сяючі* (вони сяють).

Вправа 112

З поданих слів випишіть дієприкметники.

Сказати, сказаний, сказавши, сказання; зелений, зелено, позеленілий, зеленіючи, зеленіти, зелень; перемога, переможемо, переможений, переможець, переможний, перемагаючи; помолоділий, молодий, молодецький, молодіти, молодь, по-молодому, помолодівши; омріяний, мріяти, мріючи, мрійливий, мрійник.

ВИДАВНИЦТВО ПІДРУЧНИК

Вправа 113

1. З поданих слів випишіть дієприкметники, у дужках позначте твірне дієслово.

Зразок: *посинілий* (від *посиніти*).

Синій, пожовклий, ослаблений, слабкий, робочий, зроблений, великий, збільшений, рекламний, розрекламований, співочий, проспіваний, відпрацьований, працьовитий, захопливий, захоплений, планований, плановий.

2. Усно складіть речення з дієприкметниками.

Дієприкметник поєднує ознаки двох частин мови — прикметника й дієслова, а також має свої окремі ознаки.

Дієслівні ознаки	*Вид*	Доконаний	*прочитаний*
		Недоконаний	*читаний*
	Час	Теперішній	*квітучий*
		Минулий	*розквітлий*
Прикметникові ознаки	Узгоджується з означуваним словом (найчастіше іменником) у *роді*, *числі* й *відмінку*		*вправа* (яка?) *виконана*, *вірш* (який?) *прочитаний*, *есе* (яке?) *написане*, *уроки* (які?) *зроблені*, *уроків* (яких?) *зроблених*
Дієприкметникові ознаки	*Стан*	Активний	*побілілий* (сам виконав дію)
		Пасивний	*побілений* (над ним виконали дію)

У реченні дієприкметник є переважно означенням або частиною присудка, наприклад: *Повертаюсь до столика, перелічую прочитані книжки* (А. Дімаров). *Ми не знаємо, що на нас чекає в майбутньому, і тому тримаємося за минуле, вважаючи, що воно було найкращим, адже все в ньому вже є прочитаним і зрозумілим* (І. Роздобудько).

Зверніть увагу! Якщо дієприкметник переходить у розряд іменників (субстантивується), то він може виконувати й інші функції, зокрема підмета або додатка: *Усе сказане повинно залишитися між нами* (І. Потаніна). *Походив трохи по кімнаті і знову почав перечитувати прочитане* (Д. Ткач).

Вправа 114

1. Із запропонованих на вибір слів оберіть дієприкметники.

Телефон новий/розряджений, твір цікавий/прочитаний, гра захоплива/скачана, вікно помите/прозоре, учні та учениці розумні/навчені, кімната світла/освітлена, яблуко стигле/дозріле, сад квітучий/гарний, перець гострий/молотий, вода холодна/замерзла, сонце яскраве/пекуче.

2. Запишіть словосполучення, доберіть твірне дієслово, визначте вид, рід, число та відмінок дієприкметника.

Зразок: *твір написаний* (від *написати*) — док. вид, чол. р., одн., Н. в.

Вправа 115

Спишіть речення. Підкресліть дієприкметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

1) Совісті втраченої, звісно, не повернеш, але хоча б рефлекс зупинить (*І. Потаніна*). 2) Той, хто нічого не робить, втрачений для народу (*П. Місько*). 3) Знімки зроблені в лісі! (*О. Бердник*). 4) Зроблених запасів нашому повзику вистачило б надовго (*В. Пархоменко*). 5) Проте хоч доброта — теж жіночого роду, це зовсім не означає, що чоловічий рід геть чисто позбавлений її (*В. Нестайко*). 6) Всі звуки міста поступово тонули в позбавленому приголосних щебеті (*С. Іванюк*). 7) Вони жваво обговорювали прочитані книги, побачені фільми, вчителів, які їм не подобалися, і тенісні змагання, у яких вони здобували перемогу (*К. Гагеруп*). 8) Уся література, що містилася в квартирі, була мною вже неодноразово прочитана (*І. Потаніна*).

Підручник для вчителя

Вправа 116

1. Випишіть речення, у яких є дієприкметники, що перейшли в розряд іменників.

1) Кулябко говорив уривчасто, різко, аби запевнити присутніх у вірогідності сказаного (*А. Соломко*). 2) Кожне сказане слово дуже важливе, адже слухає тебе цілий світ (*Г. Пагутяк*). 3) Присутні тут пожильці здивовано дивились на нас (*Л. Смілянський*). 4) А навколо валялися порожні консервні бляшанки, биті пляшки з-під пепсі-коли та лимонаду, уривки газет, подерті поліетиленові кулькú та інше сміття (*В. Нестайко*). 5) Він із тих битих, за кого двох небитих дають (*Н. Боден*). 6) «Судженого конем не об'їдеш!» — полюбляла повторювати моя бабуся, а я це розуміла так, що нареченого мені визначено долею (*О. Думанська*).

2. Підкресліть субстантивовані дієприкметники відповідно до їхньої синтаксичної ролі.

3. У запропонованих реченнях знайдіть фразеологізми, поясніть їхнє значення.

Вправа 117

1. Прочитайте текст.

З кожним днем усе більшої популярности набуває «Пласт» — українська національна скаутська організація. Створена понад століття тому, вона має на меті виховання відповідальних і свідомих українців та українок. Попри спорідненість зі світовими скаутськими традиціями, ідеологія й виховна методика «Пласту» мають свої особливості, зумовлені українським контекстом і відмінні від тих, що закладені в інших скаутських організаціях.

Ідейні засади «Пласту» базуються на моральних цінностях християнства та вірности Україні. Вони вкладені в три

Підручник-зразок

головні обов'язки, яких усі пластуни, складаючи присягу, обіцяють дотримуватися.

(*Із сайту організації «Пласт»*)

2. Випишіть із тексту дієприкметники.
3. Перекажіть текст.
4. Доберіть до тексту заголовок, випишіть ключові слова.
5. Розкажіть, що ви знаєте про організацію «Пласт». Чи належить хтось із вас до цієї організації, чи є у вас знайомі пластуни й пластунки?
6. Чи знаєте ви про інші юнацькі організації, що існують в Україні?
7. Розгляньте зображення. Підготуйте доповідь про поширення організації «Пласт» в Україні. З'ясуйте або висловте припущення, які зміни могли відбутися до нашого часу.

Мапа наявних осередків «Пласту» в Україні та кількість членів організації в областях. 2012 рік (*джерело — вікіпедія*).

немає членства; до 50 членів; 50—200; 200—500; понад 500.

Проєкт

Знайдіть інформацію про юнацькі та молодіжні організації в Україні. Оберіть одну з них і підготуйте презентацію про її історію, діяльність, мету. Поділіться інформацією з однокласниками й однокласницями.

ПРИДБАНИЙ ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВО РАНОК

§ 16. Дієприкметниковий зворот. Розділові знаки в реченнях із дієприкметниковими зворотами

Вправа 118

1. Прочитайте речення.

Ми подивились обговорюваний фільм.

Знятий в Україні ***фільм*** *отримав найвищу нагороду на конкурсі.*

Фільм*, знятий в Україні, отримав найвищу нагороду на конкурсі.*

2. Порівняйте означення в наведених реченнях, проаналізуйте пунктуацію. Зробіть припущення щодо причини розбіжностей.

Дієприкметник із залежними словами утворює **дієприкметниковий зворот**, наприклад: *А за якийсь час* ***вони*** *йдуть з клубу разом, оточені вірними друзями* (Д. Ткач). Виявляємо зворот, міркуючи так:

оточені — дієприкметник	→ *оточені* (ким?) *друзями*	→ *друзями* (якими?) *вірними*

У реченні дієприкметниковий зворот виконує функцію означення (зверніть увагу: підкреслюємо весь зворот). Таке означення за певних умов виділяємо комами та називаємо **відокремленим** (*відокремлюємо* павзами в усному мовленні та комами на письмі).

Вправа 119

1. Прочитайте речення.

1) Баба-яга всілася на полагоджених східцях і замислилася (*В. Рутківський*). Там запустив полагоджений Капітаном мотор

і міцно стиснув стерно (*А. Кокотюха*). 2) Мені здавалося, що день, проведений цілком самостійно, дозволить мені підрости в її очах (*Ю. Сотник*). Комісар Бур залишився задоволеним проведеною операцією по затриманню банди зловмисників (*І. Будз*). 3) Кость цілими годинами переповідав дівчині прочитані книжки (*Є. Доломан*). Прочитані в підручнику слова випорскували з думки, математичні знаки розповзались і не трималися купи (*Н. Бічуя*).

2. Поміркуйте, чим відрізняються означення в реченнях, поданих парами.

3. Випишіть ті речення, у яких є означення, виражене дієприкметниковим зворотом. Доведіть, що це зворот, поставивши питання від дієприкметника до залежних слів.

4. Підкресліть дієприкметникові звороти відповідно до синтаксичної ролі та позначте означуване слово за наведеним зразком.

Зразок: *Спіймані в долоню сніжинки перетворювалися на воду.*

Відокремлені означення, виражені дієприкметниковим зворотом, **виділяємо комами**

- з обох боків, якщо дієприкметниковий зворот усередині речення;
- ставимо кому після звороту, якщо він на початку речення;
- перед зворотом, якщо він у кінці речення.

Виражені дієприкметниковим зворотом означення бувають **відокремленими** в таких випадках:

1. Дієприкметниковий зворот стоїть після означуваного слова (далі — ОС), наприклад: *Це був звичайний* ***квест****, розрахований на посереднього геймера* (М. Муляр).

Зауважте: якщо дієприкметниковий зворот поставити перед означуваним словом, то комами його виділяти не треба, наприклад: *Його точно розраховані* ***рухи*** *не створювали ні найменшого шурхоту* (Т. Фомбель).

Підручник для вивчення, а не для читання

2. Між дієприкметниковим зворотом і ОС є інші члени речення: *І раптом* ***Віталій*** *застиг, закам'янів, задивлений кудись у море* (О. Гончар).

3. Дієприкметниковий зворот стоїть перед ОС і має додаткове обставинне значення, тобто до звороту можна поставити питання *чому?*, наприклад: *Збентежений цим гамором, Івасик спантеличено позирав то на свого брата, то на вчительку* (О. Донченко). У цьому випадку можемо поставити два питання до звороту: 1) *Івасик* (який?) *збентежений цим гамором* і 2) *спантеличено позирав* (чому?) бо був *збентежений цим гамором.*

4. Незалежно від позиції одиничний дієприкметник або дієприкметниковий зворот буде відокремлюватися, якщо ОС є особовим займенником: *Наполохані появою сусідів,* ***вони*** *причаїлися в халупах* (Ю. Хорунжий).

Зверніть увагу! Дієприкметниковий зворот не можна розривати іншими членами речення. Наприклад, у реченні «*Я згадав прочитану минулого літа книжку*» слово *книжку* не можна поставити перед словосполученням *минулого літа*, тому що *прочитану минулого літа* — це дієприкметниковий зворот, що виконує роль означення, а *книжку* — це вже інший член речення, додаток.

Вправа 120

1. Спишіть речення, розставте потрібні розділові знаки. Скористайтеся підказками.

1) Картина намальована аквареллю. В око одразу впадає намальована аквареллю картина. Намальована аквареллю вона одразу впадає в око. Картина намальована аквареллю одразу впадає в око.

2) Кава зварена за маминим фірмовим рецептом. По кімнаті розлився аромат звареної за маминим фірмовим рецептом кави. По кімнаті розлився аромат кави звареної за маминим фірмовим рецептом. Зварена за маминим фірмовим рецептом кава викликала дитячі спогади.

3) Ці вправи рекомендовані моїм тренером. Вправи рекомендовані моїм тренером виявилися ефективними. Рекомендовані моїм тренером вправи виявилися ефективними. Рекомендовані моїм тренером вони дали ефект.

2. Підкресліть дієприкметники відповідно до ролі в реченні, позначте означуване слово.

Вправа 121

Переробіть речення так, щоб дієприкметник із залежними словами виконував роль означення (відокремленого та невідокремленого).

Допис відзначений великою кількістю вподобайок.
Тістечка спечені за рецептом відомого кулінара.

Вправа 122

1. Спишіть речення, розставляючи потрібні розділові знаки.

1) Зореслава підійшла до вишитого хрестиком портрета коханого чоловіка (*Л. Воронина*). 2) Він страшенно радів, коли йому щастило знаходити в лісі чи на лузі рослину намальовану в книжці (*М. Білкун*). 3) Наполоханий звіром кінь дрібно тремтів і відмовлявся йти далі (*А. Орлик*). 4) Бо перед іменинником парувала велика миска щойно принесених вареників із картоплею (*В. Нестайко*). 5) На них сорочка вишита давнім поліським узором, рясна у збірки спідниця з двома нашитими зі споду кольоровими окрайками (*В. Скуратівський*). 6) Ті збентежені почутим тільки головами кивнули (*А. Давидов*). 7) Зморений

страхом безсонням і холодом Олег заснув (*Ю. Мушкетик*). 8) Омріяне багатьма місце було вільним (*О. Дерманський*).

2. Поясніть уживання розділових знаків.

3. Підкресліть дієприкметникові звороти та позначте означувані слова.

Вправа 123

1. Уведіть у речення подані означувані слова та дієприкметникові звороти так, щоб вони виконували функцію відокремленого означення.

Підписана директором заява, вивчене комісією питання, ухвалений колективом план заходів, швидко узгоджене рішення, успішно виконаний проєкт, добре відпрацьована схема.

2. Поміркуйте, текстам якого стилю властиві наведені звороти.

Вправа 124

Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки.

1) В основі назви «Пласт» лежить відповідник англійського «scout» (*розвідник*) узятий за прикладом пластунів — козаків-розвідників. 2) Гербом «Пласту» є трилиста квітка лілії та тризуб сплетені в одну гармонійну цілісність. 3) Захоплені спільним баченням майбутнього України учасники та учасниці організації проводять велику кількість заходів. 4) Протягом року «Пласт» організовує понад 100 виховних таборів, де пластуни практично закріплюють знання та вміння здобуті на щотижневих заняттях. 5) Закон «Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху» ухвалений Верховною Радою України 17 грудня 2019 року. 6) Серед пластунів є багато знаних особистостей, зокрема Роман Шухевич, Степан Бандера, Орест Субтельний, Любомир Гузар, Олег Ольжич, Квітка Цісик та інші (*З вікіпедії*).

Підручник
Видавництво «Ранок»

§ 17. Активні й пасивні дієприкметники: особливості творення, уживання та відмінювання

Вправа 125

1. Порівняйте речення.

Побілілі *від снігу гори виднілися вдалині.* ***Побілена*** *стіна сяяла чистотою.*

2. Поміркуйте, як відрізняються дієприкметники за значенням.

3. Складіть речення з дієприкметниками *сяючий* і *осяяний*, *намоклий* і *намочений*. Поясніть різницю між словами в парах.

Творення та вживання дієприкметників

Існують активні та пасивні дієприкметники. **Активні** називають ознаку за дією, яку виконує сам предмет, наприклад: *дозріле яблуко* (дозріло само), *сяючі зорі* (сяють самі). **Пасивні** виражають ознаку за дією, якої зазнає предмет із боку іншого виконавця: *бажаний гаджет* (його бажають), *виконана вправа* (її виконали).

Активні та пасивні дієприкметники утворюються суфіксальним способом.

ВІДЕОМАТЕРІАЛИ ДЛЯ УРОКІВ

<table>
<tr><th>Дієприкметники</th><th colspan="2">Активні</th><th colspan="4">Пасивні</th></tr>
<tr><td>Значення</td><td colspan="2">виражають ознаку за дією, яку виконує сам предмет</td><td colspan="4">виражають ознаку за дією, якої зазнає предмет із боку іншого виконавця</td></tr>
<tr><td>Час</td><td colspan="2">теперішній</td><td>минулий</td><td colspan="3">минулий</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Творення</td><td colspan="2">дієслово недоконаного виду + суфікси</td><td rowspan="2">дієслово доконаного виду + суфікс -л-</td><td colspan="3">дієслово доконаного або недоконаного виду + суфікси</td></tr>
<tr><td>-уч-/-юч- до дієслів I дієвідміни</td><td>-ач-/-яч- до дієслів II дієвідміни</td><td>-н-</td><td>-ен-</td><td>-т-</td></tr>
<tr><td>Приклади</td><td>синіти — синіючий</td><td>кипіти — киплячий</td><td>пошерхнути — пошерхлий, дозріти — дозрілий</td><td colspan="3">бажати — бажаний, зробити — зроблений, випити — випитий</td></tr>
</table>

Зверніть увагу! Під час утворення активних дієприкметників минулого часу суфікс **-ну-** випадає, наприклад: *достигнути — достиглий.*

Утворюючи пасивні дієприкметники із суфіксом **-ен-**, спостерігаємо чергування приголосних, подібні до чергувань в особових формах дієслова, наприклад: *пекти — печений, присоромити — присоромлений.*

Видавництво Ранок

Вправа 126

1. Запишіть запропоновані слова у два стовпчики: дієприкметники доконаного й недоконаного виду.

Пошитий, зів'ялий, сяючий, посивілий, заклеєний, митий, пекучий, потерпілий, здійснений, розв'язаний, квітучий, сказаний.

2. Виділіть твірні суфікси.

Вправа 127

1. Від поданих дієслів утворіть і запишіть пасивні дієприкметники у формі чоловічого роду.

1) Передати, довести, одягнути, заплести, зварити, помити, налити, замести, пофарбувати, розвивати, вимити, спалити.

2) Розрядити, сплатити, вимостити, зжовкнути, спекти, зберегти, заморозити, зрадити, полагодити, витратити, стригти.

2. Виділіть твірні суфікси.

3. Прокоментуйте чергування звуків у дієприкметниках.

Для того щоб доречно та правильно використовувати в мовленні дієприкметники, слід пам'ятати про деякі застереження.

- Активні дієприкметники теперішнього часу на **-уч(ий)/-юч(ий)**, **-ач(ий)/-яч(ий)** мають обмежене вживання. В українській мові таких слів небагато, і частина з них уже перейшла до розряду прикметників, що виражають постійну ознаку: *лежачий камінь, квітучий сад, правлячий режим, пекучий біль* тощо.
- В українській мові не утворюємо дієприкметники на **-ш(ий)**, **-вш(ий)**, тобто немає форм типу ~~*робивший, бувший*~~.
- Не утворюємо дієприкметники від дієслів на **-ся** типу ~~*одягаючийся, навчавшийся*~~.

Електронний варіант підручника

Українська мова має велику кількість засобів, за допомогою яких можна замінити такі дієприкметники, зокрема

- іменники: *користувач* замість ~~*користуючийся*~~, *учень* замість ~~*навчаючийся*~~;
- прикметники: *чинний закон* замість ~~*діючий*~~, *колишній* замість ~~*бувший*~~;
- пасивний дієприкметник: *усталені норми* замість ~~*існуючі*~~;
- словосполучення: *сигнал заборони* замість ~~*забороняючий*~~;
- складне речення: *Дівчина, яка сказала...* замість ~~*сказавша дівчина*~~.

Вправа 128

1. Прочитайте слова та словосполучення, якими доречно замінити помилково вживані активні дієприкметники.

1) Завідувач кафедри, користувач інтернету, головнокомандувач, відпочивальник, вступник, протестувальник, колишній власник, знавець, початківець, гравець, вірянин, найближче оточення, мешканець.

2) Поточний рік, мийний засіб, биткий посуд, запам'ятовувальний пристрій, заспокійливі таблетки, зволожувальний крем, знеболювальні ліки, охочий узяти участь, вирішальний момент, провідний фахівець, чинний правопис, прийдешні свята.

3) Навколишнє середовище і довкілля, заборонний знак і знак заборони.

2. Поміркуйте, за яким принципом слова та словосполучення розбито на групи.
3. Випишіть ті словосполучення, які виявилися для вас незнайомими, складіть із ними речення.

Підручник відповідає вимогам Державного стандарту

Вправа 129

1. Виправте, де потрібно, помилки та запишіть скориговані варіанти.

Мешкаючий у Харкові, бувший депутат, зала для відпочиваючих, рішаючий чинник, забороняючий сигнал, лежачий камінь, учащийся 7 класу, заспокоюючий засіб, мелений перець, читаючий хлопець, ведучий спеціаліст, наболівше питання, бажаючі грати, наступаюче свято, у текучому семестрі, колишні шестикласники.

2. Для перевірки скористайтеся інформацією з попередньої вправи.

Вправа 130

Виправте помилки в рекламі.

Купляйте наші миючі засоби, вони самі найкращі!!!!

Зволожуючий крем для ваших ручок!

Наш експерт — ведучий фахівець в області стоматології.

Чекаємо всіх бажаючих!

Виробництво з думкою про оточуюче середовище!

Видавництво «Ранок»

Вправа 131

1. Прочитайте речення. Де можливо, переробіть їх на прості речення з дієприкметниковим зворотом.

Зразок: *Я дуже шкодувала за чашкою, яку моє кошеня розбило напередодні. — Я дуже шкодувала за чашкою, розбитою напередодні моїм кошеням.*

1) На стінах висіли картини, які намалювали учні класу. 2) Ми побачили дітей, які старанно виконували задачу. 3) Треба розумно користуватися можливостями, які ми отримали завдяки появі інтернету. 4) Люди, які користуються інтернетом, мають багато можливостей. 5) Око милували квіти, які посадили мешканці будинку. 6) Ці квіти посадили люди, що мешкають у цьому будинку. 7) Людство відповідає за вчинки, які призвели до забруднення довкілля. 8) Ми маємо усунути проблеми з екологією, які викликала наша недбалість.

2. Поміркуйте, чому не всі речення можна переробити за зразком.

Вправа 132

1. Прочитайте текст новини.

Оператори роти ударних безпілотників «Шершні Довбуша» 68-ї окремої єгерської бригади під час розвідки знайшли пораненого побратима, який лежав посеред засніженого поля, і допомогли евакуювати бійця за допомогою дрона.

Евакуювати пораненого воїна було проблематично, адже ворожі позиції були занадто близько. Тому військові з роти «Шершні Довбуша» приготували *пораненому* чай і написали записку: «Друже, пий і повзи за дроном». Усе прикріпили до безпілотника та скинули бійцю.

Військові за допомогою БПЛА (безпілотного літального апарата) «прокладали» побратимові дорогу до більш безпечної

Підручник є власністю держави. Продаж заборонено

зони, де вже чекала евакуаційна група. Четверо бійців забрали пораненого на ношах.

(*За матеріалами сайту «Новинарня». Фото ілюстративне*)

2. Про що повідомляє новина? Про які риси українських бійців, на вашу думку, свідчить ця історія?
3. Знайдіть у тексті дієприкметники. Схарактеризуйте їх за ознаками активності/пасивності та часу.
4. Поміркуйте, чи є дієприкметником виділене слово. Поясніть свою думку.

Відмінювання дієприкметників

Дієприкметники відмінюємо за зразком прикметників твердої групи. Вони мають форми чоловічого, жіночого, середнього роду однини, а також форму множини.

Відмінок	Однина			Множина
	Чоловічий рід	Жіночий рід	Середній рід	
Н.	*здійснений*	*здійснена*	*здійснене*	*здійснені*
Р.	*здійсненого*	*здійсненої*	*здійсненого*	*здійснених*
Д.	*здійсненому*	*здійсненій*	*здійсненому*	*здійсненим*
Зн.	*здійснений*	*здійснену*	*здійснене*	*здійснені*
Ор.	*здійсненим*	*здійсненою*	*здійсненим*	*здійсненими*
М.	(*на*) *здійсненому*, (*на*) *здійсненім*	(*на*) *здійсненій*	(*на*) *здійсненому*, (*на*) *здійсненім*	(*на*) *здійснених*

Зверніть увагу! Вибір форми знахідного відмінка в чоловічому роді та множині визначаємо категорією істоти чи неістоти означуваного іменника: *візуалізував здійснений задум, побачив розгубленого однокласника.*

Підручник видавництва «Ранок»

Вибір форми місцевого відмінка зумовлений милозвучністю: *у підписаному зошиті, у підписанім учнівському зошиті.*

Вправа 133

Провідмінюйте дієприкметники *випитий* і *почервонілий* в усіх формах.

Вправа 134

1. Спишіть словосполучення, утворивши від дієслів у дужках дієприкметники в потрібній формі.

Аромат (*скосити*) трав, на (*розрядити*) гаджеті, задоволений (*виставити*) семестровими оцінками, користуюся (*полагодити*) телефоном, не виконала (*доручити*) завдання, сяє (*почистити*) взуттям, показала (*зробити*) власноруч жирафа, сказав підбадьорливі слова (*зніяковіти*) другу, милуюся (*постригти*) газоном, дивилися (*позбавити*) недоліків фільм.

2. Над дієприкметниками надпишіть граматичні категорії.

Вправа 135

1. Усно утворіть словосполучення, поставивши дієприкметники в потрібному роді.

путь	прокладений
трюмо	куплений
біль	пекучий
папороть	розквітлий
лате	запропонований
бандероль	надісланий
собака	розлючений
колібрі	сфотографований
посуд	вимитий
ООН	занепокоєний
Дніпро	оспіваний

2. Пригадайте правила, якими послуговувалися, виконуючи завдання.
3. Запишіть утворені словосполучення у формі місцевого відмінка (дієприкметник використовуйте в обох формах, де це можливо).

РЕПОЗИТОРІЙ ВНЗ "ПРАВОЗНАВЧИЙ ІНСТИТУТ"

Вправа 136

1. Прочитайте текст допису Сашка без слів у дужках.

Привіт усім!

Минулого літа вперше потрапив до табору (*організований пластунами*). Такої пригоди в мене ще не було!!! Два тижні в горах у (*поставлений самотужки*) наметах. Круті карпатські краєвиди (*сповнений магічности*), (*омріяний з дитинства*) походи в гори, вечірня ватра з піснями (*вивчений чи складений* вже *тут*). Окрема тема — виховники. (*Зацікавлений та захоплений процесом*) вони стільки всього нам розказали! І про історію України, і про пластунство, і про секрети перебування в дикій природі. А ще я знайшов багато нових друзів і подружок.

Коротше кажучи, я тепер пластун. Долучайтеся, це круто!

2. Спишіть текст допису, поставивши дієприкметники в потрібну форму і розставивши потрібні розділові знаки.
3. Поміркуйте, як змінився текст порівняно з першим варіантом.
4. Надпишіть над дієприкметниками граматичні категорії, підкресліть відповідно до синтаксичної ролі.
5. Поміркуйте, що змінилося в дописі.
6. Напишіть коментар до допису.

Схема розбору дієприкметника як форми дієслова

1. Дієприкметник, його загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Початкова форма (називний відмінок однини чоловічого роду).
3. Постійні морфологічні ознаки: стан (активний/пасивний), вид (доконаний/недоконаний).
4. Непостійні морфологічні ознаки: час (теперішній/минулий), рід (лише для однини), число, відмінок.
5. Синтаксична роль.

Зразок розбору дієприкметника як форми дієслова

Я єсть народ, якого Правди сила ніким *звойована* ще не була (*П. Тичина*).

Усний розбір. *Звойована* — дієприкметник, називає ознаку предмета, відповідає на питання *яка?*; початкова форма — *звойований*; пасивний, доконаний вид; минулий час, жіночий рід, однина, називний відмінок; у реченні є присудком.

Письмовий розбір. *Звойована* — дієприкметник, ознака предмета, *яка?*; поч. ф. — *звойований*; пас., док. вид; мин. ч., жін. р., одн., Н. в.; присудок.

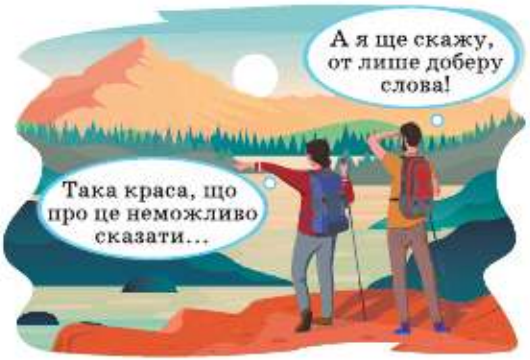
Електронний підручник

§ 18. Правопис дієприкметників

Вправа 137

1. Прочитайте фрагмент поезії Ліни Костенко.

Світали ночі, вечоріли дні.
Не раз хитнула доля терезами.
Слова, як сонце, сходили в мені.
Неска́зане лишилось **несказа́нним.**

2. Поміркуйте, до яких частин мови належать виділені слова.
3. Згадайте відомі вам правила правопису прикметників і поясніть наявність чи відсутність подвоєння у виділених словах.

Правопис дієприкметникових суфіксів

У дієприкметникових суфіксах завжди пишемо одну букву **н**: *прочитаний, написаний, оголошений.*

Зверніть увагу! Слід розрізняти схожі прикметники й дієприкметники: у дієприкметниках наголос зазвичай на корені, вони не мають значення перебільшеної ознаки й неможливости виконання дії. Порівняйте:

Дієприкметник	Прикметник
нездійснена мрія купити морозива (можна це зробити, але поки не зробили)	*нездійсне́нна мрія з'їсти все морозиво у світі* (фізично не можна виконати)
невбла́гана мама (можна вблагати, але поки що цього не зроблено)	*невблага́нна мама* (нереально вблагати)

Електронний примірник
Видавництво «Ранок»

Вправа 138

1. Запишіть словосполучення, утворивши від дієслів у дужках дієприкметники в потрібній формі.

(*Зарядити*) планшет, (*завантажити*) програма, (*заблокувати*) акаунт, (*зберегти*) допис, (*зробити*) селфі, (*повідомити*) інформація, (*купити*) одяг, (*виграти*) кубок.

2. Виділіть суфікси в дієприкметниках.

Вправа 139

1. Прочитайте подані прикметники та дієприкметники (увага на наголос).

Невблаганний, невблаганий, незрівнянний, незрівняний, нездоланний, нездоланий.

2. Складіть речення зі словами (форму дієприкметників і прикметників можна змінювати).

Вправа 140

1. Запишіть слова, уставивши, де потрібно, літеру.

Оброблен..ий, вигадан..ий, нескінче́н..ий, запрограмован..ий, зіпсован..ий, глибочен..ий, зметен..ий, зібран..ий, незчисле́н..ий, щоден..ий, дочитан..ий, рекомендован..ий, відзначен..ий, священ..ий, об'їжджен..ий.

2. Назвіть прикметники. Поясніть орфограми у словах.

Вправа 141

1. Спишіть речення, вставивши, де потрібно, пропущені літери.

1) Вони були вирван..і з арифметичного зошита і **списан..і** крупним почерком (*Г. Матійко*). 2) Облич..я його було невблага́н..е й суворе (*А. Дімаров*). 3) Мої володін..я немірян..і, мої багатства незчисле́н..і (*О. Мак*). 4) Блузка завжди старанно **випрасуван..а**, зошити залишалися чистими, хоч були списан..і до остан..ьої сторінки... (*І. Багмут*). 5) А Остап наче не людина — камінь, навіть проти такої нездолан..ої сили встояв (*П. Супруненко*).

2. Поясніть причину подвоєння чи його відсутности в різних частинах мови.

Видавництво «Підручники і посібники»

3. Поміркуйте, у якому слові можливі варіанти написання. Як це пов'язано зі значенням?

4. Зробіть повний морфологічний розбір виділених дієприкметників.

Частка *не* з дієприкметниками

Дієприкметник із часткою *не* пишемо разом або окремо. Ці правила дуже подібні до відомих вам правил правопису *не* з прикметниками.

Не з дієприкметниками пишемо **разом**, якщо дієприкметник не має залежних слів і виконує функцію означення, наприклад: *Непрочитана книга лежала на столі.*

Не з дієприкметниками пишемо **окремо** в кількох випадках.

1. Якщо в реченні є протиставлення чи заперечення: *Не прочитана, а переглянута книга.*

2. Якщо дієприкметник має залежне слово: *Не прочитана* (ким?) *мною книга лежала на столі.*

3. Якщо дієприкметник у реченні є присудком: *Ця книга не прочитана.*

Вправа 142

Порівняйте речення, поясніть правопис дієприкметників із *не*.

1) Нерозв'язана задача не виходить із голови. Ця задача не розв'язана. Задача мною не розв'язана. Задача не розв'язана, але прочитана.

2) Хлопець намагався залишитися непоміченим. Ніким не помічений, він прийшов додому. Помилки в диктанті не помічені. Бентежила кількість не помічених, а зроблених помилок.

Вправа 143

Складіть речення з кожним дієприкметником, щоб продемонструвати правопис із часткою разом і окремо (рід і число можна змінювати).

Не/задоволений, не/розчищений, не/виправлений.

Електронний додаток
Видавництво Ранок

Вправа 144

1. Спишіть речення, записуючи слова з часткою *не* разом або окремо.

1) Скільки разів мені випадало бачити такі очі в письменників, які **не/відбулися**, готових годинами говорити про свій **не/написаний** шедевр (*І. Роздобудько*). 2) А за вікном майже весна, знає слова, майже не/сказані, вона (*С. Вакарчук*). 3) Десь, колись, в якійсь країні проживав поет нещасний, тільки мав талант до віршів — не/позичений, а власний (*Леся Українка*). 4) Ще не/народжені пташенята озивалися до неї крізь свої шкаралупинки (*А. Топачевський*). 5) Цей закон не/визнаний міжнародним правом (*З інтернету*). 6) На ніч вогнище розсовувало свої межі, стаючи не/здоланною перепоною для не/проханих гостей (*С. Огульчанський*).

2. Поясніть орфограми.

3. Виконайте повний морфологічний розбір виділених слів.

Вправа 145

1. Виразно прочитайте уривок із твору Зірки Мензатюк «Таємниця козацької шаблі».

Наталочка рвучко обернулася. Двоє хлопців у пластових однострояхурвали розмову.

— Привіт! — мовив до неї вищий, чорнявий.

— Привіт... — розгубилася вона. Хлопці стояли, мов гетьманичі: поважні, виструнчені, акуратні — по всьому видно, що то українські лицарі, ще й численні нашивки на їхніх рукавах виглядали так значимо.

— Ви, здається, говорили про шаблю, — зніяковіло пролепетала Наталочка. — Вибачте, ненароком почула.

— Авжеж про шаблю. Тут про неї тільки й розмов.

— То вона вже в безпеці? — зраділа дівчинка. Пластуни перезирнулися.

Підручник в електронному вигляді

— Казав тобі, що справа темна, — стиха мовив високому його кругловидий веснянкуватий товариш.

Здається, було зарано радіти.

Діти познайомилися: хлопці виявилися пластунами зі Львова, високого звали Северин («Як Наливайка», — заздро подумала Наталочка), а його товариша — Василь. Вони так щиро зацікавилися шаблею, що дівчинка розповіла все, що знала: про дядька Богдана та знайомого привида, який хоч і крутив дулі, проте палко переймався долею національної реліквії; про свою з батьками мандрівку, навіть про те, що шаблю шукала ще одна вельми заможна родина. Щоправда, Тараканів з його злощасним фортом вона обійшла мовчанкою, але пластунам вистачало почутого. Обидва не на жарт захвилювалися. Самі вони знали небагато. Вчора заповідником ходив якийсь чоловічина («Бо ми приїхали ще звечора, — докинув Василько, — розбили намети над Пляшівкою, сиділи, палили багаття, високе, до самих зірок, а яких пісень наспівалися!»), так отой чоловічина всім розказував, буцімто знайдено козацьку шаблю, справжнісіньку, добре збережену в поліському торфі. Але де вона, в кого — про це оповідач багатозначно мовчав.

Василькові він видався підозрілим («Але ж Василько завжди всіх підозрює, він у нас як Шерлок Холмс», — вставив своє й Северин), отже, Василько засумнівався, чи бува чоловік таким чином не підшукував, хто заплатить за шаблю дорожче.

Хоч пластуни розповідали дещо плутано, Наталочка збагнула достатньо, щоб її душа тоскно защеміла. Якби вона не підбила батьків зупинитися в Дубні, то також сиділа б над вечоровою річкою, на місці козацького табору, біля багаття до зірок...

2. Знайдіть у тексті дієприкметники, розберіть їх як форму дієслова.

3. Випишіть десять слів з орфограмами, які ви вже знаєте.

4. Перекажіть текст, замінивши пряму мову на непряму.

Вправа 146

1. Спишіть уривки текстів пластунських пісень. Де потрібно, заповніть пропуски та поставте пропущені розділові знаки.

1) Ти чуєш: крок карбує ряд, у н..ому всім нам місце стати, бо кожен з нас тепер вояк народж..ний перем..гати (*Я. Юрчишин*). 2) Красу я і щас..тя по всій Україні ширитиму, власний **забуду** свій труд, щоб чола розхмарив і випрямив спини, щоб зір зняв до неба відроджен..ий люд (*Дрот*). 3) Над ватрою постаті **юні**, хлоп..ячі **заслухані** в золото слів, що л..лись, про славу минулу про мрії гарячі про волю, що прийде колись (*Ю. Старосольський*). 4) Погасло багат..я, горіли ще мрії, скінчила свій лет заворож..на ніч, далеко на сході багріли обрії воскресній зірниці устріч (*Ю. Старосольський*).

2. Поясніть орфограми та пунктуацію речень.
3. Знайдіть дієприкметники й підкресліть відповідно до синтаксичної ролі.
4. Виконайте повний морфологічний розбір виділених слів.
5. Поміркуйте, що спільного в наведених цитатах.
6. Перейдіть за посиланням і послухайте пластунську пісню «При ватрі» у виконанні легендарної співачки Квітки Цісик, яка теж була пластункою.

rnk.com.ua/107255

7. Поділіться враженнями про пісню. Чи подобається вона вам?
8. Поміркуйте, які пісні вас надихають. Чим вони особливі?
9. Напишіть есе на одну з тем або запропонуйте власну, пов'язану із темою музики.
   - Пісні, що мене надихають
   - Музика в моєму житті
   - Музика мого покоління

Вправа 147

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107256

Проєкт

Підготуйте виступ із презентацією про сучасну юнацьку чи молодіжну організацію. Оприлюдніть інформацію в класі, дайте відповіді на поставлені однокласницями й однокласниками питання.

Електронний ресурс

Повелителі текстів

Прочитайте деформований текст казки, яку склали пластуни Остап Літвінов і Сократ Кремінський. Виконайте завдання до тексту.

◇ Якось у магічному світі в сім'ї лампочок народилося дитя. Дівчинка росла, але чомусь не могла світитися, як інші лампочки її віку. Через це з нею ніхто не хотів дружити, і дитина дуже сумувала.

△ У підсумку можемо сказати, що кожен із нас лампочка, але не всі ми заряджені. Треба знайти таке оточення, яке нас розуміє і надихає.

○ Виявляється, вона зустріла знайомого, який виявився добрим другом, зарядив її теплими словами та допоміг знайти дорогу додому. Вона світилася від щастя набагато яскравіше, ніж усі лампочки в місті.

□ Одного разу, коли лампочку знову ображали, вона вирішила піти від усіх до лісу. Тоді вже стемніло, маленька заблукала й дуже злякалася. Її батьки почали хвилюватися за свою дитину та пішли на пошуки. Як же вони здивувалися, коли знайшли доньку не лише неушкодженою, але й сяючою.

Завдання 1

Зміст первісного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А ◇ ○ △ □
Б ◇ □ ○ △
В ◇ △ □ ○
Г ◇ □ △ ○

Видавництво "Ранок"

Завдання 2

Чому діти не хотіли дружити з лампочкою?

А вона ображала дітей
Б вона відрізнялася від інших дітей
В вона сама не хотіла дружити з дітьми
Г у дітей було достатньо друзів

Завдання 3

Як новий друг зарядив лампочку?

А акумулятором
Б від розетки
В підтримкою й теплими словами
Г піснею

Завдання 4

Чи спостерігали ви ситуацію, подібну до описаної, в реальному світі? Розкажіть свою історію.

Підсумкові тести

Виконайте тестові завдання.

1. Дієприкметниками є обидва слова в рядку
   А заквітчаний, квітучий
   Б зміцнілий, міцний
   В м'який, пом'якшений
   Г подрібнений, дрібний
2. Дієприкметниковий зворот є в реченні
   А На зачинених дверях висіла табличка.
   Б Ми розраховували на заощаджені кошти.
   В Під ногами рипів підталий сніг.
   Г Усі радісно наспівували щойно складену пісню.
3. Дієприкметник НЕ виконує роль означення в реченні
   А На столі стояла прекрасно зроблена модель літака.
   Б Чорні пасма волосся звисали на засмаглий лоб.
   В Нарешті історія завершена.
   Г Перед ним лежало напоєне сонцем місто.

Підручник
Електронний варіант

4. Відокремлене означення є в реченні (розділові знаки пропущено)
   А Дівчина не зводила з нього широко розкритих очей.
   Б Усе добре збережене й доглянуте.
   В Це була подія зафіксована репортерами.
   Г Вишита прабабунею картина передається від покоління до покоління.
5. Дієприкметник пишемо разом із часткою *не* в рядку
   А Показалися гори, не/помічені нами раніше.
   Б Двері не/замкнені, увійдіть.
   В М'яч віртуозно прослизнув у не/захищене місце суперників.
   Г Я не/розгублена, а зосереджена на справі.
6. Пунктуаційну помилку допущено в рядку
   А Збентежений такою зустріччю, хлопець ледве не впустив книжку.
   Б Замовлений учора, телефон доставили у поштове відділення.
   В Живі квіти прикрасили стіл, укритий червоною скатеркою.
   Г Герої, відомі нам із новин, зайшли до зали.
7. Потребує редагування словосполучення в рядку
   А мийний засіб
   Б у текучому навчальному році
   В завідувач відділу
   Г колишні однокласники
8. Не потребує редагування речення
   А На вулиці багато посміхаючихся людей.
   Б Віряни ходять до церкви.
   В З наступаючими святами.
   Г Я побачив відпочивших друзів.
9. Без подвоєння пишемо всі слова, ОКРІМ слова в рядку
   А застосован..а програм..а
   Б розблокован..ий ак..аунт
   В зареєстрован..ий ем..ігрант
   Г здоровен..а піц..а

Підручник "Ранок"

10. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

… , щиро вдячні Вам за розповідь про охорону … .

А Пан Олександр, навколишнього середовища
Б Пане Олександр, оточуючого середовища
В Пан Олександре, оточення
Г Пане Олександре, довкілля

11. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Усі … доєднатися до «Пласту», … за контактами, … на сайті організації.

А охочі, звертайтеся, розміщеними
Б бажані, звертайтеся, розміщенними
В бажальні, звертайтесь, розташованими
Г бажаючі, звертайтесь, написаними

mk.com.ua/107257

12. Прочитайте речення.

За тиждень половина Ніцци була ***(1)збентежена*** *появою «духа», а вже* ***(2)постаріла*** *тітонька тлумачила його пересування як* ***(3)особливий*** *знак,* ***(4)поданий*** *потойбічними силами* (О. Думанська).

Не є дієприкметником слово, позначене цифрою

А 1 Б 2 В 3 Г 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Чому дієприкметник — особлива форма дієслова?
2. Для чого в мові потрібні дієприкметники?
3. Як змінюються дієприкметники?
4. Які особливості вживання дієприкметників в українській мові ви знаєте?
5. Які орфограми щодо правопису дієприкметників вам відомі?

Підручник Видавництво Ранок

Розділ 3
ДІЄПРИСЛІВНИК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- З'ясуємо, чому дієприслівник є особливою формою дієслова.

- Визначимо, які граматичні категорії він має.

- З'ясуємо найтиповіші помилки щодо вживання дієприслівників і навчимося їх уникати.

Поговоримо про важливість упорядкування.

§ 19. Дієприслівник як особлива форма дієслова

Вправа 148

1. Прочитайте речення.

Прийшовши в кіно, я зустріла друзів та подруг.

Зустрівшись із друзями та подругами, я прийшла в кіно.

2. Поміркуйте, чим речення схожі, а чим відрізняються.
3. Яка дія є основною, а яка другорядною в кожному реченні?
4. Зробіть висновки про те, яким членом речення виражена основна дія, а яким додаткова.

Дієприслівник (*дія + прислівник*) — це особлива незмінювана форма дієслова, що вказує на додаткову дію, яка доповнює, пояснює основну, виражену дієсловом. Дієприслівник відповідає на питання *що роблячи? що робивши? що зробивши?* У реченні переважно виконує функцію обставини, наприклад: *Ми, **усміхнувшись**, витягали книжки й читали* (В. Кава).

Вправа 149

1. З поданих слів випишіть дієприслівники.

Сказати, сказаний, сказано, сказавши, сказання; зелений, зелено, позеленілий, зеленіючи, зеленіти, зелень; перемога, переможемо, переможений, переможець, переможний, перемагаючи; помолодівши, помолоділий, молодий, молодецький, молодіти, молодь, по-молодому; омріяний, мріяти, мріючи, мрійливий, мрійник.

2. Поясніть, за яким критерієм ви визначали частиномовну належність слів.

Дієприслівник поєднує ознаки двох частин мови — дієслова та прислівника.

Дієслівні ознаки	Прислівникові ознаки
Вид: доконаний (*зробивши*) і недоконаний (*робивши*)	Незмінюваність (тому дієприслівник не має закінчення): *прибиравши*, *прибравши*, *прибираючи*
Час: теперішній (*сміючись*) і минулий (*сміявшись*)	У реченні виконує функцію обставини, наприклад: *Якось, прибираючи в кімнаті, вимів я з-під столу складений у кілька разів папірець* (А. Дімаров).
Здатність мати залежні слова: *прочитавши* (що?) *допис*	

Вправа 150

1. Подані слова розподіліть на три стовпчики: особова форма дієслова, дієприслівник, прислівник.

Сміявся, смішно, сміючись, сміюся, сміявшись; радісно, зрадівши, радів, радіємо, радіючи; підслухав, слухаючи, слушно; бентежиться, бентежно, збентеживши; прибирає, прибравши, прибрано, прибираючи, прибрав.

2. Поясніть хід своїх думок. Зробіть висновки про те, як дієприслівники відрізняються за значенням від дієслова та прислівника.

Вправа 151

1. Із запропонованих на вибір слів оберіть дієприслівники, запишіть словосполучення.

Розповідати захопливо/захоплюючи, працювати слухаючи/сумлінно, читати зацікавлено/зацікавившись, прийти вчасно/не запізнившись, танцювати натхненно/надихнувшись, відповісти правильно/не помилившись, відпочивати радісно/радіючи, писати стараючись/старанно.

2. Над кожним дієприслівником надпишіть вид і час.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 152

1. Спишіть спочатку речення, у яких є дієприслівники, а потім речення з дієприкметниками.

1) Ледачий ївши гріється, а робивши мерзне. 2) Під лежачий камінь вода не тече. 3) Не знаючи, мовчи, а знаючи, не кричи. 4) На охочого робочого діло найдеться. 5) Не працюючи, не будеш ситим. 6) Зароблена копійка краща за крадений карбованець. 7) Не нагнувшись, гриба не знайдеш (*Нар. тв.*).

2. Підкресліть дієприслівники та дієприкметники відповідно до їхньої ролі в реченні.

3. Над дієприслівниками надпишіть вид і час.

Вправа 153

Складіть речення про свій сьогоднішній день, використовуючи подані дієприслівники.

Прокинувшись, зібравшись, готуючись, виконуючи, прийшовши, зробивши, побачивши, думаючи.

Вправа 154

1. Прочитайте текст.

Чи любите ви прибирати? Чи відчуваєте потребу навести лад, спостерігаючи за хаосом у своїй кімнаті? Чи отримуєте ви задоволення, створюючи рівненькі стоси одягу в себе на полічках і споглядаючи результат?

Підлітки часто вважають прибирання несуттєвим і непотрібним заняттям. Ба більше, багато хто сердиться, чуючи від мами ненависне «Наведи лад у своїй кімнаті!», адже вважає це марнуванням часу. Виявляється, усе не так просто. Всесвітньо відома експертка з прибирання Марі Кондо вважає, що, «прибираючи в будинку, ви наводите лад у своєму житті».

Обкладинка українського видання книжки Марі Кондо «Викинь мотлох із життя!»

Підручник для вивчення

2. Випишіть дієприслівники, надпишіть час.
3. Розкажіть одне одному, як ви ставитеся до прибирання. Порівняйте та обговоріть свої позиції.
4. Чи чули ви про метод прибирання Марі Кондо? Чи згодні ви з думкою експертки?

Вправа 155

1. Прочитайте інформацію з вікіпедії.

Челендж (англ. *challenge*) — жанр інтернет-роликів, у яких блогер виконує завдання й розміщує зняте відео в мережі, а потім пропонує повторити завдання своєму знайомому або необмеженому колу користувачів. Саме слово *челендж* зазвичай перекладають як «виклик» у контексті словосполучення «кинути виклик». Інші значення — «змагання» і/або «суперечка», а іноді — «складна перешкода» або «завдання, яке потребує виконання».

2. Використовуючи дієприслівники, розкажіть, чи чули ви про якісь челенджі, чи брали участь у подібних заходах.
3. Прочитайте правила участи в челенджах, поміркуйте про їхні переваги й недоліки.

Правила челенджу

Завдання кожного учасника челенджу — дійти до кінця та отримати бажаний результат. Правила встановлює той, хто кидає виклик. Вони можуть відрізнятися і залежать від виду челенджу, але є характерні для кожного:

1. Заявити про бажання брати участь, приєднатися чи зареєструватися на челендж.
2. Виконати всі завдання та надіслати фото- або відеозвіт про виконання.
3. Невиконання завдань — автоматичний вихід із гри.

Проєкт

Знайдіть інформацію про те, як прибирання допомагає впорядкувати життя. Проведіть челендж удома чи в класі: упродовж тижня підтримуйте ідеальний лад. Поспостерігайте, як це впливає на ваш настрій і продуктивність.

ПІДРУЧНИК ОНЛАЙН "РОДОК"

§ 20. Дієприслівниковий зворот. Розділові знаки в реченнях із дієприслівниковими зворотами й одиничними дієприслівниками

Вправа 156

1. Прочитайте речення.

Я завжди наводжу лад у своїй кімнаті, співаючи.

Я завжди наводжу лад у своїй кімнаті, голосно співаючи улюблені пісні.

2. Які відмінності в будові речень ви помітили?

Дієприслівник із залежними словами становить **дієприслівниковий зворот**, наприклад: *Дізнавшись про несподівану контрольну, яка повністю руйнувала їхні плани, Іра геть скисла* (Р. Росіцький). Виявляємо зворот, міркуючи так: *дізнавшись* (про що?) *про контрольну, контрольну* (яку?) *несподівану*.

У реченні дієприслівниковий зворот виконує функцію обставини (зверніть увагу, що підкреслюємо весь зворот). Така обставина майже завжди є відокремленою, тобто в усному мовленні виділяється павзами, а на письмі комами, наприклад: *Захопившись будь-якою справою, він забував про все на світі* (О. Мазур).

Вправа 157

1. Спишіть речення.

1) Панько ще помовчав, думаючи (*І. Багмут*). Недовго думаючи, він шмигнув у найближчі отворені сіни, а з сіней на подвір'я (*І. Франко*). 2) Відчувши таку підтримку, бабуся-ніндзя геть оскаженіла (*Л. Воронина*). Кролик присів на землю біля

Пуха, але, відчувши, що це принижує його гідність, підвівся знову (*А. Мілн*). 3) «Отут — сад», — бурмотів Вася, малюючи на папері квадрат (*О. Бердник*). Не дивуйтеся, хлопці, я, малюючи, часто співаю (*В. Нестайко*).

2. Знайдіть у реченнях дієприслівники. Підкресліть їх або дієприслівникові звороти відповідно до функції в реченні.

3. Проаналізуйте розділові знаки.

Вправа 158

1. Доповніть речення так, щоб вони були з дієприслівниковими зворотами.

1) Втомившись, ми пішли відпочивати. 2) Батьки, зрадівши, швидко погодилися. 3) Читаючи, розумнішаєш. 4) Критикуючи, тричі подумай. 5) Танцюючи, забуваю про все.

2. Прокоментуйте розділові знаки.

Вправа 159

1. Спишіть фрагмент промови адмірала ВМС США Вільяма Макрейвена (переклад українською Vladee Flava).

Якщо хочете змінити світ, спочатку застеліть своє ліжко. Застеляючи ліжко зранку, ви виконуєте перше завдання цього дня. Ви можете пишатися цим, це дасть вам поштовх до виконання наступного завдання, потім наступного. І в такий спосіб одне виконане завдання потягне за собою ще кілька, та застелене зранку ліжко буде ще одним нагадуванням про те, що навіть дрібні завдання важливі.

Якщо ви не можете впоратися з дрібним завданням, то ніколи не зможете впоратися з великим.

Обкладинка українського видання книжки Вільяма Макрейвена «Застеляйте ліжко»

Підручник відповідає

2. Знайдіть дієприслівники й дієприкметники, підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі.
3. Визначте основну думку та ключові слова тексту.
4. За можливости знайдіть у мережі «Інтернет» усю промову та послухайте її.

5. Поміркуйте, чи згодні ви з думкою адмірала Макрейвена. Висловте аргументи за чи проти.
6. Запишіть свою позицію трьома реченнями, почавши так: «*Я підтримую..., тому що...*» або ж «*Я не підтримую..., тому що...*».

Як ми бачимо, дієприслівниковий зворот і одиничний дієприслівник зазвичай у реченні відокремлюються комами, але є кілька нюансів.

Дієприслівниковий зворот і одиничний дієприслівник НЕ відокремлюємо комами в таких випадках:

- одиничний дієприслівник стоїть біля присудка та є обставиною способу дії (відповідає на питання *як? яким чином?*): *Пряме дерево і вмирає стоячи* (Нар. тв.);
- дієприслівниковий зворот входить до складу фразеологізму, який зазвичай можна замінити дієсловом, наприклад: *Та невже сидітиме склавши руки?* (З. Мензатюк). Фразеологізм можна замінити дієсловом *байдикуватиме*.

Зверніть увагу! Не ставимо кому між двома дієприслівниками або дієприслівниковими зворотами, які є однорідними обставинами, якщо між ними стоять неповторювані сполучники *і, й, та* (= *і*), *чи, або*: *Лютий на себе, Георгій мучився гірким каяттям, самотньо сидячи за відданим столиком і спостерігаючи за нашими з Вадькою веселощами* (І. Потаніна).

Вправа 160

1. Спишіть речення, знайдіть і підкресліть дієприслівники та дієприслівникові звороти відповідно до синтаксичної функції. Де потрібно, поставте коми.

Електронний варіант

1) Але раптом мотор змовк, і літак плануючи почав знижуватись (*М. Трублаїні*). 2) Відчувши небезпеку кенгуру мчать як вітер (*А. Шклярський*). 3) «У вас геніальна пам'ять», — посміхнувшись відповіла пані Рута (*О. Росич*). 4) Не дочекавшись бусол знявся шумно змахнувши крилами (*А. Толпачевський*). 5) Тоді вже не думаючи ні про що я поліз по великій гілці, яка нахилялася до вікна (*Л. Смілянський*). 6) Читаю смакуючи (*М. Дочинець*). 7) Дівчата розбіглися навсібіч зриваючи запашні стебла та складаючи їх до кошиків (*Нар. тв.*). 8) Він тільки тепер згадав, що захопившись своїми картинами не мав і ріски в роті від учорашнього вечора (*Дж. Родарі*).

2. Поясніть уживання розділових знаків.

У реченнях дія, виражена дієприслівником, обов'язково має стосуватися виконавця, тобто підмета. Наприклад, у реченні «*Повернувшись зі школи, я пішов на тренування*» дієприслівник *повернувшись* позначає дію, виконану підметом *я*. Це речення побудовано правильно.

А от у реченні «*Повернувшись зі школи, тренування чекало на мене*» допущено помилку, оскільки підмет *тренування*, а отже, дія, виражена дієприслівником *повернувшись*, стосується саме його.

Для перевірки треба утворити від дієприслівника дієслово й спробувати поєднати його з підметом у реченні: *я повернувся* — усе логічно, *тренування повернулося* — неправильно. Друге речення можна перебудувати так: *Повернувшись зі школи, я поспішив на тренування.* Або: *Коли я повернувся зі школи, тренування чекало на мене.*

Будьте уважними! Не можна вживати дієприслівники в односкладних реченнях, у яких не передбачено виконавця (зазвичай присудок виражений безособовим дієсловом), наприклад: *Втомившись, хотілося спати.* У таких реченнях немає суб'єкта дії. Натомість варто сказати так: *Втомившись, я хотіла спати.*

Вправа 161

1. Оберіть правильний варіант продовження речення.

1) Спілкуючись із друзями (*нам весело/я отримую задоволення*). 2) Прийшовши зі школи (*Сергійка радісно зустрічав песик/Сергійко побачив радісного песика*). 3) (*Олесине обличчя сяяло/Олеся нетямилася від щастя*) прибігши до фінішу першою. 4) Навівши лад у класі (*він блищав чистотою/учні домовилися підтримувати чистоту*).

2. Спишіть речення, поставте потрібні розділові знаки. Підкресліть дієприслівникові звороти відповідно до функції в реченні.

Вправа 162

1. Прочитайте речення й виправте помилки, де це потрібно.

1) Розіклавши книжки на поличці, в кімнаті повеселіло. 2) Не знаючи місця розташування своїх речей, людина багато часу витрачає на їх пошуки. 3) Отримавши результати контрольної, стало сумно. 4) Зважаючи на ситуацію, наша ідея виявилася божевільною. 5) Викинувши непотрібні речі, можна звільнити місце для корисного. 6) Якісно прибравши у своєму помешканні, ви можете змінити свій спосіб життя.

2. Спишіть скориговані варіанти речень.

3. Підкресліть дієприслівникові звороти відповідно до синтаксичної ролі.

Вправа 163

1. Переробіть, де можливо, запропоновані складні речення на прості з дієприслівниковими зворотами.

Зразок: *Коли я прибираю в кімнаті, випрацьовую самодисципліну.* → *Прибираючи в кімнаті, я випрацьовую самодисципліну.* Пояснення: обидва дієслова в реченні стосуються підмета (*я прибираю і випрацьовую*), тому переробити можна.

1) Коли я зроблю домашнє завдання, я піду гуляти з друзями. 2) Я швидко зробив домашнє завдання, тому вивільнив час для гри. 3) Якщо плануєш свій день, більше встигаєш. 4) Коли хлопець повертався з тренування, на вулиці

ВИДАВНИЦТВО «РАНОК»

задощило. 5) Коли я прочитала книгу, мені сподобався сюжет. 6) Якщо маєш мрії, крокуй до їхнього здійснення.

2. Поясніть, чому не всі речення можна переробити на прості з дієприслівниковим зворотом.

Вправа 164

1. Спишіть речення, знявши риску, заповнивши пропуски та розставивши розділові знаки.

1) Лише повіривши що ви можете, ви вже на пів/шляху до мети (*Т. Рузвельт*). 2) Розум ніколи не/виснажується навчаючись (*Леонардо да Вінчі*). 3) Ваш час обмеж..ний не/витрачайте його ж..вучи чужим жит..ям (*С. Джобс*). 4) Ліпше вмерти біжучи ніж жити гниючи (*Іван Багряний*). 5) Навчаючи інших вчимося самі (*Л. Сенека*).

2. Спишіть речення, розставивши розділові знаки.
3. Поясніть орфограми.

Вправа 165

1. Складіть речення із запропонованими дієприслівниковими зворотами.

Прибравши в кімнаті, плануючи свій день, обмірковуючи питання, реалізувавши задумане, дослідивши проблему, прочитавши допис, спілкуючись із друзями, виконуючи домашнє завдання.

2. У парах розіграйте діалоги на тему за вашим вибором, використовуючи дієприслівники та дієприслівникові звороти. Перемагає пара, яка змогла вмістити в діалог найбільше дієприслівників.

Підручник Видавництва «Ранок»

§ 21. Вид і час дієприслівників. Творення дієприслівників недоконаного й доконаного виду

Вправа 166

1. Проаналізуйте, як утворено наведені дієприслівники.
   читати → читаючи, читавши
   дочитати → дочитавши
2. Визначте спосіб творення дієприслівників.
3. З'ясуйте різницю у творенні дієприслівників теперішнього та минулого часів від дієслів доконаного й недоконаного виду.

Ми вже знаємо, що дієприслівники мають категорії часу (теперішній і минулий) та виду (доконаний і недоконаний).

Дієприслівники теперішнього часу утворюємо тільки від дієслів недоконаного виду, бо дія, що відбувається в момент мовлення, не може бути завершеною, наприклад: *очищувати — очищуючи*.

Дієприслівники минулого часу можна утворити від дієслів і недоконаного, і доконаного виду, наприклад: *очищувати — очищувавши*, *очистити — очистивши*.

Дієприслівники утворюємо суфіксальним способом.

Дієприслівники теперішнього часу		**Дієприслівники минулого часу**
дієслово недоконаного виду + суфікси		дієслово доконаного, рідше недоконаного виду + суфікси **-ши**, **-вши**
-учи/-ючи до дієслів I дієвідміни	**-ачи/-ячи** до дієслів II дієвідміни	
думаючи, мріючи	*роблячи, говорячи*	*лігши, сказавши*

Електронний варіант

Зверніть увагу! Дієслова, що закінчуються на **-ся**, у дієприслівниках зберігають цю частину. Вона стоїть після суфіксів **-учи/-ючи**, **-ачи/-ячи**, **-ши**, **-вши**: *насолодитися — насолоджуючись, насолодившись.*

Дієприслівники минулого часу, у яких перед суфіксом **-ши** стоять свистячі приголосні [з] або [с], вимовляємо з уподібненням, наприклад: *занісши — [зан'іш:и], завізши — [зав'іжши].*

Вправа 167

1. Проаналізуйте спосіб творення наведених дієприслівників.

Упорядковувати → упорядковують (I дієвідміна) → упорядковуючи.

Робити → роблять (II дієвідміна) → роблячи.

Упорядкувати → упорядкував → упорядкувавши.

Зробити → зробив → зробивши.

2. Проаналізуйте, від яких форм дієслова утворено дієприслівники теперішнього та минулого часу.

Вправа 168

1. Від поданих дієслів, де можливо, утворіть дієприслівники теперішнього часу. Запишіть їх у два стовпчики: 1) із суфіксами **-учи/-ючи**; 2) із суфіксами **-ачи/-ячи**.

Ходити, знати, ловити, сідати, мати, зробити, кликати, писати, почути, сміятися, хвалити.

2. Виділіть суфікси в утворених дієприслівниках. Поясніть вибір суфікса.
3. Випишіть дієслова, від яких не вдалося утворити дієприслівник теперішнього часу. Поясніть причину.

Вправа 169

1. Спишіть дієприслівники, виділивши суфікси. Утворіть, де можливо, форму теперішнього часу.

Зразок: *вишивавши — вишиваючи.*

Малювавши, обміркувавши, спитавши, писавши, усвідомивши, узявшись, довівши, прикрасивши, співавши.

2. Поясніть, чому не всі дієприслівники мають форму теперішнього часу.

Підручник ВГ "Ранок"

Вправа 170

1. Від поданих дієслів утворіть усі можливі дієприслівники.

Грати, зіграти, розв'язати, розв'язувати, питати, спитати, знати, дізнатися, стрибати, стрибнути, слухати, вислухати.

2. Поясніть відмінність у кількості форм для дієслів доконаного й недоконаного виду.

Схема розбору дієприслівника як форми дієслова

1. Дієприслівник, його загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Постійні морфологічні ознаки: вид (доконаний/недоконаний).
3. Непостійні морфологічні ознаки: час (теперішній/минулий).
4. Синтаксична роль.

Зразок розбору дієприслівника як форми дієслова

Зробивши діло, гуляй сміло (*Нар. тв.*).

Усний розбір. *Зробивши* — дієприслівник, називає ознаку дії, відповідає на питання *що зробивши?*; доконаний вид; минулий час; у реченні є обставиною.

Письмовий розбір. *Зробивши* — дієприслівник, ознака дії, *що зробивши?*; док. вид; мин. ч.; обставина.

Вправа 171

1. Виразно прочитайте уривок із твору Антуана де Сент-Екзюпері «Маленький принц» у перекладі Анатолія Жаловського, дотримуючись норм орфоепії.

— Є такий закон, — сказав мені згодом маленький принц. — Причепурився сам уранці — причепури гарненько і свою планету. Треба полоти баобаби зараз же, як тільки побачиш, що то не троянди, бо молоді пагінці троянд

і баобабів майже однакові. Ця праця дуже нудна, але зовсім легка.

Якось він порадив мені постаратися намалювати такий гарний малюнок, щоб усе це гаразд затямили діти і моєї планети.

— Якщо колись вони вирушать у мандри, — сказав він, — це їм стане в пригоді. Іноді якусь свою роботу можна й відкласти, нічого від того не станеться. Але з баобабами відкладати годі — тоді чекай лиха. Я знав одну планету, там жив лінтюх. Він не звернув уваги на три кущики...

З оповіді маленького принца я зобразив цю планету. Я не люблю повчального тону.

Та люди так мало знають, скільки шкоди від баобабів, а небезпека для того, хто потрапив би на астероїд, від них така велика, що цього разу я роблю виняток і порушую свою стриманість. «Діти! — кажу я. — Стережіться баобабів!» Я хотів застерегти моїх приятелів від небезпеки, що давно чигає на них, а вони не знають цього, як не знав я сам раніше, хотів попередити їх і тим-то так завзято працював над цим малюнком. Словом, моє повчання варте тієї праці.

2. Випишіть із тексту 5 дієслів недоконаного і 5 дієслів доконаного виду. Утворіть від них усі можливі форми дієприслівників.
3. Детально перекажіть текст, використавши дієприслівники.
4. Запишіть два речення з дієприслівниками на вибір, виконайте повний морфологічний розбір дієприслівників.

5. Чи читали ви твір «Маленький принц»? Поділіться своїми враженнями про головного героя.
6. Поміркуйте, що символізують у тексті образи троянд і баобабів. Доведіть свою думку.

§ 22. Правопис дієприслівників

Вправа 172

1. Прочитайте речення.

А її сяючі очі говорили зовсім інше (*В. Кава*).

І, сяючи, як актор на нагородженні «Оскаром», втупився в Сашка, чекаючи реакції на ту бомбезну історію (*С. Гридін*).

2. Порівняйте правопис виділених слів.
3. Поясніть відмінності в написанні.

Літера *и* в кінці дієприслівників

У кінці дієприслівників завжди пишемо літеру **и**.

Дієприслівники треба відрізняти від близьких за звучанням активних дієприкметників у називному відмінку множини, які мають закінчення **-і**. Порівняйте: *сяючи розповідати* і *сяючі очі*.

Вправа 173

Від запропонованих дієслів утворіть дієприслівники теперішнього часу та активні дієприкметники у формі називного відмінка множини, уведіть їх у словосполучення.

Зразок: *лежати — лежачи на траві, лежачі хворі.*

Правити, обслуговувати, в'янути, кипіти.

Вправа 174

Порівняйте дієприкметники та дієприслівники, заповнивши таблицю.

Ознаки	Дієприкметник	Дієприслівник
Питання		
До яких дієслівних форм належить		
Як змінюється		

Підручник вилучено з видавництва

Ознаки	Дієприкметник	Дієприслівник
За допомогою яких суфіксів утворюється		
Синтаксична функція		
Як відокремлюється в реченні		
Приклади		

Вправа 175

1. Спишіть речення, вставивши пропущені літери.

1) Хлопчики й дівчатка, весело штовхаюч(*и/і*)сь, одне одному заважаюч(*и/і*), вирізали дернину і відносили її геть, **складаюч(*и/і*)** в загату (*І. Багмут*). 2) Загуркотів стіл, стільці (*з/с*)сунули в куток, Марійка з силою вдарила по клавішах, і Ніна помчала з Вовою Морозом, пр(*и/е*)стукуючи каблуками, сяюч(*и/і*) очима, (*з/с*)червоніла і щас(*т/-*)лива (*О. Донченко*). 3) **Побільшавш(*и/і*)** на очах, він двічі чхнув, (*з/с*)меншився до попередніх розмірів і задумався, сидяч(*и/і*) в кріслі… (*А. Костецький*).

2. Поясніть орфограми.
3. Зробіть повний морфологічний розбір виділених дієприслівників.

Вправа 176

1. Прочитайте огляд книги.

Тім Гарфорд «Шкереберть. Як творчий безлад може змінити життя на краще»

Провокативна книга, яка несе велику ідею та глибоке дослідження про

Обкладинка українського видання книжки Тіма Гарфорда «Шкереберть» (*дизайн Elk+Deer*)

ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

те, які переваги породжує безлад — на роботі, вдома, в навчальному приміщенні та взагалі будь-де.

Чи може безлад нести користь для життя? Чому він важливий і чому ми намагаємося протистояти йому? Використовуючи дослідження неврології, психології та соціальних наук поряд із реальними життєвими прикладами, автор пояснює: такі цінні людські якості, як креативність, чуйність та стійкість, є невід'ємною частиною безладу та плутанини, які провокують їхнє виникнення.

Безлад лежить в основі всього — інновацій, досягнень та успіху. Не варто сприймати слова Гарфорда надто буквально, адже книга не про те, що необхідно прагнути жити в хаосі та гармидері, а про те, що жорсткі правила та чіткі межі не несуть нічого хорошого. Суворість і непорушність позбавляють людей можливостей. Автор, передаючи свою ідею, закликає нас, навпаки, бути автономними та гнучкими.

(*З вікіпедії*)

2. Знайдіть у тексті дієприслівники. Виконайте повний морфологічний розбір дієприслівників.

3. Які емоції викликає у вас наведена інформація? Чи хотіли б ви прочитати описану книгу?

4. Чи згодні ви з думкою автора? Аргументуйте свою позицію, написавши коментар до огляду (5—7 речень).

5. Поміркуйте, що вам ближче: порядок і структурованість чи безлад і креативність.

Частка *не* з дієприслівниками

Зазвичай дієприслівники з *не* пишемо окремо: *не думаючи*, *не знаючи*.

Разом із *не* пишемо дієприслівники:

- утворені від дієслів, які без *не* не вживаються: *ненавидячи*, *нехтуючи*;
- утворені від дієслів із префіксом **недо-**, який указує на неповноту дії: *недобачаючи* (погано бачачи), *недочуваючи* (погано чуючи).

Підручник надано видавництвом

Вправа 177

1. Запишіть подані дієприслівники із часткою *не* разом чи окремо.

Не/зчувшись, не/чуючи, не/дочуваючи, не/впоравшись, не/хтуючи, не/примушуючи, не/стямившись, не/домивши, не/добачаючи, не/тямлячись, не/доробивши, не/заважаючи.

2. Поясніть правопис дієприслівників.

Вправа 178

Спишіть речення, знявши риску та поставивши розділові знаки.

1) Я под(*и*/*е*)вився на неї зневажливо і, не/сказавши ні/чого, пішов (*Л. Смілянський*). 2) Один лише Лесик ро(*з*/*с*)гублено стояв, не/знаючи, що йому робити (*В. Нестайко*). 3) Хлопці як закам..янілі стояли пр(*и*/*е*)тиснувшись один до одного не/розуміючи, що сталося (*І. Багмут*). 4) Та поглянувши на вояків, які мужньо билися, не/хтуючи страхом Інга відчула сором (*Р. Росіцький*). 5) Ще не/пов(*и*/*е*)рнувши голови і не/побачивши, кому належить той голос, утямив: він дуже хоче морозива, а купити немає за що... (*В. Кава*). 6) Голосочок місис Коррі лунав дедалі т(*и*/*е*)хіше все завм(*и*/*е*)раючи, а тоді зовсім затих; не/зчувшись, як і коли, Джейн із Майклом оп(*и*/*е*)нилися на вул(*и*/*е*)ці (*П. Треверс*).

Вправа 179

1. Прочитайте текст.

Сумські підлітки зі студії «Martian Teapots» («Марсіанські чайники») створюють комп'ютерну гру «Trash is Fun» («Сміття — це розвага»), яка навчає берегти екологію.

У цій студії підлітки вчаться цифрових мистецтв розробляюч.. ігри, створюючи.. анімацію, знімаюч.. відеоролики тощо.

РЕПРОДУКЦІЯ ПІДРУЧНИКА

Сюжет гри такий: через забруднене довкілля настало глобальне потепління. Льодовики тануч.. звільнили невідомий вірус, через який тварини на Землі порозумнішали. *Побачивш..* що планета забруднена, вони вирішили сортувати сміття та прибирати своє місце проживання. Паралельно з'явилися зомбі, для яких сміття — це будинок. Вони хочуть завадити тваринам не/бажаюч.. щоб їхній дім було зруйновано.

Розробники хочуть, аби гра була доступна і для учнів, які могли б на уроці інформатики пограти, паралельно *отримуюч..* знання про екологію.

(*За матеріалом Вікторії Коломієць у виданні «Шо там»; фото ілюстративне*)

2. Спишіть речення з дієприслівниками, вставивши пропущені літери, знявши риску та додавши пропущені розділові знаки.
3. Виділені дієприслівники розберіть як форму дієслова.
4. Чи цікаво вам було б грати у гру, про яку йдеться в тексті? Чому?
5. Поміркуйте та висловте ідеї, як іще можна поєднати розваги й турботу про довкілля.

Вправа 180

Напишіть есе на одну з тем:

- Лад у речах — лад у думках
- Велике починається з малого
- Безлад — хаос чи творчий порив?

Вправа 181

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107258

Проєкт

Поділіться результатами експерименту: чи важко було дотримуватися чистоти, як порядок вплинув на ваші емоції, чи є бажання продовжувати тощо. Обміркуйте та сформулюйте правила дотримання чистоти в класі на кшталт: *Увійшовши до класу, дотримуйтеся...*

Створіть інфографіку за складеними правилами.

ВІДЕОРЕСУРС ДО ПІДРУЧНИКА ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

Повелителі текстів

Прочитайте притчу та виконайте завдання до неї.

У юності улюбленою моєю книжкою була «Біла ворона» Генріха Бьолля. Відтоді я завжди на боці білих ворон. А недавно знайомий ресторатор розповів мені притчу про білу ворону. Кортить поділитися.

Звичайна чорна ворона зайшла до ресторану, де було повно чорних ворон. І лише збоку в кутку самотньо сиділа біла ворона. Всі поглядали на неї скоса.

Чорна ворона дістала гаманець і гордовито крикнула: «Офіціанте, я купую їжу для всіх у ресторані, крім цієї білої ворони!»

Офіціант узяв гроші й розніс усім їжу, крім білої ворони.

Біла ворона глянула на звичайну чорну ворону, усміхнулася і сказала: «Дякую».

Це розлютило чорну ворону. Вона знову дістала гаманець і крикнула: «Офіціанте, я всіх пригощаю напоями, крім цієї білої ворони!»

Офіціант узяв гроші і став розносити кожному напої, крім білої ворони. А та знову приязно мовила: «Дякую!»

Чорна ворона ще більше почорніла від гніву, нахилилася до барної стійки і спитала: «Що не так із цією білою вороною? Я купила всім їжу й напої, крім неї, а вона мені демонстративно дякує. Вона що, божевільна?»

«Ні, — всміхнувся офіціант. — Просто вона власник цього ресторану».

(*За Мирославом Дочинцем*)

Завдання 1

Для чого чорна ворона пригощала інших?

А хотіла нагодувати голодних
Б щоб продемонструвати своє багатство
В аби зробити неприємно білій вороні
Г аби збагатити білу ворону

Примірник Видавництво «Ранок»

Завдання 2

Правильним є твердження

А біла ворона божевільна
Б чорна ворона добра
В біла та чорна ворони були знайомі
Г біла ворона залишилася у виграші

Завдання 3

Оберіть фразеологізм, яким можна описати суть притчі.

А ситий голодному не товариш
Б добре сміється той, хто сміється останній
В ситий по горло
Г як Пилип з конопель

Завдання 4

Поясніть значення фразеологізму *біла ворона*, звірте свою думку з інформацією з довідки. Поміркуйте, як уживання фразеологізму допомагає зрозуміти зміст тексту.

Довідка. Білими воронами називають людей, які відрізняються від інших своєю поведінкою чи зовнішнім виглядом. Походження цього фразеологізму пов'язане з тим, що білі ворони в природі трапляються дуже рідко.

Завдання 5

Прочитайте інформацію та поміркуйте про особливості функціонування фразеологізмів у різних мовах.

Пам'ятаймо, що навіть коли формально одиниці різних мов відповідають одна одній за змістом, то значення може бути різним. Наприклад, польський «biały kruk» і українська «біла ворона». Коли українці бачать фразеологічну одиницю «biały kruk», то одразу мають асоціації з «білою вороною». «Biały» — «біла», «kruk» — «ворона». Але ці одиниці мають зовсім інші значення. «Biały kruk» — це рідкісний екземпляр, здебільшого книжки.

(*Христина Ніколайчук у радіопередачі «Польська мова без кордонів»*)

Підручник для вчителя

Підсумкові тести

Виконайте тестові завдання.

1. Дієприслівниками є обидва слова в рядку
   - А зрозумілий, розуміючи
   - Б здивувавшись, здивовано
   - В говоривши, говорячи
   - Г думали, думаючи
2. Серед ознак дієприслівника НЕМАЄ такої
   - А виду
   - Б часу
   - В роду
   - Г властивости мати залежні слова
3. Дієприслівниковий зворот є в усіх реченнях, ОКРІМ
   - А Впорядковуючи свої речі, спробуйте насолодитися процесом.
   - Б Робіть це, уявляючи результат.
   - В Позбавившись зайвого, ви можете «перезавантажити» своє життя.
   - Г Отож дійте, не зволікаючи.
4. Відокремленої обставини НЕМАЄ в реченні (розділові знаки пропущено)
   - А Я сяючи кивав головою.
   - Б Почав сипати сніг потроху замітаючи сліди.
   - В Начальник глибоко замислившись пройшовся по кімнаті.
   - Г Весь день ми просиділи склавши руки.
5. Пунктуаційну помилку допущено в реченні
   - А Відчуваючи у грудях радісне лоскотання, Дениско поліз у машину.
   - Б Мала Анничка, ледь прокинувшись, і одягнувшись, хотіла одразу ж майнути на вулицю.
   - В Упавши кілька разів, не ступивши й десятка кроків, дівчина вирішила перепочити.
   - Г Але зробивши дві-три вправи, вони здалися і, всівшись поряд, дивилися, як підстрибує над озером блискавка.

Підручник "Ранок"

6. Прочитайте речення.

Шухляди з одягом(1) книгами(2) чи канцтоварами треба впорядкувати в такий спосіб(3) щоб ви могли побачити їхній вміст(4) глянувши туди одним оком.

Ко́му треба ставити на місці всіх цифр, ОКРІМ

А 1
Б 2
В 3
Г 4

7. Неправильно побудовано речення

А Наступного ранку хлопці зустрілися перед школою, нагадуючи змовників.
Б Наблизившись, почулося дещо цікаве.
В Задзвонив дзвоник, сповіщаючи про закінчення уроку.
Г Домовившись про зустріч, ми розбіглися у справах.

8. Граматично правильне продовження речення «*Припускаючись помилок, ...*» подано в рядку

А вони нас учать.
Б ми отримуємо безцінний досвід.
В стає сумно.
Г нас часто сварять.

9. Разом із часткою *не* треба писати слова в рядку

А Не/знаючи броду, не/лізь у воду.
Б Не/взявшись за сокиру, хати не/зробиш.
В Не/хтуючи здоров'ям, не/хтуєш життям.
Г Не/зазнавши гіркого, не/пізнаєш солодкого.

10. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

У кімнату зайшов ... чоловік, ... за вторгнення.

А усміхаючийся, вибачаючись
Б усміхнений, перепрошуючи
В всміхнений, просячі вибачення
Г всміхаючийся, перепрошуючі

Електронний підручник Видавництва Ранок

11. Прочитайте речення.

І зараз, ***(1)сидячи*** *в електричці й* ***(2)дивлячись****, як мелькають за вікном* ***(3)квітучі*** *садки, вона* ***(4)відчувала*** *те радісне піднесення, яке* ***(5)бувало*** *в неї перед сімейним святом* (В. Нестайко).

Дієприслівниками є обидва слова, позначені цифрами

А 1, 2
Б 2, 3
В 3, 4
Г 4, 5

rnk.com.ua/107259

12. З'ясуйте, якою формою дієслова (А—Д) є виділені слова (1—4) в реченні (цифра позначає наступне слово).

Якщо ви також не знаєте, як ***(1)прибирати*** *ефективно, не втрачайте надії.* ***(2)Опанувавши*** *та застосовуючи метод Марі Кондо,* ***(3)презентований*** *у книжці «Викинь мотлох із життя», ви* ***(4)зможете*** *уникнути зачарованого кола безладу.*

А інфінітив
Б особова форма
В безособова форма
Г дієприкметник
Д дієприслівник

	А	Б	В	Г	Д
1					
2					
3					
4					

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Чому дієприслівник — особлива форма дієслова?
2. Для чого в мові потрібні дієприслівники?
3. Чи змінюються дієприслівники?
4. Які особливості вживання дієприслівників в українській мові ви знаєте?
5. Які орфограми щодо правопису дієприслівників вам відомі?

Видавництво «Ранок» Підручник

МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР

Інформація

Інформація (від лат. i*nformātiō* — «роз'яснення, уявлення, поняття про що-небудь») — відóмості про навколишній світ: про людей, речі, події, явища, факти тощо.

Види інформації

За способом сприйняття: зорова (сприймаємо органами зору), слухова (через органи слуху), тактильна (на дотик), нюхова (через нюхові рецептори), смакова (через смакові рецептори) тощо.

За формою подання: текстова, числова, графічна, звукова, аудіовізуальна тощо.

Джерела інформації

Інформацію можемо отримати з різних джерел: текстових/письмових/мовних, візуальних, речових, усних, етнографічних тощо. Наприклад: інтернет, книжки, телебачення, розповіді знайомих та інше.

Способи пошуку інформації

Існують різні способи пошуку інформації: спитати обізнаних у темі людей, шукати в підручниках, словниках, книгах, журналах тощо. Але зараз ми найчастіше вдаємося до пошуку інформації в інтернеті.

Є три основні способи пошуку інформації в мережі «Інтернет»:

1) вказівка адреси сторінки;

2) перехід за гіперпосиланням;

3) звернення до пошукової системи (сервера) за ключовими словами (тегами).

Гіперпосилання, або просто **посилання**, — активний (виділений кольором) текст, зображення чи кнопка на вебсторінці, натиснення на які (активізація гіперпосилання) веде до переходу на іншу сторінку чи іншу частину поточної сторінки. Іноді слова в гіперпосиланнях не змінюють за відмінками.

Теги (від англійського *tag*, буквально — «ярлик», «бирка») — це ключові слова, які використовують, щоб полегшити пошук інформації в мережі «Інтернет». Хмарина тегів — це один зі способів їх розміщення.

Якість і достовірність інформації

Сьогодні навколо нас дуже багато інформації. Треба розуміти, що не вся інформація достовірна. Для того щоб перевірити зміст фактів, треба залучити кілька джерел інформації або послуговуватися перевіреними джерелами. Це дуже важливо, бо джерело може містити неправдиву інформацію (фейк).

Фейками називають фотографії, зроблені у фотошопі, спеціально створені відеоролики, написані або вигадані неправдиві новини, які важко відрізнити від правдивих. Також фейками називають створені акаунти вигаданих людей у соціальних мережах, через які свідомо поширюється неправдива інформація.

Вербальні й невербальні засоби передавання інформації

Інформацію можна передати словами, тобто вербально (усно або письмово), або без слів — невербально (за допомогою інтонації, сили голосу, темпу вимови, міміки, жестів, положення тіла, а також через графічні зображення, звукові сигнали тощо).

Як правильно слухати

- Під час слухання зосередьтеся, не відволікайтеся.
- Не перебивайте співрозмовника чи співрозмовницю.
- Зважайте на те, що він чи вона виділяє інтонаційно, на міміку й жести.
- Якщо ви чогось не зрозуміли, перепитайте після того, як дослухали інформацію.

Перетворення інформації

Інфографіка — це добірка зображень, діаграм і мінімального обсягу тексту, що роблять огляд теми легко зрозумілим. Зазвичай в інфографіці використовують яскраві візуальні елементи для швидкого та зрозумілого подання інформації.

Розділ 4
ПРИСЛІВНИК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- З'ясуємо, які слова називають прислівниками та для чого вони потрібні.

- Визначимо, які граматичні категорії має прислівник, яким членом речення може бути.

- Навчимося правильно писати прислівники.

А також поговоримо про емоції та способи їхнього мовного вираження.

§ 23. Прислівник як частина мови

Вправа 182

1. Виразно прочитайте поезію Володимира Калашника.

Березнева
категорія стану

Зимно. Сніжно. Синьо. Ніжно.
Березнево. Пролісково.
Рано. Пізно. Радо. Слізно.
Всміхнено, промінно знову.
Сумно. Струнно. Перелітно.
Голосисто. Невимовно.
Вербно. Терпко. Брунькоцвітно.
Незабутньо колисково.
Сонцебризно. Безупинно.
Дзюркотливо денно, нощно.
Так бентежно-лоскітливо,
Нерозгадано-жіночно.

2. Що цікавого в поезії ви помітили?
3. Для чого, на вашу думку, автор використав такий прийом?
4. Доведіть або спростуйте твердження:
   - У вірші чітко простежується сюжет.
   - Поезія передає емоційний стан людини.
   - У такий спосіб зручно спілкуватися на побутові теми.

Прислівник (від *при слові*) — це самостійна частина мови, що називає ознаку дії (виконувати *якісно*), стану (*чудово* відпочивати) чи іншої ознаки (*дуже* смачний) і відповідає на питання *де? коли? як? наскільки? чому? навіщо?* та ін.

У реченні прислівник найчастіше залежить від дієслова та виконує функцію обставини, наприклад: *Ніколи не грав він так завзято, так натхненно* (В. Нестайко).

Підручник у вільному доступі

Прислівники також можуть виконувати функцію головного члена односкладного речення: *Сьогодні зранку Денисові весело* (О. Копиленко).

Інколи прислівники виконують функцію означення, наприклад: *Артем дістав із духовки деко із м'ясом* (яким?) *по-французьки* (І. Потаніна). Зверніть увагу, що в таких випадках питання до прислівника ставимо від підмета або додатка.

Вправа 183

1. Прочитайте речення, додавши прислівники, подані в дужках.

Ми (*радісно/сумно/швидко/разом*) йдемо до школи.

Я святкуватиму свій день народження (*увечері/сьогодні/завтра/незабаром/колись*).

Марина (*трохи/дуже/неймовірно*) втомилася після змагань.

Подивіться (*вгору/навкруги/вбік/сюди*).

2. Поміркуйте, як змінюється речення з додаванням прислівника.
3. Від якого слова в реченні залежать прислівники? Яку функцію в реченні виконують?

Вправа 184

Спишіть словосполучення, поставивши питання (за потреби можна скористатися довідкою).

Зразок: *прийшов* (*звідки?*) *здалеку*.

Покотилося вниз, глянув угору, сподобалося дуже, тренуюся щовівторка, слухав уважно, нудьгувала знічев'я, зробила наперекір, поставила спереду.

Довідка: *як? де? куди? звідки? якою мірою? коли? чому? навіщо?*

Вправа 185

Утворіть словосполучення, обравши із запропонованих у дужках варіантів прислівник. Запишіть їх.

Електронний підручник-практикум

Їсти (*піцу/смачно*), повернутися (*надвечір/після уроків*), чекати (*біля супермаркету/отам*), планувати (*цієї зими/взимку*), працювати (*довго/три години*), бути (*в школі/деінде*), побачитися (*зранку/о дев'ятій*), дістатися (*пішки/тролейбусом*), говорити (*по-китайськи/китайською мовою*).

Вправа 186

Доповніть словосполучення прислівниками, що відповідатимуть на поставлені питання.

Іти (*куди?*), іти (*коли?*), іти (*звідки?*), іти (*як?*); співати (*як?*), співати (*коли?*), співати (*де?*); радіти (*наскільки?*), радіти (*де?*), радіти (*як?*), радіти (*з якої причини?*).

Вправа 187

Складіть кілька словосполучень із кожним запропонованим дієсловом так, щоб залежним словом був прислівник (за зразком попередньої вправи).

Бігти, писати, розуміти.

Вправа 188

Спишіть речення, підкресліть прислівники відповідно до синтаксичної ролі.

1) Мені весело. Діти весело граються. 2) Усе добре. Ми добре відпочили. 3) Олена неочікувано розсміялася. Це було неочікувано. 4) Якось дивно. Дивно чути це від тебе. 5) Дмитро добре говорить по-турецьки. Кава по-турецьки пахла на всю кав'ярню.

Вправа 189

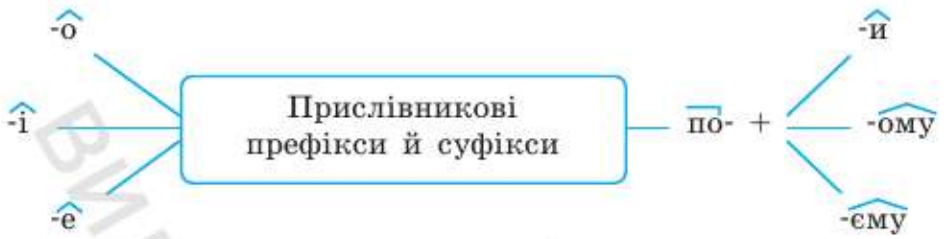
1. Опишіть свій емоційний стан у різних ситуаціях, використовуючи прислівники.

Зразок: *Зараз я почуваюся прекрасно. На уроці мені цікаво. Мені завжди тривожно, коли оголошують результати контрольної.*

2. Запишіть речення, підкресліть прислівники відповідно до синтаксичної ролі.

Електронний підручник видавництва "Ранок"

Прислівник є незмінною частиною мови, отже, не має закінчення. Йому властиві специфічні префікси й суфікси, за якими можна визначити цю частину мови. Лише прислівниковими є суфікси **-о**, **-е**, **-і** (*солодко*, *добре*, *наодинці*), суфікси **-и**, **-ому**, **-єму** разом із префіксом **по-** (*по-українськи*, *по-доброму*, *по-моєму*).

Вправа 190

1. Випишіть прислівники.

Один, наодинці, одинак; рік, річний, щороку, річниця; вечоріє, увечері, вечір, вечірній; дужий, подужати, чимдуж; холодний, прохолодно, похолодіти, похолоділий, холоднеча, похолоділо; третій, потроїти, утретє, по троє, по-третє, потрійний, трійка, потроєний, потроївши; заново, новий, поновити, новина, по-новому, оновлено, оновивши.

2. Поясніть, за яким критерієм ви визначали, що слово є прислівником.

3. За яким принципом слова поділені на групи?

Вправа 191

1. Спишіть речення.

1) Вони нічим не виказували своїх емоцій з приводу мого візиту, але я напевно знала, що їм так само добре і затишно зі мною (*І. Роздобудько*). 2) «Спасибі! — радісно подякував Корнелій і раптом перейшов на шепіт: — Тихше, підлітаємо!» (*А. Костецький*). 3) Іванко слухав те все, і стало йому страшно та невимовно сумно (*В. Хронович*). 4) «Спиш?» — як завжди в робочій обстановці голос Вікторії звучав холодно й був

Видавництво «Ранок» Підручник

цілковито позбавлений емоцій (*І. Потаніна*). 5) Тому одні обурено кричали, інші розгублено мовчали, а хто й реготався на все горло (*Ю. Логвин*). 6) Я зрозумів, що мені стало байдуже, чи показуватимуть мене по телевізору і чи проситимуть у мене автографи (*Соня Атлантова*).

2. Знайдіть прислівники й підкресліть їх відповідно до синтаксичної ролі.
3. Намалюйте схеми речень із прямою мовою, поясніть розділові знаки.

Вправа 192

1. Прочитайте уривок із твору Юлії Ілюхи «Зеро».

Мені страшенно хотілося розповісти йому про те, скільки всього сталося зі мною за цей передноворічний тиждень. А ще про те, як мені страшно зараз, коли вирішується все моє подальше життя. Але я знову згадала, що озвучені мрії не здійснюються.

2. Опишіть емоційний стан персонажа. Знайдіть прислівники, що передають почуття героїні.
3. Пофантазуйте, як би міг звучати діалог, якби дівчинка наважилася подзвонити другові.

Обкладинка книжки «Зеро» (*ілюстрація indigo dolorous*)

Проєкт

Поспостерігайте за своїм емоційним станом. Щодня записуйте по 5 прислівників, які характеризують ваші емоції упродовж дня.

Видавництво «Ранок»

§ 24. Ступені порівняння прислівників

Вправа 193

важливо
важливіше
найважливіше

1. Прочитайте речення.

Але ще важливо не проґавити моменту (*Я. Стельмах*).

Що важливіше — бути сильними фізично чи морально?

Найважливіше було правильно зорієнтуватися у величезному обсязі інформації.

2. Поміркуйте, чим відрізняються прислівники в реченнях.
3. Пригадайте, що ви знаєте про ступені порівняння прикметників.

Прислівники із суфіксами **-е**, **-о**, що походять від якісних прикметників, можуть утворювати ступені порівняння. Способи творення та форми прислівникових ступенів порівняння такі самі, як і в прикметників.

Ступінь	Проста форма	Складена форма
Вищий	корінь прислівника + суфікси **-іше** або **-ше**: *важливіше*, *цікавіше*	*більш/менш* + вихідний прислівник: *менш важливо*, *більш цікаво*
Найвищий	префікс **най-** (**щонай-**, **якнай-**) + форма вищого ступеня: *найважливіше*, *щонайцікавіше*	*найбільш/найменш* + вихідний прислівник: *найменш важливо*, *найбільш цікаво*

Електронний підручник

Зверніть увагу!

1. Під час утворення простої форми вищого ступеня порівняння прислівника відбуваються ті самі зміни приголосних звуків, що й у прикметника: [г], [ж], [з] + [ш] змінюємо на [жч], а [с] + [ш] — на [шч] (буква **щ**): *дорого — дорожче*, *дуже — дужче*, *вузько — вужче*, *високо — вище*.

2. Як і прикметники, деякі прислівники утворюють ступені порівняння від інших коренів: *добре — краще*, *погано — гірше*.

3. Неправильним є утворення вищого та найвищого ступенів порівняння прислівника шляхом поєднання простої та складеної форм: *більш радісно*, а не ~~*більш радісніше*~~.

Вправа 194

Утворіть від поданих прислівників, якщо можливо, просту та складену форми вищого й найвищого ступенів порівняння.

Пізно, впевнено, наполегливо, сумно, яскраво, мало, гарно, щиро, старанно, прискіпливо.

Вправа 195

1. Випишіть прислівники, від яких можна утворити форми ступенів порівняння, та запишіть усі форми.

Коротко, точно, по-українськи, вперше, сьогодні, довго, холодно, ясно, тонко, занадто, навмання, ліворуч.

2. Поясніть, чому не від усіх прислівників можна утворити форми ступенів порівняння.

Вправа 196

1. З-поміж поданих форм ступенів порівняння прислівників знайдіть правильні та випишіть їх.

Більш розумніше, найширше, найбільш правильніше, якнайкраще, дуже тепло, тепліше, менш дорожче, найвисокіше, дешевше, наймінімально.

2. Неправильно подані форми ступенів порівняння прислівників запишіть у скоригованому вигляді.

Підручник видавництва "Ранок"

Схема розбору прислівника як частини мови

1. Прислівник, загальне значення; питання, на яке відповідає.
2. Морфологічні ознаки: незмінність, ступінь порівняння (якщо є).
3. Синтаксична роль.

Зразок розбору прислівника як частини мови

Хочу, щоб янгол *сьогодні* тебе обрав (*Марко Терен*).

Усний розбір. *Сьогодні* — прислівник, означає час дії (*обрав коли? — сьогодні*); це незмінне слово; у реченні є обставиною.

Письмовий розбір. *Сьогодні* — присл., час дії; незм.; обстав.

Вправа 197

1. Прочитайте текст.

Зазвичай людина намагається якнайшвидше позбутися емоційного болю: ховає, витісняє, пробує забути, — однак робити цього не варто. Якщо ігнорувати власні емоції, не реагувати на них, придушувати, це призведе до серйозних проблем зі здоров'ям.

Навчіться приймати власні переживання, не звинувачуйте себе через емоції. Якщо відчуваєте гнів — гнівайтесь, якщо радість — радійте на повну, якщо вам страшно — не цурайтеся показати цей страх.

Найважливіше — зрозуміти, що з вами відбувається, та прийняти емоцію, не заперечувати її.

(*Зі статті Марії Бєляєвої на сайті «Вікна»*)

2. Випишіть прислівники, розберіть їх як частину мови.
3. Стисло перекажіть текст. Випишіть ключові слова. Сформулюйте основну думку тексту одним реченням, запишіть його.
4. Оцініть інформацію, апелюючи до власних знань і досвіду.
5. На основі прочитаного сформулюйте поради (одну чи кілька), як варто чинити зі своїми емоціями.

Підручник видавництва «Ранок»

§ 25. Способи творення прислівників

Вправа 198

1. Прочитайте прислівники.

самохіть, мимоволі | весело, нудно | вручну, по-козацьки | віднині, якнайкраще | на радість, без кінця

2. Поміркуйте, від яких слів вони утворилися. Згадайте способи словотворення.
3. Зробіть висновки про способи творення прислівників.

Прислівники утворюються традиційними для української мови способами словотворення: суфіксальним, префіксальним, суфіксально-префіксальним, складанням слів чи основ та переходом з однієї частини мови в іншу.

Способи творення прислівників

- **Суфіксальний** (найчастіше від прикметників) → *радісний → радісно, вчасний → вчасно*
- **Префіксальний** (тільки від прислівників) → *тепер → дотепер, завтра → післязавтра*
- **Префіксально-суфіксальний** (від іменників, прикметників, числівників) → *на+рівний → нарівно, в+перший → вперше*
- **Складання слів чи основ** → *в один час → водночас, босі ноги → босоніж*
- **Перехід з однієї частини мови в іншу** → *весною, миттю*

Видавництво Ранок

Вправа 199

1. Проаналізуйте спосіб творення наведених прислівників.

Відтепер, справді, допізна, привселюдно, абикуди, щодня, напоказ, щиросердно.

2. Виділіть частини слова.

Вправа 200

1. Від поданих слів утворіть прислівники (можуть бути різні варіанти прислівників).

Зразок: *три* → *втричі* (або *натроє*, *втрьох* тощо).

Вузький, вік, рівень, рік, початок, ранок, перший.

2. Проаналізуйте спосіб творення прислівників.

Вправа 201

Спишіть прислівники, виділіть суфікси та префікси.

Восени, заново, ніде, назустріч, мимохіть, босоніж, щонайкраще, як-небудь, напростець, по-козацькому, день у день, вперше.

Вправа 202

1. Прочитайте уривок із твору Дари Корній «Гонихмарник».

Аліна любила вдаватися до провокацій. Це означало бути недосконалою (для світу), потайною (для однолітків) і незрозумілою (для батьків). Навіть у рідній Художній академії серед диваків, якими вважає цей світ майже всіх художників, вона залишалася дивовижею, *білою вороною*. Ні, чорною вороною серед білих ворон. Їй подобалося дратувати незнайомих людей,

Обкладинка одного з видань книжки «Гонихмарник»

Підручник у Видавництві «Ранок»

дражнити батьків і знайомих. *Ходити по лезу бритви*, робити речі завше на грані...

У такий спосіб вона випробовувала себе на міцність. Правда, світові здавалося, ніби це Аліна його випробовує. Дівчина могла вдягнути національний стрій, а на ноги футбольні бутси або перефарбувати волосся в салатовий колір чи постригтися налисо. Вона це робить мимоволі — просто сьогодні такий настрій, саме такий. І всенький світ до цього начебто не має жодного стосунку. Ну хіба що трішечки.

Аліна частенько впадає в різні крайнощі. Захоплюється макраме й оригамі, витинанкою, має другий розряд зі стрільби з малокаліберної гвинтівки, знає напам'ять усього «Кобзаря» Шевченка й шаленіє від Гомера та Жака Лакана. Вона закінчила курси крою та шиття, курси екстрасенсів, деякий час ходила на курси гри на гітарі й, на жаль, не знайшла у Львові курсів гри на трембіті.

2. Випишіть прислівники, зробіть повний аналіз їх як частини мови.
3. Доберіть до виписаних прислівників синоніми.
4. Проаналізуйте виділені курсивом фрагменти тексту. Що вони означають? Як їх називають у мовознавстві?
5. Перекажіть текст від імені Аліни (від першої особи — я).
6. Обговоріть прочитане. Прокоментуйте власні почуття, використовуючи прислівники.

Вправа 203

1. Пригадайте події, які сталися сьогодні, опишіть свої емоції прислівниками.

Приклад: *Коли я сьогодні прокинулася, почувалася радісно/розгублено/збентежено, бо мені наснилося щось дивне. Я захоплено/роздратовано/емоційно розказала про це найкращій подрузі...*

2. Визначте спосіб творення прислівників у вашому тексті.

Електронний підручник
Видавництво "Ранок"

Вправа 204

1. Прочитайте діалог друзів.

2. Випишіть із тексту прислівники. Поміркуйте, як вони відбивають емоційний стан хлопців.

3. Як змінився настрій Дена? Чому?

4. Пригадайте ситуації, у яких ви позитивно впливали на емоції співрозмовника. Що ви відчували в такі моменти?

5. Згадайте ситуації, коли вас підтримали. Які емоції ви переживали?

Підручник
Видавництво «Ранок»

§ 26. Особливості правопису прислівників

Вправа 205

1. Прочитайте допис Марини.

14:32 97%

Марина

Любі підписниці та підписники, прошу поради! Таке відчуття, що в житті все на/спіх!

По/перше, маю не/реально багато планів що/дня, хочу все встигнути с/повна. З/ранку і в/день школа, у/вечер.. тренування, потім зустріч із друзями й подругами. По/друге, батьки просять допомагати в/дома, а я до/пізна зайнята уроками. Ну і на/решт.. хочеться хоч коли/небудь просто подивитися фільм! Як ви вирішуєте ці питання?

← Коментарі

2. Випишіть прислівники та поміркуйте, як треба їх писати. Звірте зі словником.
3. Визначте типи орфограм у прислівниках.
4. Поміркуйте, яку інформацію передають прислівники в дописі.
5. Чи близькі вам Маринчині емоції? Напишіть коментар до її допису, використовуючи прислівники.

Видавництво «Ранок»

Написання прислівників із дефісом, разом та окремо

Прислівники походять від різних частин мови. Багато прислівників утворено шляхом поєднання прийменників із прикметниками, числівниками, займенниками, прислівниками, іменниками. Як правило, са́ме від будови й походження залежить, пишемо ми прислівники разом, окремо чи з дефісом.

З дефісом пишемо

1. Прислівники, утворені від прикметника, займенника або порядкового числівника за допомогою префікса **по-** та суфіксів **-ому**, **-єму**, **-и**, **-е (-є)**: *по-українському*, *по-твоєму*, *по-батьківськи*, *по-друге*, *по-третє*.

Зверніть увагу! Не варто плутати прислівники й поєднання прийменника з іменником *по батькові*.

2. Прислівники, утворені за допомогою часток **казна-**, **хтозна-**, **бозна-**, **будь-**, **-небудь**, **-то**, **-от**, **-таки**: *казна-де*, *хтозна-як*, *бозна-коли*, *звідки-небудь*, *будь-як*, *так-то*, *як-от*, *звідти-таки*.

3. Прислівники, утворені повторенням одного слова, сполученням синонімів або антонімів: *ледве-ледве*, *тишком-нишком*, *більш-менш*.

4. Прислівники, утворені поєднанням невідмінюваних слів, між якими стоїть службова частина мови: *як-не-як*, *коли-не-коли*, *будь-що-будь*, *хоч-не-хоч*, *віч-на-віч*.

Вправа 206

1. Спишіть прислівники.

По-заячи, по-японськи, казна-де, будь-де, по-десяте, де-не-де, далеко-далеко, по-сусідському, по-п'яте, пліч-о-пліч, як-небудь.

2. Поясніть правопис прислівників, над кожним поставте цифру, що відповідає номеру правила вгорі.

3. Складіть і запишіть речення з п'ятьма прислівниками на вибір.

Підручник видавництво "Ранок"

Вправа 207

1. Спишіть слова, знявши риску.

По/людськи, сяк/так, десь/інколи, де/не/де, по/сусідськи, де/небудь, по/нашому, казна/де, по/іншому, віч/на/віч, по/своєму, куди/небудь, хтозна/де, тихо/тихо, хоч/не/хоч.

2. Поясніть орфограми.

3. Над кожним прислівником, який написали з дефісом, поставте цифру, що відповідає номеру правила на попередній сторінці.

Разом пишемо

1. Прислівники, утворені поєднанням прийменника (*за*, *на*, *до*, *по*, *з*, *у/в*) з прикметником, числівником, займенником, прислівником: *удень*, *зрідка*, *надвоє*, *допоки*.

2. Прислівники, утворені за допомогою часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-**: *абиде*, *анітрохи*, *деінде*, *чимало*, *щотижня*, *якнайшвидше*.

Зверніть увагу! Якщо частка *що* стоїть після прислівника, то її пишемо окремо: *поки що*, *дарма що*.

3. Прислівники, утворені поєднанням кількох прийменників із різними частинами мови, поєднанням кількох основ: *попідвіконню*, *навмання*.

Вправа 208

1. Спишіть прислівники.

Деінде, обіруч, щонайдужче, спочатку, наперебій, спросоння, наприклад, очевидно, тимчасово, довкола, деколи, аніскільки, попідтинню, щодня.

2. Поясніть правопис прислівників, над кожним поставте цифру, що відповідає номеру правила вгорі.

3. Складіть речення з п'ятьма прислівниками на вибір.

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Вправа 209

1. Спишіть слова, знявши риску й розподіливши їх на два стовпчики: ті, які пишемо разом, і ті, які пишемо з дефісом.

На/троє, по/третє, аби/коли, бозна/коли, ані/як, будь/де, чи/мало, мало/таки, як/найкраще, бозна/як, на/тще/серце, мало/помалу, де/інде, казна/де.

2. Поясніть орфограми.

Вправа 210

1. Спишіть слова, знявши риску.

По/одинці, по/твоєму, пліч/о/пліч, сама/самотою, з/вечора, від/тоді, з/боку, в/ранці, на/весні, ані/трохи, казна/коли, на/двоє, в/різно/біч, мимо/хіть, давним/давно, тишком/нишком, чим/дуж, де/інде, що/року, будь/де, бозна/на/віщо.

2. Поясніть орфограми, у разі сумнівів перевірте правопис за словником. Згадайте, за яким словником можна перевірити правопис слова.

Окремо пишемо

1. Прислівники, утворені поєднанням прийменника *по* і збірного числівника, прийменника *в* і прикметника або числівника: *по двоє, в основному, в одному.*

2. Прислівники, утворені поєднанням іменників, числівників, займенників у різних відмінкових формах, зокрема в Н. в. й Ор. в. без прийменника, у Н. в. та Зн. в., між якими є прийменник *у/в, на*: *кінець кінцем, сама самотою, рік у рік, сам на сам, плече в плече, день у день, один в один.*

Вправа 211

1. Спишіть подані прислівники.

Раз у раз, в основному, по троє, на сором, до речі, слово в слово, до краю, на віки вічні, з розгону, з дня на день, один в один, раз у раз, рік у рік, з боку на бік, під вечір, без сумніву, без упину, на біс, на зло, на совість, у затишку, на ходу, по черзі, плече в плече, до вподоби, на вибір, на льоту.

2. Поясніть правопис прислівників.
3. Складіть і запишіть речення з п'ятьма прислівниками на вибір.

Вправа 212

1. Запишіть подані прислівники, знявши риску.

По/одинці, по/твоєму, пліч/о/пліч, з/вечора, від/тоді, раз/у/раз, з/боку, в/ранці, на/весні, ані/трохи, казна/коли, в/основному, по/троє, на/двоє, в/різно/біч, тишком/нишком, чим/дуж, де/інде, що/року, будь/де, бозна/як, по/перше, по/українському, усе/таки, аби/куди, з/ранку, до/дому.

2. Поясніть орфограми, у разі сумнівів перевірте правопис за орфографічним словником.

Вправа 213

1. Розгляньте таблицю, порівняйте правопис спільнокореневих прислівників.

Разом	Окремо	З дефісом
влад	до ладу	
попліч	плече в плече	пліч-о-пліч
зозла	на зло	
навіки, навік	на віки вічні	навіки-віків
навиліт	на льоту	
насилу	над силу	
наостанку, наостанок	до останку	
здавна		з давніх-давен
	на самоті, сама самотою, сам на сам	сама-самісінька

2. Чи правопис усіх прислівників ви можете пояснити? Пригадайте, у якому словнику можна перевірити правопис слова.
3. Складіть речення з кількома спільнокореневими прислівниками на вибір.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 214

1. Спишіть речення. Прислівники, подані зі скісною рискою, записуйте разом, окремо чи з дефісом.

1) **На/при/кінці** минулого сторіччя загинув дуб-велетень на острові Хортиця (досі, на/жаль, не вдалося розшукати його пня) (*П. Супруненко*). 2) Потім на/тще/серце з'їв борщу відерце й пирогів з грибами з'їв приблизно з пуд, і тому, до/речі, єті наш над/вечір в талії та в плечах над/звичайно схуд (*О. Дерманський*). 3) Здавалося, вона про щось глибоко замислилась і, коли діти її про щось запитували, відповідала аби/як, не/в/попад (*П. Треверс*). 4) І зовсім не боляче, от ані/скілечки не боляче, а **по/дружньому**, по/рідному! (*А. Костецький*). 5) Думки наче блукали казна/де й не складалися до/купи (*Е. Рауд*).

2. Поясніть орфограми.
3. Розберіть виділені прислівники як частину мови.

Зверніть увагу! Деякі прислівники є омонімічними до інших частин мови в певній формі. Порівняйте: зустрітися *вдень* (прислівник) — приїхати *в день* (прийменник + іменник) *народження*, зробити *по-нашому* (прислівник) — *по нашому* (прийменник + займенник) *горищу*. Правопис таких слів часто залежить від того, якими частинами мови вони є.

Вправа 215

1. Спишіть речення. Слова, подані зі скісною рискою, записуйте разом, окремо чи з дефісом.

1) У п'ятницю в/вечері, повертаючись **з/на/двору** до/дому, Дениско зайшов у під'їзд і побачив, що біля поштових скриньок стоять його мама і Світлана Василівна (*В. Нестайко*). Влетів Іван **на/двір** замку й відразу ж зустрів чародія (*Нар. тв.*). 2) Але **до/в/кола** знову було так само тихо, як і до того (*Л. Смілянський*). В/раз стало військо **до/в/кола** палацу, і кожен солдат в руках не зброю тримає, а квіти (*Н. Забіла*).

3) Сьомий «Б» вважав, що має право **на/зустріч** з переможцем, але клас спіткало розчарування — кубка не було (*Н. Бічуя*). Приїжджаю додому у відпустку, йду селом, а **на/зустріч** Юрко (*Ш. Матійко*).

2. Визначте частиномовну належність виділених слів.
3. Підкресліть у реченнях прислівники відповідно до синтаксичної ролі.
4. Зробіть повний морфологічний розбір виділених прислівників.

Букви *-н-* та *-нн-* у прислівниках

Більшість прислівників утворено від інших частин мови, і їхній правопис переважно збігається з правописом твірних слів.

Пишемо *-н-*	Пишемо *-нн-*
У прислівниках, утворених від прикметників з однією **н** або від дієприкметників: *по-східному, вітряно, синьо, злякано*	У прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *по-осінньому, старанно, незбагненно*
	У прислівниках *зрання, навмання, спросоння, попідвіконню, попідтинню*

Вправа 216

1. Від поданих прикметників утворіть прислівники й запишіть їх.

Сонний, глибоченний, шалений, невблаганний, гарний, нездоланний, священний, височенний, гарний, модний, щоденний, тривожний, непримиренний.

2. Поясніть наявність чи відсутність подвоєння.

Вправа 217

Спишіть прислівники, вставивши, де потрібно, пропущені літери.

Закон..о, глибочен..о, по-солов'ін..ому, туман..о, небуден..о, задуман..о, незбагнен..о, вихован..о, навман..я, старан..о, востан..є, напружен..о, невин..о, попідтин..ю, по-пташин..ому.

Вправа 218

За лексичним значенням упізнайте прислівники та запишіть їх (за потреби скористайтеся довідкою).

Коли почуваєшся переконаним у чомусь, хотіти спати, не зупиняючись, за законом, з усією віддачею, дуже зосереджено, як качка, кожного дня, з оптимізмом, із зорями.

Довідка: *сон..о, щоден..о, впевнен..о, позитивн..о, зорян..о, уважн..о, по-качин..ому, віддан..о, безупин..о, закон..о.*

Вправа 219

Спишіть речення, заповнивши, де потрібно, пропуски та знявши риску.

1) Так бурхливо й натхнен..о Пластун ні з ким більше не розмовляв (*С. Іванюк*). 2) Вона прийняла бойову стійку й почала шален..о жонглювати нунчаками, перекидаючи їх з руки в руку (*Л. Воронина*). 3) Тоді князь Володимир каже: «Ану, розбійнику, засвищи по-солов'ін..ому, зареви по-звірин..ому!» (*Н. Забіла*). 4) Вельми туман..о й неконкретно (*В. Близнець*). 5) Тільки де/не/де гавкав собака чи спросон..я скрикував якийсь птах (*В. Коляда*). 6) Поет співав глибин..о, старовин..о (*І. Драч*).

Правопис заперечних часток *не* та *ні* з прислівниками

Не з прислівниками пишемо **разом:**

1. Якщо прислівник не вживається без *не*: *ненависно*.

2. Якщо до прислівника з *не* можна дібрати синонім без *не*: *немало* (багато).

3. Якщо прислівник має наголошені суфікси **-анн-**, **-янн-**, **-енн-**: *нездола́нно, незрівня́нно, нездійсне́нно.*

4. У складі префікса **недо-**: *недоречно*.

Не з прислівниками пишемо **окремо:**

1. Якщо є протиставлення чи заперечення в реченні: *«Зовсім не погано, а добре!» — захопився Валерик* (Д. Ткач).

2. Якщо прислівник з *не* є присудком у реченні: *Ми з Мартою голосно, з утіхи, реготали, хоч було нам зовсім не весело* (О. Сайко).

3. Якщо прислівник пишемо з дефісом: *Виказати Вовчину таємницю було б не по-товариськи* (Ю. Сотник).

4. З прислівниками типу *зовсім, дуже*: *Ло́ви не дуже їм вдалися* (А. Лотоцький).

Вправа 220

1. Спишіть речення. Подані з рискою слова запишіть разом або окремо.

1) Сказав не/голосно, просто, по/дружньому, ніби вони вже давним/давно знайомі (*В. Малець*). 2) Взагалі вважав, що розмовляти на/перебій не/гарно і не/потрібно (*А. Гринкевич*). 3) Заєць, не/довго думаючи, зібрав моркву й чкурнув до/дому (*В. Врублевська*). 4) «Зрештою, це не/погано, що ти почав цікавитися технікою», — говорив татко, коли ми поверталися додому (*А. Кізя*). 5) Час тягнувся не/вимовно довго (*О. Бердник*). 6) «Ура!» — не/сказа́н..о зраділи його друзі (*О. Дерманський*).

2. Поясніть правопис прислівників.

3. Підкресліть прислівники відповідно до синтаксичної ролі.

Вправа 221

1. Складіть речення так, щоб наведені прислівники треба було писати разом і окремо із часткою *не*.

Зразок: *Він повівся негарно. Так поводитися не гарно.*

Не/сумно, не/довго, не/часто, не/якісно.

2. Підкресліть прислівники відповідно до синтаксичної ролі.

Частку *ні* з прислівниками пишемо **разом**: *ніде, ніяк, ніскільки*.

Зверніть увагу, що значення прислівників із часткою *ні* залежить від наголосу. Якщо наголос падає на частку, вона надає значення відсутності: *ні́де = немає де, ні́як =*

немає як. Якщо частка *ні* не наголошена, то прислівник просто заперечує щось (*ніде́*, *ніяк*).

Порівняйте: *Проте ні́де було заховатися від його нестерпних променів* (С. Мельничук). *Кошеняти ніде́ не було видно* (В. Нестайко).

Вправа 222

Виразно прочитайте пари речень, правильно наголошуючи прислівники із часткою *ні*.

1) Але сьогодні хлопцям щастило, як ні/коли (*Майк Йогансен*). Я й сам би написав, та мені сьогодні дуже ні/коли (*О. Донченко*). 2) Ні/як було йти ані вперед, ані назад (*М. Трублаїні*). Але дівчинка ні/як не озивалася на ці слова й не дивилась ні на кого (*Л. Смілянський*). 3) Там шлях з Ні/звідки проляга, в Ні/куди він веде (*Дж. Крюс*). Порятунку чекати було ні/звідки (*Нар. тв.*). 4) Але дружини ні/де не було (*О. Гаврош*). Та й ні/де правди діти: не дуже любив Сашко фізкультуру (*О. Донченко*).

Букви *и* та *і* в прислівникових суфіксах

Кінцеві звуки прислівників [и] або [і] нечітко артикулюються в нашому мовленні. Щоб не припуститися помилок у написанні таких прислівників, варто запам'ятати кілька правил.

Пишемо И	Пишемо І
• Після літер, що позначають тверді приголосні: *докупи*; • після **г**, **к**, **х**: *завбільшки*; • у прислівниках із префіксом **по-**: *по-селянськи* (але *по-латині*); • у прислівнику *безвісти*	Після літер, що позначають м'які або пом'якшені приголосні: *ввечері*, *навесні*, *поволі*

Вправа 223

Уставте на місці пропуску літеру **и** або **і**.

По-козацьк.., згор.., по-українськ.., нарівн.., по-латин.., посередин.., зсередин.., восен.., вноч.., по-ведмеж.., надвор.., безвіст.., навік.., поодинц.., вряд..-год.., вкуп.., відтод.., до вподоб.., по-лисяч...

Вправа 224

1. Прочитайте фрагмент статті.

Психологи та психологині стверджують: підлітки що/дня можуть відчувати перепади настрою, і це цілком нормально для їхнього віку. Такі перепади з'являються в/раз і мимо/хіть, у/тім, так само **неочікуван..о** зникають, за/звичай поведінка по/вол.. стабілізується.

Про це неодмін..о треба знати як самим підліткам, так і їхнім батькам та вчительству, аби бути на/поготов...

Не/що/давно вчені провели дослідження, у якому взяли участь близько 500 хлопців та дівчат віком від 13 до 18 років. 40 % випробовуваних були схильні до виявів над/міру нестабільної поведінки. Протягом п'яти років підлітки вели інтернет-щоденник, у якому по/де/куди писали про свої почуття. Що/дня вони оцінювали силу таких емоцій, як щастя, злість, смуток і занепокоєння. На/при/кінці дослідники аналізували емоційний стан підлітків і виявляли загальні закономірності.

Було з'ясовано, що по/ступово такі емоції, як щастя, злість і печаль, ставали менш інтенсивними. До 18 років

будь/які емоційні перепади у більшості випробовуваних на/решті змінювалися стабільною поведінкою.

(*За матеріалами сайту «Розвиток дитини»*)

2. Випишіть прислівники, поясніть їхній правопис.
3. Проаналізуйте виділені прислівники як частину мови.
4. Пригадайте правила відмінювання числівників.
5. Сформулюйте основну проблему, порушену в тексті.
6. Обговоріть прочитану інформацію. На ваш погляд, чи відповідає вона дійсності? Обґрунтуйте думку.

Вправа 225

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107260

Проєкт

Обговоріть свої спостереження за емоційним станом. Опишіть палітру своїх емоцій. Зверніть увагу на те, які прислівники вам для цього знадобилися.

Поміркуйте, якими кольорами могли би бути ваші емоції. Які з них переважають? Як часто вони змінюються? За бажання намалюйте палітру своїх емоцій.

Вправа 226

Напишіть есе на одну з тем.

- Емоції — це барви душі, які роблять світ прекрасним і видовищним
- Якість життя визначається тим, скільки в ньому яскравих емоцій

Повелителі текстів

Прочитайте деформований текст і виконайте завдання.

☐ Розкажу вам цікаву історію. Професор престижного університету з наміром дати студентам цінний урок на все життя написав на дошці велику цифру 1 і пояснив:

— 1 — це ваша людяність, найнеобхідніша в житті риса.

Підручник видавництва "Ранок"

△ Раптом викладач стер цифру 1, що стояла на початку ряду чисел. На дошці залишилися нікчемні, нічого не варті нулі...

◇ Професор узагальнив:

— Якщо у вас не буде людяности, все інше... нічого не варте...

◯ Потім поруч із цифрою 1 написав 0 і сказав:

— А це ваші досягнення, які через людяність зроблять вас кращими в 10 разів. Ще один нуль — це досвід, з яким ви станете кращими в 100 разів.

Далі професор додавав нуль за нулем: успіх, любов...

Завдання 1

Зміст первісного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А □ ◯ △ ◇

Б □ △ ◇ ◯

В □ ◯ ◇ △

Г □ ◇ ◯ △

Завдання 2

Основну думку тексту можна передати реченням

А Людина — нуль без палички.

Б Не варто життя множити на нуль.

В Треба завжди залишатися людиною.

Г Скарби за сімома замка́ми.

Завдання 3

На думку професора, найважливішою рисою людини є

А доброта

Б людяність

В розум

Г досвідченість

Завдання 4

Які людські риси, на вашу думку, є найважливішими? Спробуйте написати подібну історію про якості людини.

Підручник Видавництво «Ранок»

Підсумкові тести

Виконайте тестові завдання.

1. Прислівниками є обидва слова в рядку
   - А вечеря, увечері
   - Б зранку, рано
   - В літній, літувати
   - Г половина, наполовину
2. Прислівник є в реченні
   - А Шановні відвідувачі зоопарку, годувати тварин заборонено.
   - Б Обережно, двері зачиняються.
   - В Кінцева станція. Шановні пасажири, не залишайте свої речі.
   - Г Пані та панове, ми розпочинаємо. Переведіть свої телефони у беззвучний режим.
3. Прислівник є в усіх реченнях, ОКРІМ
   - А Усі ми дуже любимо потеревенити з друзями.
   - Б Знаходимо затишне місце та надовго поринаємо в приємні розмови.
   - В А чи можливе таке саме душевне спілкування через інтернет?
   - Г Чи здатні гаджети точно передавати наші емоції?
4. Правильним щодо прислівника є твердження
   - А це незмінна частина мови
   - Б змінюється за родами й відмінками
   - В має категорію виду
   - Г є особливою формою дієслова
5. Прочитайте речення.

Щоб розпізнавати ***(1)власні*** *почуття та* ***(2)екологічно*** *з ними поводитися, говорити про них* ***(3)вільно****, знадобиться час. Не поспішайте* ***(4)надміру****, звикніть до емоційної гігієни й не засмучуйтеся, що на* ***(5)початку*** *вам не все буде вдаватися.*

Прислівниками є всі слова, позначені цифрами

А 1, 2, 3 Б 1, 3, 4 В 2, 3, 4 Г 2, 5

6. Прислівник виконує функцію означення в реченні
   - А Надворі було морозно.
   - Б Сліпуче сонце яскраво відбивалося від снігу.

Електронний варіант підручника

В Мама заварила каву по-віденськи.
Г Час тягнувся повільно.

7. Правильно утворено обидві форми ступенів порівняння прислівників у рядку
А саме гірше, холодніше
Б надто солодко, вище
В більш щиріше, дуже гаряче
Г пізніше, щонайдовше

8. Помилково утворено форму прислівника в рядку
А Добро довго пам'ятають, а зло ще довше.
Б Рідкіше бачиш — більше любиш.
В Тихіше їдеш — далі будеш.
Г Один розум добре, а два ще краще!

rnk.com.ua/107261

9. З дефісом треба писати всі прислівники в рядку
А до/речі, по/людськи
Б аби/куди, вряди/годи
В по/третє, хоч/не/хоч
Г у/шосте, будь/де

10. Окремо треба писати всі прислівники в рядку
А в/основному, на/жаль
Б по/п'яте, на/щастя
В з/розгону, спід/лоба
Г в/цілому, від/нині

11. Подвоєні літери слід писати в усіх словах, ОКРІМ
А натхнен..о, попідвікон..ю
Б несподіван..о, божествен..о
В по-родин..ому, невин..о
Г попідтин..ю, зран..я

12. Прочитайте речення.

***(1)На/жаль**, у цьому саду **(2)не/було** жодної бур'янини, **(3)ні/яких** заростів, що нагадували б мені, **(4)на/приклад**, джунглі або **(5)не/займаний** ліс* (Л. Смілянський).

ОКРЕМО треба писати обидві сполуки, позначені цифрами
А 1, 2 Б 2, 3 В 3, 4 Г 4, 5

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. У чому унікальність прислівника?
2. Для чого в мові потрібні прислівники?
3. Чи змінюються прислівники?
4. Які особливості правопису прислівників ви знаєте?
5. Які орфограми щодо правопису прислівників вам відомі?

Розділ 5
СЛУЖБОВІ ЧАСТИНИ МОВИ. ПРИЙМЕННИК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- Пригадаємо, чому служать службові частини мови.

- З'ясуємо, які слова називаються прийменниками та для чого вони потрібні.

- Дізнаємося, які бувають прийменники.

- Навчимося правильно вживати й писати прийменники.

А також поговоримо про те, чому навчання потрібне й важливе.

§ 27. Прийменник як службова частина мови

Вправа 227

1. Прочитайте речення, у яких загубилися слова.

   Підійдіть ... мене.
   Відійдіть ... мене.
   Це вже занадто, ... мене досить.
   Я не хочу сьогодні гуляти, ідіть ... мене.
   Сідайте поряд ... мною.

2. Чи зрозумілий зміст наведених речень? Чого не вистачає?
3. Прочитайте речення, додавши потрібні слова (за потреби скористайтеся довідкою). Пригадайте, до якої частини мови належать ці слова.

   Довідка: *без*, *з*, *до*, *зі*, *від*, *без*.
4. Сформулюйте, яку функцію виконують уставлені слова.

Прийменник (*при імені*) — це службова частина мови, яка уточнює значення іменних частин мови (переважно іменника та займенника) й пов'язує їх з іншими словами в реченні. Порівняйте: *Легко йде Іванко* ***до*** *школи* (В. Хронович). *Незабаром учні вирушили* ***зі*** *школи* (О. Донченко). *Ми знали помешкання одного з учнів, що жив* ***біля*** *самої школи* (Л. Смілянський). *Добре, що Ярик жив недалеко* ***від*** *школи* (В. Нестайко). ***Без*** *школи гарним моряком не станеш* (Д. Ткач).

Вправа 228

1. З поданими прийменниками складіть речення та запишіть їх.

   Від, з, через, під, до, на, для.
2. Прочитайте свої речення у класі, поспостерігайте, наскільки подібні чи різні варіанти уживання прийменників у ваших прикладах.

Зверніть увагу! Оскільки прийменник є службовою частиною мови, сам він у реченні не виконує окремої синтаксичної функції. Однак прийменники входять до складу

Підручник видавництва "Ранок"

члена речення разом з іменними частинами мови, з якими їх ужито, наприклад: *Ми дякуємо вам* ***за*** *те, що ви вчили нас, піклувалися* ***про*** *нас і завжди були* ***до*** *нас добрі* (Л. Смілянський).

Вправа 229

1. Спишіть речення.

1) Там на уроці української мови вивчав директор школи з ними оповідання про Кирила Кожум'яку (*В. Хронович*). 2) Чекаємо повідомлення про ваші успіхи в навчанні (*М. Трублаїні*). 3) Годинник у кінці пірса пробив чверть до першої, і Мері рушила додому (*Н. Боден*). 4) Він-то без нас ще міг би прожити, а ми без нього — ніяк! (*А. Дімаров*). 5) Після третього уроку наш шостий «Б» вже був знаменитий на всю школу (*В. Нестайко*). 6) Вона дивилася на обох захопленими очима: вони були героями, ці двоє хлопців, її однокласники (*О. Донченко*). 7) Зі школи Юрко повертався разом із Петриком (*О. Мазур*).

2. Знайдіть і обведіть прийменники, підкресліть їх разом із повнозначними словами, з якими їх ужито, відповідно до функції в реченні.

3. Зробіть висновки про те, значення яких частин мови уточнює прийменник.

Вправа 230

1. Спишіть речення, обравши один варіант прийменника.

Переказуйте (*до/від/без/окрім*) нас вітання іменинниці!
Погляньте (*на/під/в*) будівлю.
Сестра мріє вступити (*до/з*) університету.
Ми добре погуляли (*попри/через*) погану погоду.
Зустрінемося (*біля/близько/у/о*) п'ятої години (*перед/за*) входом.
Поклади хліб (*на/під/за*) стіл.

2. Поясніть вибір прийменника.

3. Чи є речення, у яких можна вибрати не один варіант?

РЕПОЗИТОРІЙ ВДПУ ім. Коцюбинського

Вправа 231

1. Прочитайте речення. Спишіть ті, у яких є прийменники.

1) Як без крил птахам бува годі полетіти, так і людям без наук також не зажити (*М. Козачинський*). 2) Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитися, хоча б зовні він і здавався бездіяльним (*Г. Сковорода*). 3) Деякі діти так люблять школу, що хочуть залишатися в ній все життя. Ось із них і виходять учені (*Г. Штейнгауз*). 4) Чого б ти не навчався, ти навчаєшся для себе (*Петроній*). 5) Учень, який навчається без бажання — це птах без крил (*Сааді*). 6) Ніщо велике ніколи не було досягнуто без ентузіазму (*Р. Емерсон*). 7) Книга й школа — що є глибше? (*П. Тичина*). 8) Треба багато вчитися, щоб знати хоч трохи (*Ш. Монтеск'є*).

2. Обведіть прийменники.

3. Поміркуйте, якою темою об'єднано наведені речення.

4. Складіть свій афоризм про навчання, школу чи освіту. Зверніть увагу, чи є у вашому вислові прийменники.

Вправа 232

1. Прочитайте текст, поміркуйте, чого в ньому не вистачає.

... наш бурхливий час виникає питання ... необхідність навчання. Чи насправді варто витрачати безліч годин ... вивчення різних дисциплін? Адже багато що ми можемо легко та швидко знайти ... інтернеті. Чому ми щодня маємо ходити ... школи, сидіти ... уроках? Пропонуємо поміркувати ... цими питаннями.

Підручник для вчителя

2. Спишіть текст, доповнивши його доречними за змістом прийменниками.

3. Об'єднайтесь у пари та візьміть одне в одного інтерв'ю, поставивши наведені в тексті питання.

Проєкт

Візьміть інтерв'ю у близьких або знайомих дорослих, поставивши їм запитання про навчання.

- Чи знадобилися вам здобуті у школі та виші знання в щоденному житті? Як саме?
- Чи знадобилися здобуті знання для професійного становлення? Які саме?
- Якби ви зараз ходили до школи, як би ставилися до навчання?

За будовою прийменники поділяємо на прості, складні та складені.

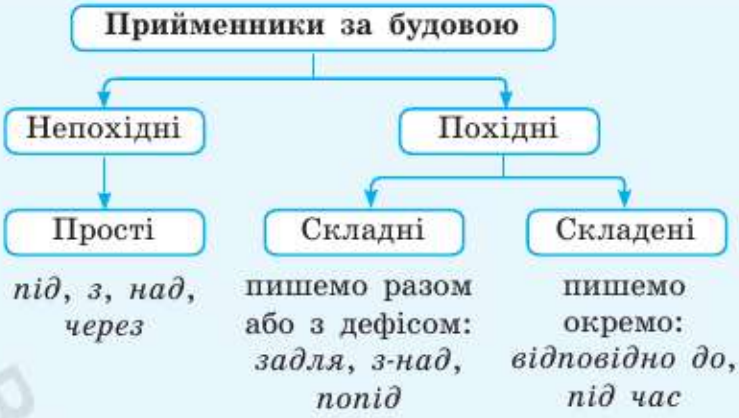
Прості прийменники є непохідними словами, тобто від початку утворені як одне слово, наприклад: *під*, *з*, *над*, *через* тощо.

Похідні прийменники, тобто утворені з інших слів, поділяємо на складні та складені.

Складні прийменники утворені поєднанням кількох слів, зокрема кількох прийменників або прийменника із самостійною частиною мови, їх пишемо разом або з дефісом: *задля* (прийменник *за* + прийменник *для*), *з-над* (прийменник *з* + прийменник *над*).

Складені прийменники утворюються внаслідок поєднання кількох окремих слів, переважно простих прийменників з іменниками або прислівниками, їх пишемо окремо: *відповідно до* (прислівник *відповідно* + прийменник *до*), *під час* (прийменник *під* + іменник *час*).

Підручник у вільному доступі

Вправа 233

Спишіть прийменники, розподіливши їх на три стовпчики: прості, складні та складені.

Внаслідок, незалежно від, над, з-між, замість, з-перед, згідно з, від, понад, під кінець, відповідно до, поміж, навколо, щодо, з, на відміну від, незважаючи на, у разі, між, після.

Вправа 234

Опишіть приміщення та територію вашої школи, використовуючи різні за будовою прийменники.

Приклад: *Перед* нашою школою розташовані красиві квітники, а *з-за* неї видніється спортмайданчик. *Напроти* центрального входу ви також можете побачити...

Вправа 235

1. Прочитайте речення.

1) «Ваша проникливість не знає меж», — Ліза нарешті остаточно себе опанувала й заговорила відповідно до сценарію: впевнено й трохи іронічно (*І. Потаніна*). 2) Ніби в білих чистих сорочках, виглядають хати з густих садів на горі, попід горою старий дуб, немов козак вийшов погуляти (*О. Іваненко*).

Видавництво "Ранок" Підручник

3) Бабуся здивовано глянула з-над окулярів (*О. Буцень*). 4) Усі заходилися обговорювати почуте, незважаючи на керівничку, яка чомусь навіть і не заспокоювала нас, не закликала до тиші, немов у тому гулі голосів намагалася почути якусь істину (*О. Сайко*). 5) Чого не зробиш задля товариства! (*Ю. Ярмиш*).

2. Випишіть прийменники, розподіливши їх на три стовпчики за будовою.

Вправа 236

1. Прочитайте прийменники. Поміркуйте, як їх утворено. Які з них непохідні, а які похідні?

В, відповідно до, задля, через, з-під, понад, із-за, усупереч.

2. Складіть речення із наведеними прийменниками та запишіть їх.
3. Над кожним прийменником надпишіть розряд за будовою.

На особливу увагу заслуговують прийменники, що є омонімічними до інших частин мови. Аби їх відрізняти, пам'ятайте, що прийменники зазвичай стоять перед іменником чи займенником, значення яких уточнюють. Порівняйте:

Діти намалювали крейдою коло. Коло школи бігало кошеня.

У першому реченні *коло* — це іменник, що виконує функцію додатка. У другому реченні *коло* є прийменником, що стоїть перед іменником *школа*. Його можна замінити прийменником *біля*.

Вправа 237

1. Спишіть речення. Визначте й надпишіть, до яких частин мови належать виділені слова.

1) Ціни *поза* конкуренцією. Це була *поза* впевненої людини. 2) *Довкола* виднілися високі гори. Крос бігали *довкола* школи. 3) Наш *край* багатий чорноземами. *Край* міста

з'явилися новобудови. 4) Маринка поспішала *на зустріч* із подругою. Вирушаємо *назустріч* новим враженням. 5) Він поводиться дуже *незалежно*. Підемо гуляти *незалежно від* обставин. 6) Зустрінемося *близько* п'ятої години. Я живу *близько*.

2. Поміркуйте, чим схожі, а чим відрізняються виділені слова в парах речень. Пригадайте, як називаються такі слова.

Вправа 238

1. Складіть речення з наведеними омонімами (за зразком попередньої вправи).

Перед, навколо, навпроти, кругом.

2. Підкресліть слова відповідно до функції в реченні.

Вправа 239

1. Прочитайте сполучення слів.

Сендв..ч із куркою, р..лз про себе, побачити в стор..з, прийти під кінець стр..му, стати посеред бут..ка, обійтися без ч..псів, відмовитися від капуч..но, танцювати незважаючи на д..джея, спитати щодо п..ци, обирати з-поміж ч..зкейка й т..рам..су.

2. Запишіть спочатку сполучення з простими прийменниками, потім зі складними, а далі зі складеними, заповнюючи пропуски.

3. Поясніть правила правопису іменників із пропусками.

4. Поміркуйте, як вам допомогло правило «дев'ятки» у виконанні вправи. Зробіть висновки про потрібність знання правил.

Підказка. Якщо не пам'ятаєте правило дев'ятки, спробуйте згадати його за малюнком.

Підручник видавництва "Ранок"

§ 28. Написання похідних прийменників разом, окремо та з дефісом

Вправа 240

1. Прочитайте допис.

Український інститут книги презентував соціологічне дослідження, згідно/з яким у/продовж двох останніх років удвічі збільшилася кількість українців та українок, що читають. З/поміж джерел переважає паперова книжка українською мовою.

2. Чи виникли у вас питання щодо правопису прийменників?
3. Поміркуйте, як варто писати похідні прийменники.
4. Знайдіть пояснення правопису наведених у тексті прийменників нижче.

Правопис похідних прийменників

Складні		Складені
Разом	**З дефісом**	**Окремо**
Утворені поєднанням кількох прийменників або прийменника із самостійною частиною мови: *задля*, *понад*, *унаслідок*, *заради*	Прийменники, які починаються на з-, із-: *з-понад*, *із-за*, *з-під*, *з-посеред*	Утворені додаванням повнозначних частин мови до простих прийменників: *незважаючи на*, *згідно з*, *відповідно до*, *незалежно від*

ВИДАВНИЦТВО «ГРАМОТА»

Вправа 241

1. Спишіть прийменники, розподіливши їх на три стовпчики: пишемо разом, з дефісом, окремо.

З-посеред, окрім, поблизу, з-під, під кінець, з-поміж, згідно з, попри, задля, відповідно до, з-понад, щодо, із-за.

2. Складіть речення з п'ятьма прийменниками на вибір.

Вправа 242

1. Запишіть прийменники разом, окремо або з дефісом, поясніть орфограми.

З/поміж, у/супереч, на/передодні, не/зважаючи/на, по/середу, на/в/коло, з/над, у/зв'язку/з, по/при, з/попід, під/кінець, з/серед, на/при/кінці, у/продовж, із/за, у/разі, що/до.

2. Поясніть орфограми.

Схема розбору прийменника як частини мови

1. Частина мови.
2. Похідний чи непохідний.
3. Простий, складний чи складений.
4. Відмінок слова, з яким ужито прийменник.

Зразок розбору прийменника як частини мови

Не бійтесь заглядати *у* словник: це чистий яр, а не сумне провалля (*М. Рильський*).

Усний розбір. *У* — прийменник; непохідний; простий; ужитий з іменником у формі знахідного відмінка.

Письмовий розбір. *У* — прийменник; непохідн.; прост.; з іменником у формі Зн. в.

Вправа 243

1. Спишіть речення. Подані з рискою слова записуйте разом, окремо або з дефісом.

1) *З/поміж* людей виступив один, вибраний від усіх посланців (*І. Франко*). 2) Високо піднялися крижні вгору й облетіли далеким кругом на/в/коло води (*М. Йогансен*). 3) По/за тими хмарами тихо крався щербатий місяць (*Д. Ткач*).

Підручник видавництва "Ранок"

4) А на/передо/дні Нового року усі й думати забули *про* Тимка (*В. Нестайко*). 5) Однак, *не/зважаючи/на* всю цю красу, мені раптом стало моторошно (*Л. Воронина*).

2. Поясніть правопис прийменників.
3. Зробіть морфологічний розбір виділених прийменників за схемою на с. 171.

Вправа 244

1. Запишіть словосполучення. Подані з рискою слова записуйте разом, окремо або з дефісом.

З/поміж різних жанрів, *у/разі* відсутности ідеї, *з/під* пера, *на/при/кінці* твору, *на/передодні* презентації, *по/за* увагою читача, *не/зважаючи/на* заплутаність сюжету, зібралися *на/в/коло* письменника, прийти *за/ради* автографа.

2. Поміркуйте, про що міг би бути текст із такими словосполученнями.
3. Чи зустрічали ви письменників? Чи пробували самі писати твори?
4. Розкажіть, про що були б ваші твори, якби ви були письменниками чи письменницями.

Вправа 245

1. Вдумливо прочитайте текст.

Про користь читання книжок

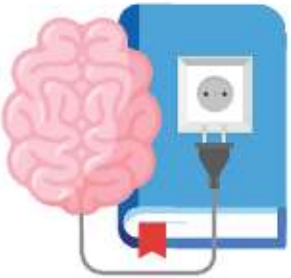

Рей Бредбері сказав: «Є злочини гірші, ніж спалювати книжки. Наприклад, не читати їх». Складно із цим не погодитися. Пропонуємо розібратися з тим, чому читати корисно, і наведемо кілька аргументів.

• Читання збільшує словниковий запас.

Особливо якщо ви читаєте твори різних авторів і жанрів, натрапляючи на слова, які рідко вживаються в щоденній мові.

• Читання вдосконалює розум, відточує аналітичні здібності та покращує концентрацію.

Воно «вмикає» мозок. Французький письменник і філософ-просвітник Дені Дідро стверджував, що люди, коли припиняють читати, припиняють і мислити.

Аналізуючи безліч деталей у творі задля розуміння змісту, ми розвиваємо розумові здібності, навчаємося критично оцінювати не тільки текст і сюжет, а й те, що відбувається в нашому житті.

• Читання покращує пам'ять.

Незаперечний факт. Для розуміння твору потрібно запам'ятати велику кількість персонажів і сюжетних моментів, а це тренує пам'ять. У результаті може статися, що дуже скоро вам не знадобляться нагадування на смартфоні.

• Читання допомагає у спілкуванні.

Воно вдосконалює мовні навички та дозволяє прозоро й чітко викладати свої думки. Вольтер, французький філософ XVIII століття, стверджував: «Читаючи авторів, які добре пишуть, звикаєш добре говорити».

Прочитавши кілька хороших творів, ви напевно станете цікавим співрозмовником, який справляє незабутнє враження на людей, що взагалі не читають.

• Читання відкриває світ і додає впевненості в собі.

Будь-яка книга фактично є новим віконцем у світ. Вона допомагає пізнати реальність і побачити її, можливо, з абсолютно іншого боку. А демонстрація винятковой ерудиції та глибоких знань із того чи іншого предмета сприяє впевненості в собі.

• Читання знижує стрес.

Згідно з дослідженнями, шість хвилин читання знижує рівень стресу на 65 %. Ритміка та захопливий сюжет твору дозволяють відволіктися від проблем і заспокоїтися.

• Читання зміцнює сон.

Це працює лише за умови заміни щовечірнього перегляду телевізора, відео на смартфоні тощо читанням паперової книги. Справа в тому, що світло з екранів гаджетів пригнічує вироблення відповідального за міцний сон гормону мелатоніну. А ось книга в цьому плані цілком безпечна.

• Читання розвиває уяву.

Чим більше ви читаєте, тим ваша здатність фантазувати краща: ви регулярно програєте в голові все те, про що читаєте.

• Читання допомагає у вирішенні складних завдань.

Ідеться не про завдання з математики. Читання, підвищуючи соціальні навички, наділяє нас здатністю відокремлювати загальноприйняті стандарти, міфи, нав'язані думки від власних. Інакше кажучи, допомагає легше зорієнтуватися в навколишньому світі й налагодити потрібні соціальні контакти.

Отже, читання книжок приносить лише користь. Читайте, розвивайтеся, мрійте, подорожуйте. А книги вам допоможуть у цьому!

(*Із сайту видавництва «Тут»*)

2. Випишіть із тексту прийменники, визначте їхні розряди за будовою.
3. Зробіть морфологічний розбір трьох прийменників на вибір.
4. Перекажіть прочитане близько до тексту.
5. Визначте мету читання.
6. Обміркуйте кожен пункт, подумайте, чи з усім ви згодні.
7. Яка інформація для вас виявилася новою?
8. Чи любите ви читати? Які саме твори є вашими улюбленими?
9. Складіть поради, як правильно читати. Звірте їх із запропонованими на с. 188. Поміркуйте, що би ви додали до своїх порад.

Вправа 246

Пригадайте, що таке твір-опис. Напишіть твір-опис на одну з тем:

- Мій улюблений художній твір
- Мій улюблений персонаж

Підручник України

§ 29. Синонімічні й антонімічні прийменники

Вправа 247

1. Прочитайте речення.

Край/біля/обабіч дороги проклали велодоріжку.

Цей магазин розташований праворуч, якщо йти *від/до* зупинки в напрямку *до/від* спортивного клубу.

2. Поміркуйте, як змінюється зміст кожного речення залежно від зміни прийменника.
3. Згадайте, як називаються такі слова: синонімами, антонімами, омонімами чи паронімами.

Попри те, що прийменники не мають лексичного значення, з-поміж них можна виділити синоніми та антоніми.

Синонімічні прийменники можуть заміняти один одного, наприклад: ***біля*** *школи*, ***поблизу*** *школи*, ***коло*** *школи*, ***неподалік*** *школи* тощо.

Антонімічні прийменники виражають протилежне значення, наприклад: ***до*** *школи* — ***від*** *школи*.

Вправа 248

1. Випишіть спочатку сполуки із синонімічними прийменниками, а потім з антонімічними.

Над/під столом, йти *від/до* бабусі, *серед/посеред* міста, *перед/за* нами, *напроти/проти* мого будинку, *уздовж/обабіч* дороги.

2. Із двома парами сполучень складіть речення.

Вправа 249

1. Прочитайте прийменники, знайдіть серед них синонімічні та випишіть їх парами.

Згідно з, для, посеред, відповідно до, через, над, перед, попри, з метою, поруч, біля, понад, серед, напередодні, всупереч, у зв'язку з.

2. Перевірте правильність утворених пар, увівши прийменники в речення.

Вправа 250

Переробіть подані словосполучення, замінивши прийменники на запропоновані в дужках (форми слова можна змінювати).

Зразок: *навчатися протягом року* (*упродовж*) — *навчатися упродовж року*.

Їхати попри будинок (*повз*), при дорозі (*край*), для перемоги (*заради*), у зв'язку зі змінами в розкладі (*через*), сидіти біля берега (*коло*).

Вправа 251

Переробіть запропоновані сполучення слів, замінивши прийменники антонімічними (за потреби змініть інші слова чи форми слів).

Зразок: *зайти в приміщення — вийти з приміщення*.

Підійти до дверей, тістечко з начинкою, покладу в шухляду, лежить під книжкою, зустрінемося перед магазином, знайти в інтернеті, згенерувати за допомогою штучного інтелекту.

Вправа 252

1. Розгляньте інфографіку.

Найвідоміші різновиди ШІ

Чат-боти — програми, що імітують розмову з користувачем.

Генератори зображень — програми, що створюють зображення.

Видавництво "Ранок"

Як навчається ШІ?

Через процес тренування, під час якого комп'ютерна програма отримує велику кількість даних і набір інструкцій.

Як працюють чат-боти?

На основі тренувальних даних вони «запам'ятовують» слова, їхні значення та правила поєднання й потім формують свої тексти у відповідь на запитання.

Як ШІ створює зображення?

Із мільйонів опрацьованих малюнків і фото програми збирають складні візуальні шаблони й за їхньою допомогою створюють нові зображення.

(За матеріалами сайту «BBC. Україна»)

2. Об'єднайтесь у групи й обговоріть питання на вибір:
   - Хто розумніший: людина чи штучний інтелект?
   - Чи може ШІ замінити людину?
   - Як можна використати ШІ у навчанні?
3. Розіграйте діалоги, у яких учасники та учасниці аргументуватимуть протилежні погляди щодо питання. Із діалогів виписуйте прийменники.

Підручник видавництва "Ранок"

§ 30. Особливості вживання прийменників

Вправа 253

1. Прочитайте рекламні тексти.

Вступайте в наш університет!

Доставка на протязі тижня!

Брудний посуд? Не хвилюйтеся із-за цього!

Перевезення здійснюються згідно інструкції.

2. Поміркуйте, як треба скоригувати наведені фрази.

Іменні частини мови в усіх відмінках, окрім називного й кличного, можуть уживатися з прийменниками, а в місцевому відмінку завжди вживаються з ними. Варто пам'ятати про особливості вживання прийменників в українській мові, аби не припускатися помилок.

Запам'ятайте!

1. Прийменники *згідно з* (ким? чим?) і *відповідно до* (кого? чого?) завжди складені: *згідно з інструкцією*, *відповідно до наказу*, а не ~~*згідно інструкції*~~, ~~*відповідно наказу*~~.

2. Допустове значення в українській мові мають лише прийменники *незважаючи на*, *усупереч*, *попри*: *незважаючи на дощ*, *усупереч рекомендаціям*, *попри перешкоди*. Неправильно вживати в такому значенні фрази, що починаються словами *не дивлячись на*. Конструкцію *не дивлячись на* можна вживати лише в прямому значенні, наприклад: *Вона пішла, не дивлячись на присутніх.*

Підручник для вільного використання

3. Для позначення тривалости чогось використовуємо прийменники *протягом*, *упродовж/впродовж*, наприклад: *протягом трьох днів*. Поєднання прийменника з іменником *на протязі* означає *на різкому струмені повітря*, наприклад: *Я сиділа на протязі, тому змерзла.*

4. Прийменник *по* в українській мові є рідковживаним і функціонує здебільшого для вказівки на просторове значення (*наказ по школі*), часове значення (*чверть по шостій*), кількісне значення (*уроки по 45 хвилин*), мету дії (*піти по хліб*). Зверніть увагу: *піти за водою* означає «піти й не повернутися».

Вправа 254

1. Прочитайте інформацію про особливості вживання прийменників.

З/ІЗ	контрольна з математики, з багатьох причин, із нагоди (чогось)
НА	на адресу, на вимогу, на пропозицію
ЗА	прийти за дорученням, лікар за професією
БІЛЯ	біля школи, біля будинку
БЛИЗЬКО	близько третьої години, потрібно близько двадцяти хвилин
У	прийти у справі, сказати у відповідь
ДО	вступити до коледжу, з вівторка до суботи
ЧЕРЕЗ	через неуважність, через затори
ЩОДО	щодо цього питання, щодо мене
ПРОТИ	ліки проти застуди, грати проти суперника

2. Чи здивували вас якісь із наведених сполучень? Складіть із ними речення. Якщо всі сполучення є для вас звичними, складіть речення з трьома з них на вибір.

Вправа 255

Відредагуйте подані словосполучення, запишіть виправлені варіанти.

Заняття по фізкультурі, завдяки запізненню, не дивлячись на хворобу, виконати по проханню, пропустити із-за хвороби, на протязі року, згідно наказу, вступити в академію, пройшов мимо мене, ліки від грипу, важить біля 5 грамів, спеціаліст по ІТ, вищий мене.

Вправа 256

Пригадайте формули визначення часу. Усно назвіть час, який показують годинники на фото, усіма можливими способами.

Вправа 257

1. Прочитайте словосполучення та знайдіть ті, що потребують редагування.

Прийти в шість годин вечора, гуляти по вулиці, по праву сторону, запізнитися завдяки заторам, без п'яти шоста, виконати не дивлячись на втому, на протязі року, згідно до наказу, піти за хлібом, відповідно правилам, усупереч перешкод, відвідувати заняття по вівторкам, хворіти грипом.

2. Запишіть відредаговані сполучення.

Вправа 258

Відредагуйте подані словосполучення, де це потрібно, запишіть виправлені варіанти.

1) По останній інформації, зошит по математиці, зробити по проханню, звернутися по справі, по всіх питаннях, видно по очах, заходити по черзі, відпочивати по перше вересня, заходи по покращенню.

2) При сприянні уряду, при участі батьків, при зберіганні, при швидкості, при появі сумнівів, при виникненні небезпеки, говорити при сторонніх.

Вправа 259

Спишіть словосполучення, додавши потрібні прийменники.

Нижчий ... мене, помилитися ... неуважність, тренуватися ... року, взяти ... дозволу, прийти ... запрошення, прийду ... третьої, сісти ... дверей.

Довідка: *через*, *протягом*, *близько*, *з*, *за*, *на*, *біля*.

Деякі прийменники мають фонетичні варіанти, потреба в яких зумовлена тенденцією української мови до милозвучності. У попередніх класах ви говорили про особливості вживання прийменників *у/в/уві*, *з/зі/із*. За тими самими правилами вживаємо прийменники *під/піді*, *над/наді*, *перед/переді* та інші: *над нами — наді мною.*

Вправа 260

Запишіть словосполучення, обравши один із фонетичних варіантів прийменника.

Жити (*в/у / уві*) Одесі, пішов (*в /у /уві*) магазин, запитала (*в /у /уві*) учителя, знайшли (*в /у /уві*) інтернеті, побачити (*в /у /уві*) сні; привітати (*з /із /зі*) святом, змиритися (*з /із /зі*) ситуацією, зустрівся (*з /із /зі*) однокласницями, повернутися (*з /із /зі*) школи, приїхав (*з /із /зі*) Словаччини, купити (*з /із / зі*) знижкою; відпочивати (*під /піді*) Ужгородом, зупинитися (*під /піді*) Львовом; туман (*над /наді*) річкою, видніється (*над / наді*) мною.

Вправа 261

1. Виразно прочитайте фрагмент твору «Віктор-робот. Щоденник збирача планет» Анастасії Лавренішиної.

Усе літо, поки інші розважались на Курортній Планеті, я дороблял свого робота-механіка. Звичайно, він крутезний! (*З /із /зі*) цим роботом я полечу на Всесвітню олімпіаду (*з /із /зі*) робототехніки «Нові можливості». Учні шкіл (*з /із /зі*) усієї Сонячної системи мають теоретично довести, як зробити цей непоганий світ ще більш непоганим.

Обкладинка книжки «Віктор-робот. Щоденник збирача планет» (*ілюстратор Toll de Lavr*)

Я мрію здивувати всіх на цій Олімпіаді! Я що, дарма три роки розробляв свого кишенькового механіка?! Уже п'ятий рік Олімпіада відбувається на Планеті Конференцій — на Місяці. Я стільки чув про лабіринти Місяця, але ще ніколи (*в /у /уві*) них не бував! Нас будуть зустрічати вузькоокі місяцівни (*в /у /уві*) мантіях! Я побачу пекельних кіборгів — вартових тиші та спокою конференцій!

2. Випишіть сполучення з прийменниками, обравши потрібний варіант у дужках. Поясніть свій вибір.
3. Опишіть емоційний стан персонажа. Як ви його визначили?
4. Поміркуйте, завдяки чому оповідач зміг розробити свій винахід.
5. Пофантазуйте, яким би міг бути ваш винахід.

Вправа 262

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107262

Проєкт

Опишіть результати свого дослідження за планом.

1. Скільки людей узяло участь в опитуванні? Якого віку?
2. Наскільки вони успішні, на ваш погляд?
3. Скільки опитаних висловилися на користь, а скільки — проти навчання? Які аргументи вони навели?
4. Ваші висновки.

Вправа 263

1. Розгляньте інфографіку. Розкажіть, як на ній відображено важливість навчання.

2. Напишіть есе на одну з тем.
   - Навчання — інвестиція в майбутнє чи марнування часу?
   - Для чого потрібно навчатися?
   - Як я уявляю себе в майбутньому?

Підручник "Ранок"
Вибірництво

Повелителі текстів

Прочитайте деформований текст притчі й виконайте завдання до нього.

○ Колись давно в одному місті жив мудрець. Слава про його мудрість рознеслася далеко навколо рідного міста, люди здалеку приходили до нього просити поради.

△ Пильно дивлячись йому в очі, мудрець сказав:
— Усе у твоїх руках!

◇ Заздрісник дістався міста, знайшов мудреця і спитав:
— Скажи, о наймудріший, який метелик у мене в руках: живий чи мертвий?

□ Але був у місті чоловік, який заздрив славі мудреця. Прийшов він якось на луг, спіймав метелика, посадив його між зімкнутих долонь і промовив:
— Піду я до мудреця та спитаю в нього, який метелик у мене в руках: живий або мертвий? Якщо він скаже «мертвий», я розтулю долоні, метелик полетить. Та якщо він скаже «живий» — я зімкну долоні, і метелик помре. От тоді всі й зрозуміють, хто з нас розумніший.

Завдання 1

Зміст первісного тексту буде відновлено, якщо речення розташувати в послідовності, запропонованій у рядку

А ○ △ ◇ □
Б ○ ◇ □ △
В ○ △ □ ◇
Г ○ □ ◇ △

Завдання 2

Правильним є твердження

А чоловік хотів перехитрувати мудреця через заздрощі
Б мудрець образився на чоловіка

Видавництво "Ранок"

В метелик виявився живим
Г чоловік перепросив за скоєне

Завдання 3

Фразеологізм *усе у твоїх руках* означає

А треба планувати своє життя
Б людина сама керує своєю долею
В мрії завжди здійснюються
Г ти сильніший за інших

Завдання 4

Чи згодні ви з думкою, що ми самі керуємо нашим життям? Наведіть аргументи на підтвердження своєї позиції. Згадайте ситуації, що доводять чи спростовують твердження.

Підсумкові тести

1. Прийменниками є усі слова в рядку
   А з, і, не
   Б над, але, в
   В якщо, поряд, же
   Г понад, незважаючи на, у
2. Прийменник є в реченні
   А Наш мозок наділений дивовижними можливостями.
   Б Він спроможний працювати навіть уві сні.
   В Є багато способів, як розвинути розумові здібності.
   Г Щастя усміхається тим, хто пробує.
3. Обидва прийменники складні в рядку
   А посеред, з-поза
   Б між, поміж
   В заради, згідно з
   Г до, напередодні
4. Складений прийменник є в реченні
   А Навчання ефективне, коли отримуєш задоволення від процесу.
   Б Варто написати план і діяти згідно з ним.

Видавництво "Ранок" Підручник

В Не бійтеся помилок: вони допомагають краще розібратися в матеріалі.

Г Будьте сконцентрованими упродовж виконання завдань.

5. Виділене слово є прийменником у рядку

А Раптом десь *поблизу* почувся голос.

Б *Поблизу* нікого не було.

В Ми зупинилися *поблизу* сцени.

Г *Поблизу* виднілися гори.

6. Помилку допущено в рядку

А з-перед, напередодні

Б по-при, заради

В щодо, незалежно від

Г згідно з, посеред

7. З дефісом треба писати всі прийменники в рядку

А в/супереч, з/під

Б із/за, з/перед

В на/противагу, з/над

Г на/в/коло, по/серед

8. Редагування потребує словосполучення

А ходити по воду

Б підручник по географії

В по двічі на день

Г дивитися по телевізору

9. Прийменник *в* треба вжити на місці пропуску в рядку

А гостювала ... Вільнюсі

Б прочитати ... інструкції

В познач ... дописі

Г виконував ... такій послідовності

10. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Я прийшла на зустріч ..., бо запізнилася ...

А о пів на шосту, із-за заторів

Підручник Видавництво "Ранок"

Б в шість тридцять, із-за заторів
В о пів на шосту, через затори
Г в шоста тридцяти, через затори

11. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

... трьох місяців мій брат готувався до ... ...

А Упродовж, екзамену, з фізики
Б На протязі, екзамену, по фізиці
В Протягом, екзамена, з фізики
Г Впродовж, екзамена, по фізиці

rnk.com.ua/107263

12. Прочитайте речення.

Вивчайте все невеликими частинами щоденно, як ***(1)це*** *роблять спортсмени* ***(2)на*** *тренуваннях. Ваш мозок схожий на м'яз: він спроможний лише на обмежену кількість зусиль* ***(3)над*** *тією самою темою* ***(4)в*** *той самий час* (Б. Оклі).

Не є прийменником слово, позначене цифрою

А 1 Б 2 В 3 Г 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Для чого потрібні прийменники?
2. Чому їх називаємо службовою частиною мови?
3. Які є прийменники за будовою?
4. Які особливості правопису прийменників ви знаєте?
5. Як уникнути помилок у вживанні прийменників?

Видавництво "Ранок" Підручник

МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР

Текст

Пригадайте!

Текст — це певне повідомлення; сукупність речень, пов'язаних між собою за змістом.

Тема — це те, про що йдеться в тексті. Найчастіше тему відображає заголовок тексту.

Підтема (мікротема) — це частина загальної теми тексту, що зазвичай розкривається в одному абзаці.

Основна думка тексту — це те, заради чого був створений певний текст, що хотів донести автор до своїх читачів.

Ключові слова — це окремі слова чи словосполучення, які визначають тему та зміст тексту.

Види читання

Вдумливе читання — процес читання, що передбачає осмислення прочитаного. Після такого прочитання тексту людина чітко усвідомлює зміст прочитаного щодо сюжету, а також тему та ідею тексту.

Критичне читання — це читання, під час якого осмислюють, обмірковують і аналізують сприйняту інформацію.

Як правильно читати

- Прочитайте текст вдумливо.
- Визначте його тему (те, про що йдеться в тексті).
- Зверніть увагу на абзаци та виділення шрифтом у тексті.
- З'ясуйте значення незрозумілих слів.
- Поміркуйте, що нового ви дізналися.
- Перевірте, як ви засвоїли прочитане: перекажіть його, наведіть власні приклади до тексту.
- Прочитайте передмову, обміркуйте назву твору й заголовки до розділів.
- Робіть позначки, за потреби складіть план прочитаного (тези, конспект).

Підручник "Ранок"

Види текстів

Тексти бувають первинні та вторинні.

Первинний текст — це першоджерело, оригінал, наприклад художній твір, текст допису, стаття тощо.

Вторинні тексти створені на базі первинного: у них передано основний зміст і авторський задум, але не дослівно. Різновидами вторинного тексту є план, реферат, конспект, переказ.

План — це перелік основних тем і мікротем тексту, послідовно та стисло викладений.

Як скласти план тексту

1. Поділіть текст на змістові частини (зазвичай вони збігаються з абзацами).
2. Визначте мікротему кожної частини.
3. Доберіть підзаголовок до кожної частини.
4. Запишіть підзаголовки як назви пунктів.

Переказ (від слова *переказувати*) — це відтворення змісту почутого або прочитаного тексту (художнього твору, статті, допису тощо).

Як написати переказ

1. Прослухайте текст і визначте його тему й основну думку. Зверніть увагу на назву, адже вона увиразнює суть тексту.
2. Складіть детальний план тексту.
3. Прослухайте текст удруге. Зверніть увагу на його тип (розповідь, опис, міркування), стилістичні особливості, художні засоби, занотуйте ключові моменти тексту.
4. Напишіть чорновий варіант переказу. Намагайтеся зробити його докладним і розгорнутим.
5. Уважно перечитайте чернетку, внесіть правки.
6. Перепишіть переказ у зошит, перечитайте.

Підручник "Видавництво Ранок"

Розділ 6
СПОЛУЧНИК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- Пригадаємо, що таке сполучник.

- З'ясуємо, для чого потрібні сполучники.

- Визначимо, які існують види сполучників.

- Навчимося правильно вживати й писати сполучники.

А також поговоримо про важливість уміння працювати в команді.

§ 31. Сполучник як службова частина мови

Вправа 264

1. Прочитайте речення з різними варіантами продовження.

На захід запросили

- Микиту **й** Наталку.
- Микиту **або** Наталку.
- не Микиту, **а** Наталку.

2. Поміркуйте, чим відрізняються речення.
3. Для чого, на вашу думку, в реченнях слугують виділені слова? Яку назву вони мають?

Сполучник (від *сполучати*) — службова частина мови, що сполучає однорідні члени речення або частини складного речення.

Наприклад: *Добре там люди живуть, де всі гуртом сіють і жнуть* (Нар. тв.). У реченні сполучник *де* з'єднує дві частини складного речення, сполучник *і* — однорідні присудки. Сам сполучник не є членом речення, бо не має лексичного значення.

Вправа 265

Випишіть поєднання слів зі сполучниками. Поясніть, як відрізнити їх від прийменників.

Працювати на уроці; уроки математики й фізкультури; збираюся подзвонити чи написати; гарна та розумна дівчина; не просто мріяти, а діяти; зустрітися з однокласниками; оцінки за контрольну; не дуже хочу, але зроблю; побачити в розкладі.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 266

1. Випишіть сполучники та складіть із ними речення.

Над, або, якщо, з-під, чи, і, перед, але, у зв'язку з, тому що, від, немовби, проте.

2. Поміркуйте, що сполучає сполучник у кожному зі складених вами речень.

За будовою сполучники поділяємо на прості, складні та складені. **Прості** сполучники є непохідними словами, їх не можна розікласти на елементи, наприклад: *і*, *але*, *чи* тощо.

Похідні сполучники поділяємо на складні та складені.

Складні сполучники утворилися внаслідок злиття двох слів (сполучника, прийменника, частки, займенника), пишемо їх одним словом, наприклад: *якщо* (*як* + *що*), *зате* (*за* + *те*).

Складені сполучники складаються з кількох слів. Зазвичай це відмінкові форми займенників з іншими словами, наприклад: *незважаючи на те що*, *дарма що*.

Вправа 267

1. Запишіть сполучники у три стовпчики: прості, складні та складені.

І, проте, та, теж, для того щоб, та ще й, зате, втім, як тільки, після того як, щоб, аби, однак, неначе, якщо, але, чи.

2. Складіть речення з трьома сполучниками на ваш вибір.

Електронний репозиторій Рідної школи

Вправа 268

1. Спишіть речення.

1) Ми щодня перебуваємо у складі різних команд — у сім'ї, серед однокласників, із друзями тощо. 2) Уміння взаємодіяти в команді — надважливе сьогодні, тому що це запорука успіху в різних сферах. 3) Пам'ятайте: усі в команді важливі й цінні, адже кожен і кожна виконує свою особливу функцію. 4) У команді всі мають допомагати одне одному, бути в єдності, аби діяти, як цілісний організм. 5) Лідер у команді не лише керує процесом і розподіляє завдання, а й піклується про емоції та настрій усіх учасників та учасниць.

2. Обведіть сполучники, надпишіть їхній вид за будовою.
3. Визначте, що з'єднує сполучник у кожному реченні (однорідні члени чи частини складного речення).

Вправа 269

1. Поміркуйте, як утворено наведені сполучники. Які з них похідні?

Мовбито, якби, коли б, завдяки тому що, через те що.

2. Складіть речення із наведеними сполучниками, запишіть їх.
3. Над кожним сполучником надпишіть розряд за будовою.

Вправа 270

1. Прочитайте фрагмент статті.

Що таке командна робота, чому вона така важлива і як вона впливає на успіх?

Чи зможе одна людина без команди побудувати справжню імперію? Історії успіхів показують, що саме вдало дібрана й добре злагоджена команда — це те, що приведе до успіху будь-яку справу.

Підручник видавництва «Ранок»

У цій статті ми хочемо розповісти, що таке команда й чому вона важлива для успіху проєкту, а також що дає командна робота організації й окремо взятим учасникам колективу.

Вперше термін «команда» почали застосовувати в лексиконі спортсменів. Згодом це поняття стало актуальним для багатьох сфер. Команда — це термін, яким позначають невеликі групи, що мають яскраво виражену цільову спрямованість й інтенсивну взаємодію між членами групи. Командна робота — це ефективна та продуктивна практична діяльність команди. Головні риси командної роботи: спільна діяльність, продумана роль кожного, ефективна комунікація, взаємоповага, об'єднання зусиль, а також взаємна відповідальність.

(*За матеріалами сайту «Агрокебети»*)

2. Випишіть речення, у яких є сполучники.
3. Поміркуйте, що сполучає сполучник у кожному з виписаних речень.
4. Розкажіть, чи подобається вам працювати в команді.
5. Наведіть приклади успішної командної роботи.
6. Визначте «плюси» та «мінуси» командної роботи.

Проєкт

Поспостерігайте за взаємодією у вашому класі та проаналізуйте, чи можна назвати ваш клас командою. Виділіть основні критерії командної роботи (взаємопідтримка, уміння слухати одне одного, доброзичливість, злагодженість у прийнятті рішень, наявність лідера тощо) та оцініть їх за 10-бальною шкалою.

Підручник видавництва «Ранок»

§ 32. Сполучники сурядності й підрядності

Вправа 271

1. Прочитайте повідомлення в чаті, віднайдіть загублені сполучники (за потреби скористайтеся довідкою).

Микола
Доброго дня! Надійшли результати конкурсу: ми перемогли! ... було непросто, ... ми впоралися разом! Щиро вітаю всіх нас! 15:54

Степан
Ми всі старалися, ... все вдалося! Круто!!! 16:09

Вікторія
Миколо, ти справжній друг ... класний лідер, ... щиро вболівав за всю команду! 16:15

Пані Галина
Неймовірно вами пишаюся! Перший крок зроблено, ... успіху на наступному етапі! 16:20

Довідка: *і, адже, хоча, та (але), так що, тому.*

2. Поміркуйте, чим ви керувалися у процесі вибору сполучника. Чи можна замінити вибрані сполучники іншими?
3. Чи зрозумілі речення без сполучників?

За значенням сполучники поділяються на сурядні та підрядні.

Сурядні сполучники поєднують рівноправні мовні одиниці — однорідні члени речення або незалежні частини складного речення, наприклад: *Дружба родиться в біді, а гартується в труді* (Нар. тв.). *Згода будує, а незгода руйнує* (Нар. тв.).

ВИДАВНИЦТВО "ОСВІТА" ПІДРУЧНИК

Підрядні сполучники можуть з'єднувати лише частини складного речення, причому одна завжди буде залежати від другої (можна поставити питання від однієї до другої), наприклад: *Човен не йде вперед*, (за якої умови?) ***якщо кожен гребе у свій бік*** (Нар. тв.).

Сурядні та підрядні сполучники у свою чергу поділяються на групи.

Зверніть увагу! Сполучник *та* омонімічний: може бути єднальним (*друзі* ***та*** *подруги*) і протиставним (*поспішав*, ***та*** *не встиг*).

Електронний підручник. Видавництво «Ранок»

Вправа 272

Запишіть сполучники у два стовпчики: сурядні та підрядні.

Ледве, або, як тільки, після того як, чи, ніби, то, або... або, також, теж, чи...чи, щойно, тільки, доки, відтоді як, що, якби, аби, як, якщо, коли, не то...не то, коли б, і, й, та (у значенні *і*), ні...ні, ані...ані, та ще й, а, але, зате, проте, то...то, однак, та (у значенні *але*), хоч...хоч, а втім, хоч...зате, як...так, не тільки...а й.

Вправа 273

1. Спишіть речення.

1) Звісно, в селі є чимало інших чоловіків, але вони не організовані, не згуртовані (*С. Іванюк*). 2) Клас глянув на Борю, глянув на Вовочку, все зрозумів і полегшено зітхнув (*В. Нестайко*). 3) Щось мені підказує, що пані Соломія замислила грандіозну операцію, у якій ми з тобою відіграватимемо не останню роль... (*Л. Воронина*). 4) Авторитет ватажка похитнувся аж так, що у членів команди напіватрофоване почуття власної гідности раптом стало домінувати над страхом глузувань і приниженъ (*Р. Росіцький*). 5) Але в житті випадок відіграє величезну роль і спричиняється інколи до таких наслідків, яких і не сподіваєшся (*І. Багмут*).

2. Поясніть, що поєднують сполучники.
3. Надпишіть тип сполучників.

Вправа 274

1. Доповніть фрагменти тексту так, щоб утворилися прості речення.

Пролунав дзвоник (*і ми пішли у клас/і змусив нас поквапитися*).

Сергій навчався в сьомому класі (*але на вигляд був старшим за однокласників/але він легко вирішував задачі з підручника вишу*).

Пішов дощ (*однак швидко закінчився/однак було тепло*).

Треба в неї запитати (*чи всі виконали завдання/чи написати у спільному чаті*).

2. Запишіть речення, поставте розділові знаки, поясніть їх.
3. Пригадайте, які розділові знаки були б у складному реченні.

Електронний підручник "Вікно в світ"

Вправа 275

1. Прочитайте текст.

Гумор як ключ до успіху

«Як побудувати проєкт, який проіснує десятиліття?» — запитав одного разу «Forbes» митрополита української греко-католицької церкви Бориса Гудзяка. «Потрібно багато терпіння», — відповів владика Борис. «І частіше посміхатися», — додав він із м'якою усмішкою.

Гумор — ключ до успіху в багатьох сферах ділового життя. Психологи Карен О'Квін і Джоел Аронофф одного разу провели експеримент, учасники та учасниці якого торгувалися щодо ціни предмета мистецтва. Половина артдилерів говорила: «Моя остання ціна — Х». А друга половина додавала: «Але я дам ще й свою ручну жабу». Веселим дилерам клієнти та клієнтки були ладні заплатити на 18 % більше, та й виходили вони з переговорів у чудовому настрої.

«Гумор — суперсила в бізнесі», — пишуть Дженніфер Аакер та Наомі Багдонас зі Стенфордської бізнес-школи. Жарти корисні не лише на перемовинах. Гумор допомагає формувати стосунки між співробітниками, створювати довірливу атмосферу й витончено виходити зі складних ситуацій.

Проте з гумором слід поводитися обережно. «Завдання лідера — не нав'язувати культуру, а показати, що гумор і веселощі на роботі вітаються», — пишуть Аакер і Багдонас.

(*За статтею Томи Міроненко в журналі «Forbes»*)

2. Поясніть розділові знаки в реченнях зі сполучниками.
3. Намалюйте схеми речень із прямою мовою.
4. Пригадайте, у яких випадках ми записуємо слова в лапках.
5. Пригадайте, що таке конспект. Напишіть конспект цієї статті.
6. Пригадайте ситуації, коли гумор допомагав роботі в команді.
7. Чи будь-який гумор сприяє створенню позитивної атмосфери?
8. Поміркуйте, чим відрізняються жарт, висміювання та насмішка.

§ 33. Написання сполучників

Вправа 276

1. Прочитайте допис.

Мої вітання! Хочу поділитися думками. Нещодавно на уроці географії нас рандомно поділили на групи й дали завдання. Я спантеличена, тому/що потрапила в одну команду з людьми, яких точно сама би не обрала. Ото/ж тепер думаю, що робити: виконати завдання самій або/ж таки спробувати організувати командну роботу, дарма/що не знаю, із чого почати. Почуваюся, не/наче/б/то героїня фільму. Була би вдячна, як/би хтось дав інструкцію. 😂

2. Чи зрозуміло вам, як писати подані через скісну риску сполучники? Які труднощі у вас виникають?
3. Припустіть, як їх треба писати, перевірте за правилами на наступній сторінці.
4. Що ви думаєте про ситуацію, у яку потрапила героїня допису? Чи потрапляли самі в подібні ситуації? Якщо так, то як ви вчинили?
5. Дайте поради дівчині.

ВИДАВНИЧИЙ ДІМ «ОСВІТА»

Правопис похідних сполучників (складних і складених) залежить від їхнього виду за будовою: складні сполучники пишемо разом або з дефісом, а складені — окремо.

Складні		Складені
Разом	**З дефісом**	**Окремо**
Утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *мовби*, *мовбито*, *наче*, *начебто*, *немов*, *немовби*, *немовбито*; *притому*, *причому*, *теж*, *отож*	Деякі сполучники, у яких другим компонентом є частки **-но**, **-то**, **-от**: *тільки-но*, *тим-то*, *тому-то*, *якби-то*, *отож-то*, *як-от*	Сполучники, у яких другим компонентом є *що*, *б*, *би*, *як*, *ж*, *ж*: *дарма що*, *так що*, *отже ж*, *коли б*, *хоч би*, *з того часу як*.

Зверніть увагу на правопис складеного сполучника *незважаючи на те що*.

Вправа 277

1. Запишіть сполучники, розподіливши їх на три стовпчики: пишемо разом, з дефісом, окремо.

Аніж, тим-то, мовби, якщо, втім, немовби, причому, попри те що, мовбито, дарма що, для того щоб, тільки-но, зате, начеб, начебто, отже, немов.

2. Поясніть правопис сполучників.
3. Складіть речення з п'ятьма сполучниками на вибір.

Вправа 278

1. Запишіть сполучники разом, окремо або з дефісом.

Отож/то, не/наче, замість/того/що/б, при/тому, тому/що, тому/то, як/би, у/міру/того/як, не/мов/би/то, ні/би, про/те, після/того/як, через/те/що.

2. Поясніть орфограми.
3. Складіть речення з п'ятьма сполучниками на ваш вибір.

Підручник "Ранок"

Схема розбору сполучника як частини мови

1. Частина мови.
2. Похідний чи непохідний.
3. Простий, складний чи складений.
4. Що сполучає.

Зразок розбору сполучника як частини мови

Час вимірюється не годинами — вимірюється теплом *і* надією (*С. Жадан*).

Усний розбір. *І* — сполучник; сурядний (єднальний); непохідний; простий; сполучає однорідні члени речення.

Письмовий розбір. *І* — сполучник; сурядн. (єдн.); непохідн.; прост.; сполучає ОЧР.

Вправа 279

1. Спишіть речення, знявши риску.

1) Після вечері діти зібралися в холі, що/б отримати інструкції на завтра (*К. Гаґеруп*). 2) Так/що, не роздумуючи довго, директор вирішив знищити «гніздо малих ос» і видав відповідну інструкцію своїй довіреній особі, учителеві географії, шістдесятирічному Красавцеву (*А. Шклярський*). 3) Взагалі вони думали, **ні/би** все буде дуже легко й просто, що вони трохи поводять нас за носа з тими загадковими інструкціями, зохотять робити таємно один від одного одну й ту ж справу (через те й на різний час призначали!), а потім зіштовхнуть носами й примусять помиритися (*В. Нестайко*). 4) Інструкції всередині не виявилося, про/те та дівчина сказала, що треба прийняти в перший день згідно із днем, зазначеним на упаковці, й далі по черзі, доки не закінчаться, **а** тоді зробити тижневу перерву (*Й. Яґелло*).

2. Поясніть правопис сполучників.
3. Зробіть морфологічний розбір виділених сполучників за схемою вище.
4. Яке слово повторюється в кожному реченні?
5. Пригадайте, що таке інструкція. Чим інструкція відрізняється від плану? За потреби прочитайте визначення на с. 213.

Вправа 280

1. Запишіть сполучення слів, знявши риску.

Як/що пристрій не реагує, для/того/що/б переконатися, а/би підімкнути, уведіть електронну адресу або/ж номер телефону, гарантія діє з/того/часу/як, тільки/но з'явиться на екрані, тому/що потужний процесор, про/те дозволяє уникнути пошкоджень екрана.

2. Поміркуйте, про що міг би бути текст із такими сполученнями слів.

Вправа 281

1. Вдумливо прочитайте уривок твору Олеся Бердника «Розбиваю громи».

Села десь там, нижче, а тут — п..рвозданна природа. В..личні ліси, багаті надра, радіо/активні джер..ла, в..сокі трави, безліч диких тварин. Колись сюди прийдуть люди, п..рвозданність зникне! А мені жаль. Не так уже й багато л..шилося на З..млі диких, неторканих місць. Може, треба об..рігати їх. Адже не всі люблять штовханину і шум. Інші від..ають п..р..вагу самотности. Михайло каже, що людина лише в д..тинстві прагне до єднання з іншими людьми. А визріваючи, вона хоче самотности. Що у в..ликих груп..ах не/можливо виявити весь потенціал розуму, духу, серця. Що так чи інакше кол..ектив обмежує вияв індивідуальности певними рамцями, постановами, інструкціями, законами.

От/же, не/обхідно прагнути до таких умов, коли ні/хто не/зможе втручатися в життя індивідуальности. Це й буде справжня свобода. Свобода вияву особи на благо всіх.

2. Випишіть із тексту сполучники, визначте їхній розряд за будовою.
3. Випишіть слова з орфограмами, знявши риски та заповнивши, де потрібно, пропуски.
4. Зробіть морфологічний розбір трьох сполучників на вибір.
5. Чи згодні ви з думкою оповідача? Поясніть свою позицію.

Вправа 282

Напишіть інструкцію про те, як працювати в колективі.

§ 34. Розрізнення сполучників й однозвучних слів

Вправа 283

1. Прочитайте речення.

Ти молодець, *проте* відпочивати рано.

Розкажи *про те*, що знаєш.

Якби я хотіла, я би прийшла.

Як би я хотіла про це знати!

2. Яку функцію, на вашу думку, виконують у реченнях виділені слова?

На особливу увагу заслуговують сполучники, що є омонімічними до інших частин мови, зокрема сполучники *зате, проте, якби, щоб, що*. Їх треба відрізняти від співзвучних сполучень займенників або прислівників із прийменниками або частками, зокрема *за те, про те, як би, що б*.

Щоб розрізнити ці частини мови, скористайтеся підказками.

1. До сумнівного слова чи сполучення слів спробуйте поставити питання. Якщо це сполучник, то питання поставити неможливо.

2. Сполучник не є членом речення, на відміну від словосполучення з повнозначними словами.

3. На займенник або прислівник зазвичай падає логічний наголос. Отже, читаючи речення, спробуйте виділити голосом таке слово.

4. Спробуйте замінити сумнівне слово чи сполучення слів на синонімічний сполучник: *зате, проте* на *але*, *якби* на *якщо б, щоб* на *для того щоб*. Якщо зміст речення не спотворюється, то маємо справу зі сполучником і пишемо його разом. Порівняйте: *Ти молодець,* ***проте*** **(=** *але***)** *відпочивати рано. Розкажи* (про що?) ***про те****, що знаєш.*

ВІДЕРНИЧОК "ПІДРУЧНИК"

Вправа 284

1. Спишіть речення.

Краще пізніше, *ніж* ніколи. — Який гострий *ніж*!

Було пізно, *проте* хлопець продовжував працювати. — *Про те* кошеня всі тільки й говорили.

Зволікати не було *коли*. — *Коли* маєш мрію, дій!

Ми доклали зусиль, *зате* тепер багато знаємо. — Перепрошую *за те*, що сталося.

Оленка хотіла, *щоб* усе вдалося якнайкраще! — *Що б* це могло значити?

Я знаю, *що* сьогодні контрольна. — *Що* це світиться вдалині?

2. Визначте й надпишіть, до якої частини мови належать виділені слова. Пригадайте, як називаються такі слова.

Вправа 285

1. Складіть речення з наведеними сполучниками.

Зате, проте, якби, щоб.

2. Підкресліть слова відповідно до функції в реченні.

Вправа 286

1. Спишіть текст, записуючи подані з рискою слова разом або окремо.

Що/б познайомитися з кимнебудь або познайомити когось, необхідно відрекомендуватися, тобто назвати своє прізвище та ім'я, або відрекомендувати іншу людину. Для цього існує низка загальноприйнятих правил етикету. Наприклад, як/що ви хочете познайомитися з кимось, радять звернутися до третьої особи із проханням відрекомендувати вас. Зазвичай першими представляють чоловіка жінці, молодшу людину старшій, одну людину групі осіб тощо. Про/те,

Підручник видавництва «Ранок»

як/що немає посередника, можна відрекомендуватися самому чи самій. Після того як співрозмовник називає себе, доречні фрази на кшталт «Дуже приємно», «Радий (рада) з вами познайомитися» тощо. Під кінець розмови подякуйте за/те, що вам приділили час.

2. Поясніть орфограми.

3. Чи були вам відомі правила знайомства, запропоновані в тексті? Чи всі вони, на вашу думку, актуальні в наш час? Які правила можете додати ви? Обговоріть пропозиції одне одного.

4. За результатами розмови укладіть інструкцію «Як правильно знайомитися», запишіть її в зошиті.

5. Розіграйте діалог-знайомство. Представтеся самі або представте когось третій особі.

Вправа 287

1. Прочитайте уривок п'єси Михайла Старицького «За двома зайцями», у якому головна героїня знайомить батьків із нареченим.

Проня. Рикомендую вам мого хорошого знакомого.

Голохвостий (*кланяється з пристуком*). Свирид Петрович Голохвастов собственною персоною. Позвольте до ручки? (*Цілує.*)

Явдокія Пилипівна. Дуже раді! Вас уже так хвалили дочка наша, Проня Прокоповна... Дуже раді, просимо!

Голохвостий. Проня Прокоповна по ангельской доброте, так і понімаєм, мерсі! (*До Прокопа Свиридовича.*) Честь імею рикомендувать себя: Свирид Петрович Голохвастов!

Прокіп Свиридович. Дуже, дуже радий, що бачу і розумного чоловіка; розумного чоловіка послухать — велика втіха! (*Тричі цілує.*) Дуже раді! Просимо, сідайте!

2. Зверніть увагу на слова, не узгоджені із сучасними правописними нормами. Чому, на ваш погляд, їх ужито?

3. Поміркуйте, чи відповідає ритуал знайомства етикетним нормам.

4. Пригадайте, чи бачили ви виставу або фільм за п'єсою. Якщо так, поділіться враженнями від манери спілкування головних героїв.

Підручник видавництва «Ранок»

§ 35. Синонімічні й антонімічні сполучники

Вправа 288

1. Прочитайте речення, обираючи по черзі один зі сполучників, поданих через скісну риску.

Ми довго сперечалися, *проте/однак* змогли порозумітися.

І/ні діти, *і/ні* дорослі (не) погодилися на таку пропозицію.

2. Чи змінювався зміст речень, коли ви обирали інший сполучник?
3. Поміркуйте, як можна назвати запропоновані варіанти сполучників у кожному реченні.

Попри те, що сполучники не мають лексичного значення, з-поміж них можна виділити синонімічні та антонімічні.

Синонімічні сполучники можна замінити один одним, не порушуючи змісту речень, наприклад: *сперечалися,* ***проте/однак*** *порозумілися; хочу морозива* ***чи/або*** *тістечка.*

Антонімічні сполучники виражають протилежне значення, наприклад: ***і*** *діти,* ***і*** *дорослі —* ***ні*** *діти,* ***ні*** *дорослі,* ***то*** *дощ,* ***то*** *сніг —* ***не то*** *дощ,* ***не то*** *сніг.*

Вправа 289

1. Запишіть запропоновані сполучники у два стовпчики: синонімічні й антонімічні.

Й — та (у значенні *і*), і...і — ні...ні, але — зате — проте, як...так і — не тільки...а й, тож — тому, й — ні...ні, щоб — аби, бо — тому що, то...то — не то...не то, як — наче — ніби — мовби — неначе, чи — або.

2. Перевірте себе, усно склавши речення зі сполучниками.

Підручник видавництва «Ранок»

Вправа 290

1. Прочитайте допис.

Друзі, сьогодні хочу поділитися своїми враженнями після шкільного квесту. Старшокласники створили для нас справжнісіньку пригоду із загадками, творчими випробуваннями й навіть фізичними вправами. Виконуючи завдання, ми переходили з класу в клас і натрапляли на нову несподіванку. Ми то сміялися, то сперечалися. Цікаво, що учасниками були не лише учні, а й учителі! Я навіть не уявляла, що вони такі креативні: і співають, і танцюють! Це було неймовірно!!!

Та найголовніше: наша команда перемогла, тому що всі були згуртовані й чули одне одного. Хочу ще!

2. Випишіть сполучники, доберіть до них синонімічні.

3. Поміркуйте, які емоції переживає авторка допису. Із чого ви зробили такий висновок?

4. Прочитайте визначення емоцій захвату, захоплення на с. 214. Чи згодні ви з таким визначенням?

Вправа 291

Спишіть речення, замінивши виділені сполучники на синонімічні. За потреби скористайтеся прикладами з попередньої вправи.

Пропоную сходити в боулінг *або* в кіно.

Ми потрапили під дощ, *але* все одно було весело.

Усі доклали зусиль, *аби* впоратися з проєктом якнайкраще.

Працюймо разом, *бо* так усе зробимо швидше.

У дворі зібралися *як* хлопці, *так* і дівчата.

Вправа 292

1. Перепишіть речення, замінивши виділені сполучники на антонімічні.

Ми не знайшли інформації *ні* в бібліотеці, *ні* в інтернеті.

Приймаємо конструктивні зауваження *та* рекомендації.

У процесі обговорення *то* сперечаємося, *то* погоджуємося один з одним.

2. Поміркуйте, як змінилися речення.

Сполучник *і* має фонетичний варіант *й*, а також замість нього можна вживати сполучник *та*. Використання сполучників регулює тенденція української мови до милозвучності: *Семен* ***і*** *Наталка, Петро* ***й*** *Оксана, Маринка* ***та*** *Микола.*

Вправа 293

1. Пригадайте та назвіть правила милозвучности української мови, за якими обираємо сполучник *і, й* або *та*.
2. Запишіть словосполучення, обравши один із запропонованих у дужках варіантів.

Неймовірно цікавий (*і/й/та*) захопливий фільм, вистава справила незабутнє (*і/й/та*) яскраве враження, сяють очі від захоплення (*і/й/та*) цікавости, діти (*і/й/та*) дорослі були щасливі, виконаємо завдання (*і/й/та*) будемо святкувати, почувалися натхненно (*і/й/та*) радісно.

Підручник для ознайомлення

Вправа 294

1. Спишіть речення, обравши один із варіантів сполучників і прийменників у дужках.

1) Дівчата захоплено верещали, хлопці перезиралися між собою, знічено кивали головами (*і/й*) теж, хто як умів, виражали захват (*С. Гридін*). 2) Сніговик, який цілісіньку зиму стоятиме (*у/в*) дворі, викликаючи подив (*і/й*) захоплення всіх, хто його побачить (*В. Нестайко*). 3) І на очах (*у/в*) враженої принцеси він швиденько застосував дроби, (*і/й*) логарифми, (*і/й*) прогресії, (*і/й*) усі відомі йому правила (*Е. Несбіт*). 4) А Бен, весь (*у/в*) захваті гри, стояв над нею, злякано посміхаючись, (*і/й*) кліпав розгублено-веселими очима (*В. Близнець*). 5) Тепер журавлик (*з/із/зі*) захопленням (*і/й*) заздрістю дивився йому вслід (*О. Іваненко*).

2. Поясніть вибір сполучників і прийменників.

Вправа 295

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107270

Вправа 296

1. Об'єднайтеся в групи та знайдіть інформацію про те, що таке тимбілдинг і командний дух. Запишіть визначення, обведіть у записаному сполучники та прийменники.

2. Обговоріть цю тему в класі.

Проєкт

Обговоріть результати спостережень і зробіть висновки, чи можна назвати ваш клас командою. Поміркуйте, що може допомогти покращити командний дух класу. Заплануйте й проведіть спільний захід.

Вправа 297

Напишіть повідомлення для групового чату про запланований захід. За потреби скористайтеся інформацією на с. 213.

Підручник рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Повелителі текстів

Розгляньте малюнок і виконайте завдання до нього.

Завдання 1

Наведений малюнок є ілюстрацією до теми

А конкуренція

Б командна робота

В навчання

Г спорт

Завдання 2

Суть командної роботи можна передати всіма наведеними цитатами, ОКРІМ

А Щоб створити сильну команду, ви повинні сприймати чиюсь силу як доповнення до вашої слабкости, а не загрозу вашій позиції чи авторитету (*Крістін Кейн*).

Б Я ніколи в житті не забивав гол без пасу від когось іншого (*Еббі Вамбах*).

В Ми піднімаємося, піднімаючи інших (*Роберт Інгерсолл*).

Г Наша найбільша слабкість полягає в тому, щоб здаватися. Найвірніший спосіб досягти успіху — це спробувати ще раз (*Томас А. Едісон*).

Завдання 3

Опишіть, що ви бачите на малюнку. Як це пояснює сутність командної роботи?

Завдання 4

Створіть свою інфографіку про командну роботу.

ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

Підсумкові тести

1. Сполучниками є обидва слова в рядку

А проте, проти
Б для того щоб, в
В якщо, однак
Г понад, наді

2. Сполучник є в реченні

А Працювати в команді ефективніше, ніж поодинці.
Б Співпраця — це ключове слово нового тисячоліття.
В Командними гравцями не народжуються, ними стають.
Г Чітка мета — основа для успішного співробітництва.

3. Обидва сполучники складні в рядку

А щоб, ні... ні
Б якби, все ж
В зате, якщо
Г нібито, та

4. Сполучник між однорідними членами є в усіх реченнях, ОКРІМ

А Необхідна умова співпраці — залученість усіх учасників і взаємоповага між членами команди.
Б Вдумливо зважуйте кожен крок — і результат вас не розчарує.
В Головна різниця між успішним і невдалим проєктом — у дисципліні.
Г Діліться один з одним ідеями та разом обговорюйте їх.

5. Виділене слово є сполучником, і його треба писати разом у реченні

А *Що/б* тоді сказав директор школи?
Б *Що/б* там не було, треба завжди залишатися людиною.
В Не може бути, *що/б* це було правдою!
Г Він роззирнувся, гадаючи, *що/б* то могло бути.

6. Помилку допущено в рядку

А мовби, тільки но
Б дарма що, неначе
В або ж, теж
Г як-от, тому що

7. Разом треба писати всі сполучники в рядку

А про/те, або/ж
Б як/би, не/мов/би/то
В тому/то, при/тому
Г ото/ж, хоч/би

8. Синонімічні сполучники подано в усіх рядках, ОКРІМ

А чи, або
Б і, але
В тому що, бо
Г однак, проте

РЕПОЗИТОРІЙ ПІДРУЧНИК

9. Сполучник *й* треба вжити на місці пропуску в рядку

А Запрошуємо харківців ... гостей міста!
Б Учні вдало презентували проєкт ... виконали завдання.
В У колективі важливий ... потрібний кожен учасник.
Г Уміння працювати в команді треба розвивати ... удосконалювати.

10. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Суперечки між учасниками команди часто ... до оригінальних рішень ... вдалих ідей.

А призводять, і
Б приводять, і
В призводять, й
Г приводять, й

11. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Якщо зможете подолати роздратування ... почнете дослухатися до думки членів команди, ви на ... шляху.

А і, вірному
Б і, підходящому
В й, слушному
Г й, правильному

12. Прочитайте речення.

*Тимбілдинг, **(1)або** командоутворення, — **(2)це** комплекс активних, веселих заходів **(3)з** іграми **(4)та** змаганнями, які проводять, **(5)щоб** здружити колектив.*

Не є сполучниками обидва слова, позначені цифрами

А 1, 2
Б 2, 3
В 3, 4
Г 4, 5

rnk.com.ua/107271

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Для чого потрібні сполучники?
2. Чому вони належать до службових частин мови?
3. У які групи за будовою об'єднуємо сполучники?
4. Які особливості правопису сполучників ви знаєте?
5. Як відрізнити сполучники від омонімічних інших частин мови?

ПІДРУЧНИК ОНОВЛЕНО ВИДАВНИЦТВО «РАНОК»

МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР

Жанри мовлення

Жанри мовлення — це різні типи висловлювань, які мають особливості побудови й добору мовних засобів.

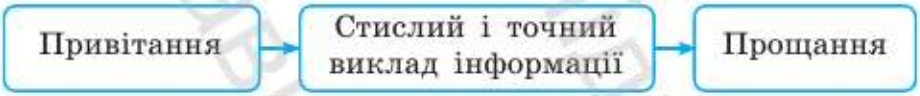
Жарт — це фраза або оповідь із гумористичним змістом.

Висміювання — злий жарт, що має на меті підрив авторитету та дискредитацію особи.

Насмішка — глузливий жарт, висміювання чогось чи когось.

Повідомлення — тип тексту, у якому подано інформацію про подію чи явище. Різновидами повідомлення є оголошення, смс-повідомлення, повідомлення в чаті тощо.

Структура смс-повідомлення

Структура оголошення

Інструкція — це сукупність послідовних указівок щодо виконання конкретних завдань чи послідовности дій у певній ситуації. Фактично являє собою план дій, позиції якого сформульовані як спонукальні речення.

Знайомство — встановлення певних стосунків між людьми, які до цього були не знайомі.

Видавництво "Ранок"

Рекомендації для знайомства

- Якщо є можливість, попросіть, щоб вас представила третя особа.
- Під час знайомства підтримуйте зоровий контакт зі співрозмовником, дружньо посміхайтеся.
- Якщо представляєтеся самі, чітко назвіть своє повне ім'я та прізвище.
- Процес знайомства варто завершувати етикетними фразами на кшталт «Радий/а знайомству», «Дуже приємно» тощо.

Захват, захоплення — емоційне внутрішнє піднесення, збудження, порив, запал. Для висловлення захвату подіями, вчинками чи якостями людини використовують емоційно забарвлені слова, окличні інтонації.

Конспект — це короткий письмовий виклад змісту книги, статті, лекції тощо. Конспекти можуть бути детальні чи стислі.

Різновиди конспектів за формою

1. План-конспект — це стислий, складений у формі плану переказ прочитаного чи почутого.

2. Цитатний конспект — це конспект, створений із уривків тексту оригіналу — цитат.

3. Вільний конспект — це поєднання виписок, цитат, переказаних фрагментів.

4. Схематичний конспект — це узагальнення матеріалу у вигляді схем, графіків, таблиць, що дають змогу розкрити сутність предмета дослідження, відкинувши другорядні деталі.

Рекомендації щодо конспектування

1. Уважно прочитайте текст, з'ясуйте значення незрозумілих слів.

2. Запишіть назву книги, статті чи параграфа.

3. Поділіть текст на логічно-смислові частини.

4. Записуйте тільки основне: спочатку головну думку, потім стисло докази й приклади. Використовуйте схеми й таблиці, цитати оформлюйте як пряму мову.

Підручник "Видавництво "Ранок"

Розділ 7
ЧАСТКА

Що на нас чекає в цьому розділі?

- Пригадаємо, що називають часткою.

- З'ясуємо, для чого потрібні частки.

- Визначимо, які існують види часток.

- Навчимося правильно вживати й писати частки.

А також поговоримо про те, що потрібно для ефективного спілкування.

§ 36. Частка як службова частина мови

Вправа 298

1. Прочитайте речення й поміркуйте, чим вони відрізняються.

Ми хотіли зустрітися з друзями.
Ми *не* хотіли зустрітися з друзями.
Ми хотіли *б* зустрітися з друзями.

Я виконала домашню роботу з математики.

Тільки я виконала домашню роботу з математики.

Я виконала домашню роботу *тільки* з математики.

2. Зробіть припущення про функцію виділених слів у реченні. Як вони називаються?

Частка — це службова частина мови, яка є засобом утворення граматичних форм (*б/би, хай/нехай*), підсилює значення слів у реченні (*навіть, са́ме, тільки*) чи надає їм смислових відтінків (*не, мовляв, хіба*).

Оскільки частки не мають лексичного значення, вони не є членами речення. Але якщо частка входить до складу граматичної форми (умовний і наказовий спосіб дієслів), є частиною новоутвореного слова чи є заперечною часткою (*не, ні*), підкреслюємо її разом зі словом, до якого вона належить: *Сашкові здавалося, що він тепер вийшов* ***би*** *переможцем у боротьбі* ***навіть*** *із таким «супротивником», як Олег Башмачний* (О. Донченко).

Вправа 299

1. Прочитайте речення.

Вікторія взяла участь у конкурсі.
Вікторія *не* взяла участи в конкурсі.
Вікторія взяла *б* участь у конкурсі.
Вікторія *таки* взяла участь у конкурсі.

Лише Вікторія взяла участь у конкурсі.

Саме Вікторія взяла участь у конкурсі.

Буцім Вікторія взяла участь у конкурсі.

Вікторія *нібито* взяла участь у конкурсі.

Авжеж, Вікторія взяла участь у конкурсі.

2. Поміркуйте, що змінилося в реченнях порівняно із першим.

3. Випишіть із речень частки, зробіть висновки про роль кожної в мовленні.

Вправа 300

1. Випишіть сполучення слів із частками.

Пішов би додому, виконати на замовлення, не збиралися купувати, невже не поговорили, пані й панове, нехай щастить, навіть не подумала, протягом тижня, годі гратися, нехай собі говорять, ходила б.

2. Поясніть, як відрізнити частки від прийменників і сполучників.

3. Зіграйте у гру: три учні чи учениці отримують ролі службових частин мови. Завдання для учасників:
   - Розказати «про себе» від першої особи, не називаючись, так, щоб усі присутні зрозуміли, про яку частину мови йдеться.
   - Переконати аудиторію, що саме ваша частина мови найпотрібніша з-поміж інших службових.

Вправа 301

1. Запишіть у три стовпчики частки, сполучники, прийменники.

З-над, хіба, або, мовляв, якщо, тільки, он, під, перед, але, у зв'язку з, нумо, не, ніби, в, отже.

2. Із частками складіть і запишіть речення.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 302

Спишіть речення. Обведіть частки.

1) Коли б це питала Марина Пилипівна, я наговорив би їй три мішки гречаної вовни, і вона повірила б мені, але цей учитель був не такий (*Л. Смілянський*). 2) Гей, нумо, хлопці, до зброї (*М. Кропивницький*). 3) І нехай розповідає хтось один (*Л. Воронина*). 4) І не до сміху нібито було, а ми — сміялись (*І. Роздобудько*). 5) Нехай би ця фея хоч на хвильку спинилася, щоб я могла поглянути на неї! (*Дж. Баррі*). 6) Їм не пощастило домогтися від мене бодай одного зрадницького слова (*Л. Смілянський*).

Вправа 303

1. Прочитайте речення.

1) І пам'ятайте, що які б страхи не з'явилися — не бійтеся, не тікайте (*О. Бердник*). 2) «Мені такий чудний сон приснився, — сказала Джейн за сніданком, посипаючи цукром кашу. — Нібито ми були в зоопарку, і в Мері Поппінс був день народження, і в клітках були люди, а звірі гуляли на волі...» (*П. Треверс*). 3) «Прошу вибачити, — звернувся він якомога спокійніше до крилатої ящірки, що вміла говорити, — але мені не зовсім зрозуміло: ви кажете, нібито ви...» (*А. Костецький*). 4) «Нехай буде так», — сказали діти трохи здивовано (*А. Ліндгрен*). 5) Тепер іди додому, бо пізно, і хай тебе бог благословить, дитино, та подасть тобі всього добра в житті (*В. Хронович*). 6) «Авжеж ні», — сухо мовила Венді (*Дж. Баррі*). 7) «Хай йому біс, — сердито відповів Вася, — поки доберешся до тих скарбів, то й дух вилетить...» (*О. Бердник*). 8) «А бодай би тебе підняло й гепнуло, балаболе!» — мало не завила вона від болю та люті (*О. Гаврош*).

2. Випишіть із речень частки.

Електронний варіант підручника

3. Знайдіть у реченнях фразеологізми, поясніть значення кожного.

4. Скориставшись довідкою, до кожної фрази доберіть відповідний намір спілкування (у разі потреби ознайомтеся з детальною інформацією на с. 238).

Довідка: *уточнити інформацію, висловити незгоду, підбадьорити, образити, погодитися, поділитися інформацією, спонукати до певних дій, висловити роздратування.*

5. Які з перелічених намірів можна вважати добрими, а які злими?

6. Об'єднайтесь у пари й розіграйте діалоги, у яких продемонструйте різні наміри спілкування.

Деякі частки є омонімічними до інших частин мови, зокрема *і, собі, саме, це, який, мов* тощо.

Відрізнити частки від самостійних частин мови доволі нескладно, адже самостійні частини мови, на відміну від часток, мають лексичне значення, відповідають на питання і є членами речення. Порівняйте: *Я теж напишу* (кому?) ***собі*** *обіцянку не розмовляти на уроках* (О. Іваненко). *Так іде* ***собі*** *потиху Денис і раптом спинився* (О. Копиленко). У першому реченні *собі* — займенник, бо виконує функцію додатка; у другому — частка, адже не відповідає на питання, підсилює фразу.

Щоб не сплутати частку й сполучник, варто подивитися на місце розташування сумнівного слова: сполучник завжди стоятиме між однорідними членами речення або на межі частин складного речення. Порівняйте: *Якось я вибрався на те дерево з книжкою* ***і*** *взявся читати* (Майк Йогансен). ***І*** *що за чари такі мала та дівчина!* (В. Нестайко). У першому реченні ***і*** — це єднальний сполучник, що поєднує однорідні присудки; а в другому — частка, адже підсилює окличне речення.

РОЗДРУКІВКА ВІДКРИТИЙ УРОК

Вправа 304

1. Спишіть речення.

1) Пропоную піти в кіно *чи* боулінг. *Чи* ти не чуєш? 2) *І* не треба зі мною сперечатися! Іване, розгорни підручник *і* починай працювати. 3) Дай, будь ласка, *це* мені. Навчання — *це* розвиток. 4) *Який* зараз урок? *Який* гарний хлопчик! 5) *Що за* розумничка! *Що за* цим поворотом? 6) Кожен візьміть *собі* води. Ідіть *собі* з богом!

2. Над виділеними словами надпишіть частину мови. Поясніть, як ви її визначили.

3. Поміркуйте, які наміри спілкування закладено у фразах.

Вправа 305

1. Прочитайте інформацію про наміри спілкування на с. 238, визначте їх на кожній ілюстрації.

2. Розіграйте діалоги до кожної ілюстрації, використовуючи частки (за потреби скористайтеся довідкою).

Довідка: *невже, хіба, атож, еге, аякже, ось, он, навіть, лише, тільки, бодай, годі, ну, нумо, буцім, мовляв, якраз, саме, якось.*

Проєкт

Поспостерігайте за спілкуванням у вашому класі. Щодня записуйте спостереження щодо намірів спілкування між однокласниками й однокласницями. Підготуйтеся поділитися враженнями від своїх спостережень.

Підручник видавництва "Ранок"

§ 37. Види часток

Вправа 306

Розгляньте схеми. З'ясуйте, яку роль виконує частка в кожному з наведених випадків.

зробив + ***би*** = *зробив* ***би***	*хто* + ***аби*** = ***абихто***	*хочу* + ***не*** = ***не*** *хочу*
Роль частки		
утворилася нова граматична форма	утворилося нове слово	змінилося значення слова

За значенням і функцією частки поділяють на формотворчі, словотворчі та фразові.

Формотворчі частки служать для творення дієслівних форм, зокрема умовного способу дієслів (*зробив* ***би***/*зробила* ***б***) та наказового способу дієслів (***хай***/***нехай*** *працюють*).

Словотворчі служать для утворення нових слів. У складі похідних слів вони стають префіксами та суфіксами, наприклад: ***абихто***, *дехто*, ***будь***-*хто*, *хто*-***небудь***, ***казна***-*хто*, ***хтозна***-*хто*, ***абияк***, *як*-***небудь***, ***якось*** тощо.

Фразові, або **модальні** — надають реченню різних смислових відтінків (*тільки, навіть, еге, якраз* тощо). З-поміж цих часток виділяють **заперечні** частки *не*, *ні* та *ані*, що надають заперечного значення слову, перед яким стоять: ***не*** *думати*, ***ні*** *до кого*, ***ані*** *пари з уст*.

Частки за значенням і функцією

Формотворчі — творення дієслівних форм	**Словотворчі** — творення нових слів	**Фразові** — смислові відтінки речення
би, б, хай, нехай...	*аби-, де-, будь-, хтозна-...*	*не, ні, тільки, навіть...*

Електронний підручник

Вправа 307

1. Запишіть подані частки у три стовпчики: формотворчі, словотворчі, фразові.

   Майже, би, вже, хай, навіть, ось, не, ні, ані, це, авжеж.

2. Усно складіть речення із частками.

Вправа 308

1. Випишіть прислів'я та приказки, у яких є частки.

1) Впік мене тим словом, не треба й вогню. 2) Не так то він діє, як тим словом сіє. 3) Зайве говорити — тільки собі шкодити. 4) Не знаєш, то мовчи, а знаєш — не кричи. 5) Від меча рана загоїться, а від лихого слова — нікóли. 6) Хто мови своєї цурається, хай сам себе стидається. 7) Від теплого слова і лід розмерзається. 8) Словом можна й місто збудувати. 9) Говорити не думаючи — це стріляти не цілячись. 10) Слово може і врятувати людину, і вбити.

2. Над частками надпишіть їхні різновиди.

3. Поміркуйте та висловте свої думки: якою темою об'єднані речення?

Вправа 309

1. Прочитайте фрагмент статті Валерії Савченко, редакторки відділу «Сімейне коло» у виданні «Дзеркало тижня».

14:32 97%

Повноцінне спілкування — розкіш у всі часи.

Нині через брак часу або великі відстані ми дедалі більше спілкуємося віртуально, за допомогою гаджетів, у соціальних мережах. Знаходимо собі нових друзів, листуємося з абсолютно незнайомими людьми, про щось сперечаємося.

Електронний підручник видавництва «Ранок»

14:32 97%

Те, як людина викладає свої думки, як уміє дискутувати, скаже багато про що. Але при цьому ми *не* бачимо виразу її обличчя, не чуємо, яким тоном вона говорить, із якими емоціями та жестами. *Саме* тому часто виникають непорозуміння й агресія. У реальному житті *не* менш важко знайти спільну мову з близькими, колегами по роботі, клієнтами, сусідами й друзями.

Спілкування — *це* взаємодія, спільність інтересів, обмін інформацією, комунікація, чуттєве пізнання предметів навколишнього світу. Як відомо, спілкування буває вербальним і невербальним. До вербального належать розмова, лист (тепер есемески й повідомлення), до невербального — жести, міміка, тембр голосу, поза. Дві третини інформації про людину ми отримуємо, спостерігаючи за її поведінкою, і *тільки* потім у нас формується уявлення про неї. Учені виявили та зареєстрували понад тисячу невербальних знаків і сигналів. Також відомо, що словами передається *лише* 7 % інформації, звуковими засобами (включаючи тон голосу, інтонацію звуку) — 38 %, а невербальними — 55 %. Тому навіть коли ми мовчимо, можна зчитати наші почуття й емоції.

Вербальне спілкування — словесне. І слово має величезну силу. Кожну фразу можна сказати по-різному. Усе залежить від того, яким тоном ми говоримо, на чому наголошуємо.

2. Випишіть із тексту частки, сформулюйте їхню роль, надпишіть тип.

3. Дайте відповіді на запитання:
   - Що таке спілкування?
   - Чому дедалі більше популяризується віртуальне спілкування?
   - Які є види спілкування?
   - Який відсоток інформації передається словами?
4. Пригадайте, що таке жести й міміка. Які жести ви знаєте?
5. Ознайомтеся з інформацією про вербальні й невербальні засоби спілкування на с. 238—239, обговоріть її.

Вправа 310

1. Виразно прочитайте речення з текстів Марка Вовчка.

То я собі піду! На добраніч вам, паночку!

Лети ж, дівчино, пташкою!

Та нехай же тебе Господь благословить, сину!

Аби живі були! А інше все добре буде!

Прощавайте, мої любі! Хай усе буде добре!

Годі, голубко! Ось послухай лишень, що я тобі скажу...

Шкода журитись, молодичко! Журбою поля не перейдеш!

2. Випишіть частки, визначте їхній тип.
3. Поміркуйте, що спільного в реченнях. Чи говорять так сьогодні?
4. На що ви спиралися, обираючи інтонацію для прочитання фрази? Чи відіграє тут роль комунікативний намір?
5. Спробуйте прочитати кожну фразу з різною інтонацією: доброзичливо, агресивно, розчаровано, весело, сумно тощо. Як змінюється комунікативний намір залежно від інтонації?
6. Пригадайте етикетні формули для різних потреб: привітання, прощання, вибачення тощо. Звірте свої варіанти із запропонованими на с. 239—241.

Електронний підручник «Видавництво Ранок»

§ 38. Правопис часток із різними частинами мови

Вправа 311

1. Прочитайте допис.

Я не/уявляю свого життя без спілкування. Я просто/таки не/здужаю, коли не/поговорю із кимо/сь упродовж хоча/би п'яти хвилин. Тому я майже ні/коли не/буваю на самоті й завжди як/найшвидше намагаюся знайти співрозмовника. Бозна/звідки в мене така звичка. Мама каже, що в дитинстві я була не/говірка. Усе змінюється, так/от...

2. Поміркуйте, які правила правопису часток ви вже знаєте.
3. Випишіть слова, правопис яких вам уже відомий.

Написання часток *не* і *ні* з різними частинами мови

Про правила правопису заперечних часток із різними частинами мови ми вже говорили. Пригадаймо основні моменти.

Частку НЕ пишемо РАЗОМ

1. З іменниками, прикметниками, прислівниками, якщо в результаті додавання частки утворюється нове поняття

Електронний додаток до підручника

з протилежним значенням. Часто до такого слова можна дібрати синонім без частки *не*: *недруг* (ворог), *нешвидкий* (повільний), *нелегко* (складно).

2. У складі слів із префіксом **недо-**, який указує на неповноту дії: *недобачати* (погано бачити), *недочувати* (погано чути), *недопрацьовувати* (працювати менше, ніж належить).

3. Із дієприкметником, що не має залежних слів і в реченні є означенням: *На полиці залишалося все менше непрочитаних книжок.*

4. З усіма частинами мови, якщо вони не вживаються без *не*: *ненависть, нехтувати, нечестивий, невпинно.*

Вправа 312

1. Прочитайте слова й визначте, за яким правилом кожне з них треба писати разом.

Нехолодний, неволя, недобачати, невільник, невдалий, не́жить, недолюблювати, немовля, незроблений, немалий, неук, незліче́нний, невчений, невпинний, непохитний, недоказаний, нез'ясований, недооцінений, недобре, нестямний, недалеко, неволити, недорід, недописаний, недарма.

2. Запишіть слова в чотири стовпчики, керуючись правилом на с. 225—226.

Частку НЕ пишемо ОКРЕМО

1. Із дієсловами, дієприслівниками, числівниками, частками, сполучниками, більшістю займенників, деякими прислівниками: *не говорити, не знаючи, не перший, не тільки, не то...не то, не ти, не треба, не вдома.*

2. З усіма частинами мови, коли наявне протиставлення: *не сьогодні, а завтра; не збиратися, а робити; не ти, а я.*

3. З прислівниками, що пишуться з дефісом: *не по-нашому, не по-англійськи.*

Електронний підручник

4. З дієсловами, коли частка *не* вказує на заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до-**: *не добачити недоліків* (не помітити), *не дочути завдання* (не дослухати до кінця).

5. Із прикметниками, якщо вони мають залежні слова *далеко, зовсім, аж ніяк* або слова з часткою *ні* (*зовсім не такий, нітрохи не простий*), а також є присудком у реченні: *Нам задали зовсім не складну задачу. Ця задача не складна.*

6. Із дієприкметниками, якщо вони мають залежне слово або в реченні є присудком: *На полиці залишалося все менше не прочитаних мною книжок. Ці книжки мною не прочитані.*

Вправа 313

1. Спишіть речення, записуючи подані з рискою слова разом або окремо.

1) На моніторі мигтів не/надісланий лист. На моніторі мигтів не/надісланий мною лист. Лист досі не/надісланий. 2) Я люблю не/оброблені світлини. Я люблю не/оброблені, а натуральні світлини. Я бачила ще не/оброблені світлини. Ці світлини не/оброблені. 3) З думки не йде не/виконане завдання. Дуже хвилює не/виконане звечора завдання. На жаль, завдання не/виконане.

2. Поясніть орфограми. Підкресліть прикметники та дієприкметники з орфограмами відповідно до ролі в реченні.

Вправа 314

1. Спишіть речення, записуючи подані з рискою слова разом або окремо.

1) Ніна не/договорила й замовкла, бо щось сталося тієї хвилини в класі (*О. Донченко*). 2) А в найтяжчу мить самотности, де геть не/далеко й до відчаю — опустити руки та й годі — не/сподівано надійде допомога, бо насправді ти не/сам (*Е.-М. Люнд*). 3) Довкола запанувала така тиша, якої ще ні/коли не/було в нашому класі, що вважався найбільш галасливим і не/дисциплінованим у всій школі (*Л. Смілянський*).

Підручник видавництва «Ранок»

4) А ще знаємо, що до неї призводять саме такі не/доказані слова (*І. Потаніна*). 5) Якщо помітите, що комусь не/весело, не/набридайте йому запитаннями: «Чого сумуєш?», «Чого мовчиш?» (*О. Макаренко*).

2. Поясніть правопис слів із часткою *не*.

3. Поміркуйте, про що йдеться в кожному реченні, що могло завадити гармонійному спілкуванню.

4. Прочитайте інформацію на с. 241 і поміркуйте, з якими бар'єрами у спілкуванні ви стикалися.

Частку НІ пишемо РАЗОМ

1. З усіма частинами мови, якщо слово без *ні* не вживається: *нісенітниця*, *нікчемний*, *ніяковіти*.

2. У складі заперечних займенників, якщо частку не відокремлює прийменник: *ніхто*, *ніщо*, *нічий*, *ніякий*, але *ні в кого*, *ні для чого*, *ні з яким*.

3. Із прислівниками: *нізащо*, *ніде*, *нітрохи*, *ніяк*.

Частку НІ пишемо ОКРЕМО

1. У сталих сполученнях: *ні на йоту*, *ні пари з вуст*.

2. Якщо частку від займенника відокремлює прийменник: *ні до чого; ні з кого*.

Вправа 315

1. Спишіть речення, записуючи подані з рискою слова разом або окремо.

1) *Ні/де ні/кого* й *ні/чого*, вартого уваги, тим більше втручання й допомоги (*В. Нестайко*). 2) Проте *ні/де* було заховатися від його не/стерпних променів (*С. Мельничук*). 3) *Ні/чого*, думаю, *ні/де* не/дінешся (*В. Литвиненко*). 4) Бабуся *ні/чого* не/сказала, тільки усміхнулась... (*М. Томчаній*). 5) Сумніван такий розгублений і не/щасний, так йому болить нога, що в порадники, а тим паче помічники аж *ні/як* не/годився (*В. Нестайко*).

2. Поясніть орфограми.

3. Прочитайте речення, правильно наголошуючи виділені слова. Пригадайте, від чого залежить їхній наголос.

Вправа 316

1. Прочитайте допис.

14:32 97%

Друзі, подивіться на фрази нижче і чесно скажіть, чи використовуєте ви такі або подібні. Я, наприклад, дуже часто.

Не/переймайся, усе буде добре.

Не/реви, забудь.

Не/має ні/чого страшного, усе встигнемо!

Ні/кого не слухай, ні/в/кого не питай!

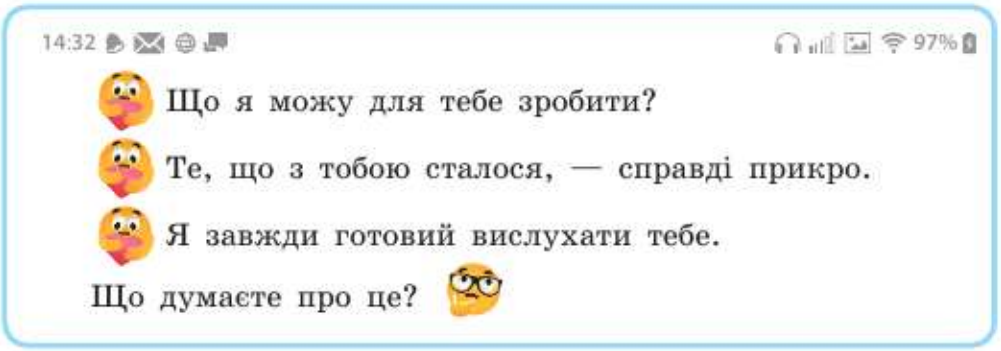
Не/хвилюйтеся, не/панікуйте!

Виявляється, що такі фрази не допомагають підтримати!!! Психологи кажуть, що, висловлюючись у такий спосіб, ми або знецінюємо емоції співрозмовника, або даємо марну надію, або взагалі ображаємо.

А ще говорять, що мозок не сприймає заперечної частки, тобто чує все без неї. Тому втішати треба ствердувальними реченнями такого типу:

Твої почуття — це нормально.

Підручник видавництва «Ранок»

2. Запишіть подані з рискою слова разом або окремо. Поясніть правопис запечних часток із різними частинами мови.
3. Обговоріть допис. Чи дізналися ви з нього щось нове?
4. Запропонуйте свою фразу, якою можна підтримати людину.

Написання часток разом і з дефісом

Вправа 317

1. Спишіть слова й пригадайте правила правопису займенників і прислівників із частками.

Абикуди, кудись, казна-куди, бозна-куди, хтозна-куди, будь-куди, куди-небудь; абиякий, деякий, якийсь, казна-який, бозна-який, хтозна-який, будь-який, який-небудь; в абиякого, аби в якого, із хтозна-яким, хтозна з яким, у будь-якого, будь у якого.

2. Уявіть себе автором чи авторкою підручника й заповніть таблицю, яка могла би бути ілюстрацією до теми «Правопис часток із займенниками та прислівниками».

Пишемо разом	Пишемо з дефісом
Частки …	Частки …
Приклади	
…	…
Зверніть увагу! Якщо між часткою та займенником є прийменник, таку сполуку пишемо …, наприклад: … .	

Підручник Видавництво «Ранок»

Вправа 318

1. Запишіть слова, знявши риску.

Ані/скільки, бозна/чий, хтозна/на/скількох, що/сили, як/найшвидше, будь/куди, аби/з/ким, або/що, не/ходила/б, хороший/же, хтозна/де, авже/ж, що/середи, лише/твій, не/мов/би/то, хтозна/з/якого, ані/чий, стрибай/же, ні/чого, аби/хто, де/інде, будь/за/що, у/кого/небудь, котрий/сь, де/в/чому.

2. Поясніть орфограми, надпишіть над кожним словом назву частини мови.

З дефісом пишемо також частки **-бо, -но, -от, -то, -таки:** *той-таки, отож-бо, як-от, так-то.* Але якщо частка *таки* стоїть перед словом, то пишемо окремо: ***таки*** *прочитала.*

Вправа 319

1. Спишіть словосполучення, знявши риску.

Все/таки доберемось, слухайте/ж/бо уважно, тому/то посварилися, іди/но сюди, таки/зазирну до вас, справді/таки запізнилися.

2. Поясніть правопис часток.
3. Складіть речення з п'ятьма частками на вибір.

Схема розбору частки як частини мови

1. Частина мови.
2. Формотворча, словотворча чи фразова.

Зразок розбору частки як частини мови

І кожен фініш — *це*, по суті, старт (*Л. Костенко*).
Це — частка, фразова.

ВИДАВНИЦТВО "РАНОК" ПІДРУЧНИК

Вправа 320

1. Пригадайте правила милозвучности, за якими слід обирати частку *би* чи *б*.
2. Спишіть речення, обравши по одному із запропонованих у дужках варіантів і правильно записуючи слова, подані з рисками..

1) Олег лютував — коли (*б*/*би*) не Омелько зі своїми безглуздими витівками, дуже можливо, що скарб уже був (*б*/*би*) в Олегових руках (*О. Донченко*). 2) Як (*б*/*би*) все/ж/таки їх обмудрувати! (*Майк Йогансен*). 3) Ти знаєш, я (*б*/*би*) ні/коли не/повірив, коли (*б*/*би*) не/побачив на власні очі... (*О. Мазур*). 4) А коли (*б*/*би*) ту мить подовжити хоч (*б*/*би*) вдвічі, ви неодмінно побачили (*б*/*би*), як б'ються об берег хвилі, й почули (*б*/*би*) спів русалок (*Дж. Баррі*). 5) Ось хто зараз дуже допоміг (*б*/*би*) Маринці (*Б. Чайковський*).

3. Виконайте повний морфологічний розбір часток з останнього речення.

Вправа 321

1. Прочитайте виразно уривок із твору Всеволода Нестайка «Тореадори з Васюківки».

— От знайдибіда, авантюрист шмаркатий! Ванькоо-о! Вилазь зараз же! Бо такого втру маку — тиждень чухатимешся! Вилазь, чуєш!

Ми лежимо в густих бур'янах за клунею, уткнувшись у землю носами, й не дихаємо.

— Вилазь, убоїще, бо гірше буде! Ти ж мене знаєш!

— Знаю, знаю, — ледь чутно зітхає мій друг і нарешті наважується подати голос.

— Діду! — жалібно озивається він.

— Давай-давай!

— Діду, — ще жалібніше повторює мій друг, — ви оділйдіть за хату, ми виліземо. Бо ж ви битиметесь.

— Вони ще мені умови ставлять, вишкварки! Ану вилазьте!

— Та ми ж не хотіли. Ми ж хотіли метро. Таке, як у Києві.

— Я вам дам метра! Я вам такого метра дам, що...

Підручник "Інтелект-Сервіс"

— Ми ж не знали. Ми зараз усе закидаємо — нічого й видно не буде. Одійдіть, діду.

Довго ще тривають переговори. Нарешті дід востаннє лайнувся, закашлявся, плюнув і почовгав за хату.

Ми вилазимо з бур'янів.

Біля свинарника нас зустрічає гундосим рохканням п'ятипудова льоха Манюня, противна й плямиста, як географічна карта.

У-у, скотиняка! Щоб ти...

Це через неї ми вскочили в халепу.

2. Випишіть три частки й розберіть їх як частину мови.

3. Поміркуйте, який настрій у співрозмовників. Як можна назвати цей діалог — суперечка чи сварка? Поясніть думку.
4. Пригадайте, чим закінчилася ця історія у творі.
5. Пригадайте ситуації, у яких ви ставали учасниками суперечки чи сварки. Як вийшли із ситуації?
6. Розіграйте ситуації суперечки чи сварки, змоделюйте вдалу розв'язку: продумайте корисні фрази, поведінку, міміку, жести тощо.

Вправа 322

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

rnk.com.ua/107264

Проєкт

Поділіться результатами спостережень за спілкуванням між учнями вашого класу. Обговоріть ситуацію. Сформулюйте інструкцію «Правила спілкування в класі».

Повелителі текстів

Прочитайте байку Григорія Сковороди та виконайте завдання до неї.

Пси

У селі в господаря жило два пси. Довелося якось повз ворота проїжджати незнайомцеві. Один пес вискочив, погавкав, доки чоловік не зник із очей, і повернувся до двору.

Підручник Видавництво «Ранок»

— Що це тобі дало? — спитав другий собака.

— У всякому разі не так нудно, — відповів той.

— Але ж не всі, — сказав розумніший, — переїжджі такі, щоб їх обов'язково мати за ворога нашого господаря. Коли б так, то і я б служби своєї не занедбав, гавкав, хоч іще з минулої ночі мене непокоїть пошкоджена вовчими зубами нога. Собакою бути — це річ непогана, а от даремне брехати на кожного — зле.

Сила: Розумний чоловік знає, що ганити, а дурний ляпає без пуття.

Завдання 1

Прочитайте визначення поняття «байка». Поміркуйте, чому наведений твір Григорія Сковороди належить до цього жанру.

Байка — невеликий віршований або, рідше, прозовий повчальний твір алегоричного змісту. У вчинках персонажів байок — звірів, птахів, рослин — вбачають або висміюють людські вади.

Завдання 2

У байці викрито ваду

А сварливість
Б лінощі
В заздрість
Г брехливість

Завдання 3

Основна думка байки передана в реченні

А У всякому разі не так нудно.
Б Не всі переїжджі такі, щоб їх обов'язково мати за ворога нашого господаря.
В Собакою бути — це річ непогана.
Г Розумний чоловік знає, що ганити, а дурний ляпає без пуття.

Видавництво «Ранок» Підручник

Завдання 4

Байці Григорія Сковороди властиві названі ознаки, ОКРІМ

А коротка форма
Б повчальний зміст
В віршована форма
Г висміювання людських вад

Завдання 5

Пригадайте структуру байки. Уявіть себе байкарем і складіть власну байку.

Підсумкові тести

1. Частками є обидва слова в рядку

А невже, щоб
Б ніхто, нехай
В тільки, атож
Г нумо, перед

2. Частка є в реченні

А Перепрошую за незручності.
Б Нехай щастить!
В На добраніч, діти!
Г Щирі вітання шановному товариству!

3. Виділене слово є часткою в реченні

А Почулися кроки, *і* до класу зайшов високий чоловік.
Б Він поглянув на нас *і* стримано привітався.
В Софійка зачепила мене поглядом *і* кивнула в бік Максима.
Г *І* тут я все зрозумів...

4. Частка є в реченні

А Міміка — це рухи м'язів обличчя.
Б Це дуже ефективний спосіб спілкування.
В Ми часто використовуємо це вміння читати по обличчю.
Г Це важко заперечити.

Підручник видавництва "Ранок"

5. Формотвірна частка є в репліці

А — Невже не встигли?!
Б — Тільки цього не вистачало!
В — Якби виїхали раніше, то вже були б на місці.
Г — Атож, якось так...

6. Разом треба писати обидва слова в рядку

А не/года, не/зробивши
Б ні/яковий, не/хочу
В не́/жить, ні/бито
Г ні/з/ким, не/хтувати

7. З дефісом треба писати всі слова в рядку

А в кого/небудь, як/от
Б аби/в/кого, будь/чий
В тому/то, знав/би
Г роби/ж, ходи/но

8. Помилку допущено в рядку

А Незважаючи на емоції, не піддавайтеся таки негативу.
Б Говоріть по черзі, не перериваючи один одного.
В Сперечатися можна лише без галасу й образливих слів, аніскільки не підвищуючи тону голосу.
Г Уважно вислухай співрозмовника: будь-чия думка заслуговує на увагу.

9. Частку *б* треба вжити на місці пропуску в рядку

А Хай ... вже канікули!
Б Чудовий вийшов ... подарунок!
В Ми самі зроду не поїхали ... так далеко!
Г Я радо допоміг ... вам.

10. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Запрошуємо до світу ... емоцій! Розваги на ... смак. Працюємо ....

А нереальних, будь який, кожен день
Б не реальних, будь-який, щодень
В нереальних, будь-який, щодня
Г не реальних, будь який, кожного дня

Підручник видавництва "Ранок"

11. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Він вирішив одне дуже важливе питання ... був такий радий, що міг ... обняти того самого Сашка, з якого ... глузував.

А і, б, тільки но
Б і, би, тільки-но
В й, б, тільки но
Г й, би, тільки-но

rnk.com.ua/107265

12. Прочитайте речення.

Летіли-летіли, коли дивляться: стоїть на дорозі стрілець та й прицілюється з лука, а ***(1)ні/де (2)не/видно (3)ні/птиці, (4)ні/чого*** (Нар. тв.).

Разом із частками пишемо слова, позначені цифрами

А 1, 2 Б 2, 3 В 3, 4 Г 1, 4

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Для чого потрібні частки?
2. Чому їх називаємо службовою частиною мови?
3. Які є види часток?
4. Які особливості правопису часток ви знаєте?
5. Як відрізнити частки від омонімічних слів?

Електронний підручник Видавництво "Ранок"

МОВЛЕННЄВИЙ ПРОСТІР

Спілкування

Спілкування — це процес обміну інформацією між двома чи більшою кількістю осіб; інформація передається від однієї особи до іншої безпосередньо або за допомогою засобів зв'язку будь-якого типу.

Учасники спілкування: адресат і адресант.
Адресат — той, кому передається інформація.
Адресант — той, хто передає інформацію.

Намір спілкування (комунікативний намір) — це бажання почати розмову з іншою особою з конкретною метою: поділитися інформацією, обговорити питання, підтримати тощо. Іноді комунікативні наміри співрозмовника негативні: образити, роздратувати, принизити тощо.

Мовні (вербальні) **засоби спілкування** — мовні одиниці в усному та письмовому вияві.
Позамовні (невербальні) **засоби спілкування** посилюють і увиразнюють висловлення. До них відносять жести, міміку, інтонацію тощо.

Жести — рухи людського тіла або його частини, що мають певне значення (кивок головою на знак згоди, помах руки на знак привітання чи прощання, знизування плечима для вираження сумніву тощо). У сучасній писемній неформальній комунікації жести часто позначають графічно.

Електронний підручник "Інтерактивний урок"

Міміка — це рухи м'язів обличчя, тобто вираз обличчя, що передає емоції, переживання, настрій та інші душевні якості людини (усмішка на знак приязні, насуплене чоло як вираження напружених роздумів, покусування губ як свідчення невпевненості тощо). У писемному спілкуванні міміку передають смайликами (емоджі).

Інтонація — це поєднання звукових засобів мови, які фонетично організовують висловлення у певну цілісність. Їх зумовлює тип висловлювання (розповідь, питання, спонукання, відповідь, вигук, пояснення та ін.), емоційне забарвлення (окличне, неокличне). Інтонація передає ставлення мовця до змісту висловлювання або до слухача, інші характеристики мовлення (впевненість, сумнів, категоричність, вимогливість) тощо.

Етикетні формули — це усталені фрази, які вживають у типових ситуаціях взаємодії між людьми.

Етикетні формули привітання

Доброго ранку...
Добрий день...
Добридень...
Добрий вечір...
Моє шанування...
Мої вітання...
Щиро вітаю вас...
Дозвольте вас привітати, шановні...
Від імені... вітаю присутніх із...

Етикетні формули запрошення

Ласкаво просимо...
Запрошуємо вас...
Проходьте, будь ласка...
Прошу, проходьте...

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРС ПІДРУЧНИКА ВИДАВНИЦТВА "РАНОК"

Етикетні формули прощання

До побачення...
На все добре...
До нових зустрічей...
До зустрічі...
До завтра...
Усього найкращого...
Добраніч...
Дозвольте попрощатися...

Етикетні формули побажання

Хай вам щастить...
Веселих свят...
Щасливої дороги...
Щиро бажаю вам...
Зичу вам...
Вдалої подорожі...
Миру та злагоди вашій родині...
Будьте здорові й багаті...
Усіляких гараздів на щодень...
Здійснення найзаповітніших мрій...
Нехай здійсняться найзаповітніші мрії...
Будьте щасливими й натхненними...
Цікавих зустрічей і позитивних емоцій...

Етикетні формули згоди

Саме так...
Обов'язково...
Безперечно...
З приємністю...
Згоден.../Згодна...
Я не заперечую...
Домовилися...
Ви маєте рацію...
Безсумнівно...
Будь ласка...

Етикетні формули заперечення, відмови

Нас це не влаштовує...
Шкода, але змушені відмовитися...
Я не згодний/не згодна...
Не вважаю доречним...
Перепрошую, але ви помиляєтеся...
На жаль, це неможливо...
Шкода, але ви не маєте рації...
На жаль, я не погоджуюсь...
Боюся, що про це не може бути мови...

ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

Етикетні формули вибачення

Просимо вибачити за...	Вибачте...
Прошу вибачення...	Пробачте...
Прийміть вибачення...	Даруйте...
Хочу перепросити за...	Перепрошую...

Етикетні формули подяки

Висловлюємо/дозвольте висловити вдячність...
Ми дуже/глибоко/вельми/щиро вдячні...

Спасибі...	Щира вдячність...
Велика подяка...	Вдячні(-а, -ий)...

Бар'єр спілкування — те, що заважає гармонійному спілкуванню. Це можуть бути причини, пов'язані з характерами людей, їхніми прагненнями, поглядами, мовними особливостями, з манерами спілкування тощо.

Як стати хорошими співрозмовником чи співрозмовницею

Поради

Будьте активними слухачем чи слухачкою:
- зосередьтеся на предметі розмови, не відволікайтеся;
- зверніть увагу на мову тіла співрозмовника;
- покажіть жестами, що ви уважно слухаєте;
- коментуйте те, що почули.

Слідкуйте за невербальними засобами:
- підтримуйте зоровий контакт;
- привітно посміхайтеся;
- тримайте відкриту позу, не схрещуйте руки чи ноги.

Гармонійно вирішуйте конфліктні ситуації:
- стримано реагуйте на випади співрозмовника;
- поважайте думку іншої людини;
- знаходьте компроміс у проблемній ситуації.

Слідкуйте за дикцією та голосом:
- тренуйте артикуляцію, чітко вимовляйте слова;
- говоріть стримано та спокійно.

Підручник видавництва "Ранок"

Розділ 8
ВИГУК

Що на нас чекає в цьому розділі?

- Пригадаємо, що таке вигук.

- З'ясуємо, яку функцію в мовленні виконують вигуки.

- Поміркуємо, чому вигуки не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови.

- Навчимося правильно записувати вигуки.

А також поговоримо про звуки навколо нас.

§ 39. Вигук як особлива частина мови

Вправа 323

1. Поміркуйте, про що говорить Яринка.

2. Порівняйте свої припущення. Чи збігаються вони? Як гадаєте, чому?
3. До якої частини мови належать слова у хмарках? Чому вони мають таку назву?

Вигук (від *вигукувати*) — це особлива частина мови, що не належить ані до самостійних, ані до службових, адже не має закріпленого лексичного значення та не виконує службової ролі. Зазвичай вигук виражає емоції, почуття, волевиявлення, не називаючи їх: *ого! та невже? ай! ох! лишенько! Боже!*

Вигуки поділяють на кілька груп за значенням:

- вигуки, що виражають різні емоції (радість, здивування, страх, невдоволення, іронію, подив тощо): *ай, о, ой, ох, еге, упс, тьху, оввa* та інші;
- вигуки, що виражають волевиявлення, спонукання до дії: *гей, агов, на, нате, стоп, тпру*;
- звуконаслідувальні слова, що імітують звукові сигнали, крики птахів, звірів: *у-у-у-у, ку-ку-рі-ку, тьох-тьох, цвірінь*;

Підручник у вигляді вправ

- етикетні слова: *спасибі, перепрошую, дякую, вибачте* тощо.

Зверніть увагу! Окрему групу вигуків утворюють слова-паразити, їх людина часто несвідомо повторює в процесі мовлення: *е-е-е, ну, типу*. Таких слів варто уникати, оскільки вони знижують загальний рівень мовної культури.

Вправа 324

1. Виразно прочитайте речення із твору Марини Павленко «Моя класнюча дівчинка».

1) Гм, треба діяти! 2) Ого, виявляється, це не так просто! 3) Ой, ще ж водою збризкати! 4) Ет, будь-що-будь! 5) Ха-ха, а он там солом'яні дашки ще й підперезані такими собі солом'яними кісками! 6) Ух, що ж далі? 7) Окей, ходімо! 8) Га? 9) Ага, ще Галька трохи капала на мізки. 10) «Годі, доню, годі!» — втихомирював її тато. 11) «Соб, Цигане, цабе! Но-о-о-о!» — правив хлоп'як то вліво, то вправо.

2. Поміркуйте, які емоції передають вигуки в тексті.
3. Випишіть вигуки, розподіливши на чотири стовпчики відповідно до груп за значенням.

Вправа 325

1. Виразно прочитайте уривок із твору Оксани Лущевської «Скелет без шафи».

— Мам, привіт. А нас, цейго, відпустили. День землі чи щось таке.

— Як це? — мама прискіпливо вдивляється в мене. — Це хіба сьогодні?

— Ну, нє. Ну, зараз, типу, ми до нього готуємося. Ми там сміття довкола школи позбирали. І наша класна сказала: хто зібрав — може йти. От я й вирішила забігти.

— Аню, у мене якраз дуже багато роботи, — мама готує до перевірки дитсадкову кухню перед візитом санстанції. — То що, ти додому підеш чи як?

— Ум, — розгублююся, — трошки посиджу.

2. Випишіть вигуки. Поміркуйте, яку функцію вони виконують у тексті.

3. Чи вважаєте ви, що деякі вигуки в мовленні дівчинки недоречні?

Вправа 326

1. Прочитайте вигуки з різною інтонацією.

Ой, ах, ого-го, ну, гей, алло, гайда.

2. Згадайте, які вигуки ви вживаєте у своєму мовленні. У яких ситуаціях?

Вправа 327

1. Роздивіться малюнки та прочитайте підписи до них.

Агов!

Отакої!

Оввa!

Трясця!

Ги!

Еге ж!

Дзуськи!

Цьом!

Ось тобі й маєш!

Хай йому грець!

Так отож!

Казна-що!

Пхе!

Отож-бо!

2. Чи згодні ви із запропонованими підписами? Опишіть емоції, передані емодзі.

3. Чи часто ви використовуєте смайлики? У яких ситуаціях? Із якою метою? Що вони передають?

4. Поміркуйте, чим відрізняються позначки нижче. Якими вигуками їх можна підписати?

Видавництво "Ранок" Підручник

Проєкт

Згадайте найемоційніші моменти цього навчального року. Наприклад:

- Що вас найбільше здивувало?
- Хто із класу вас найбільше вразив?
- Яка подія викликала найемоційнішу позитивну реакцію?

Підготуйте емоційну розповідь про одну ситуацію на вибір, використовуйте вигуки.

Вигук здебільшого не є членом речення: ***Ого,*** *жодна з моїх подружок не повірить у щось таке* (Й. Яґелло).

Трапляються ситуації, коли вигуки, переважно звуконаслідувальні слова, можуть виконувати синтаксичну функцію, наприклад: *Знову пролунало дзвінке «кукуріку», і ось уже перед ними став сам Пітер* (Дж. Баррі). *Але тут найбільше пасує слово кукуріку, саме воно* (Є. Кнутсон).

Не варто плутати із вигуками похідні слова, що є іншими частинами мови, порівняйте: *ну* → *нукати, ме* → *мекати, мекання* тощо.

Вправа 328

Спишіть речення, підкресліть вигуки відповідно до функції в реченні, де це можливо.

1) «Юрчику, алло!» — гукнув я, не тямлячи себе (*Л. Смілянський*). 2) «Хутчіше вставай і гайда надвір!» — радісно загукала вона. 3) «Ку-ку, няв, гав-гав!» — кликав він Барбулу голосами всіх відомих йому птахів та звірів (*В. Рутківський*). 4) Та годі вам клопотатися! Нумо вечеряти!.. (*Марко Вовчок*). 5) «Кахи, кахи», — продовжував відкашлюватися дивовижний автомобіль (*Є. Наумов*). 6) «Агов, хлопче!» — почув я голос фермера і прийшов до тями (*І. Роздобудько*). 7) Навчив, коли треба казати «дякую» й «будь ласка», «добрий день» і «до побачення», «вибачте» й «перепрошую» (*В. Читай*).

Електронний підручник

Багато вигуків є омонімами до самостійних частин мови, зокрема іменників, займенників, дієслів, прислівників. Визначаючи частини мови та члени речення, уважно читайте текст: вигуки виражають емоції та почуття, тому фактично не мають лексичного значення, на відміну від співзвучних із ними самостійних частин мови. Окрім того, часто після вигуків стоїть знак оклику або кома. Особливу увагу звертайте на етикетні вигуки типу *перепрошую, дякую, вибачте* тощо. Порівняйте: *Дякую вам за все, що ви зробили для мене* (В. Нестайко). *«Дякую», — спокійно і дуже ввічливо сказала Мері Поппінс* (П. Треверс). У першому реченні слово *дякую* є дієсловом, що виконує роль присудка в односкладному реченні, а в другому — вигуком.

Вправа 329

1. Спишіть пари речень.

1) Підійти, злякати — полетять геть (*Майк Йогансен*). Геть, не займай! (*Нар. тв.*). 2) «Перепрошую, а чи не могли б ви сказати, яке саме завдання я виконав?» — увічливо запитав Люм (*Л. Воронина*). «Я перепрошую за невдалі слова», — сказав Овальний (*Я. Пшимановський*). 3) «Даруйте за нескромне питання», — поцікавився Каспар (*Г. Пагутяк*). Не розмовлятиму я більше з вами на такі теми, даруйте (*І. Потаніна*). 4) «Добрий день», — автоматично привіталася Інга, забувши, що сьогодні вже бачила вчительку (*Р. Росіцький*). Ясний день, добрий день (*О. Іваненко*).

2. Надпишіть частиномовну належність повторюваних у парах речень слів, підкресліть їх відповідно до функції в реченні.

Підручник «Ранок»
Видавництво «Ранок»

§ 40. Дефіс у вигуках. Кома і знак оклику в реченнях із вигуками

Вправа 330

1. Виразно прочитайте речення.

Ой, що трапилося?
Ой! Що трапилося?!
О-о-ой! Що трапилося?!

2. Поміркуйте, чим відрізняється емоційне навантаження в реченнях.

Вигуки та звуконаслідувальні слова, що вимовляються протяжно або повторюються, пишемо з дефісом: *хрум-хрум, ку-ку, ц-с-с*. У реченнях після вигуків стоїть знак оклику або кома: *Відразу ж після цих сигналів із вуст Лізи вирвався ще один сигнал, а саме: «О-о-ой!»* (І. Будз).

Схема розбору вигука як частини мови

1. Слово. Частина мови.
2. Група за значенням.

Зразок розбору вигука як частини мови

А ми тую червону калину підіймемо, а ми нашу славну Україну, *гей*, гей, розveселимо! (*С. Чарнецький*).

Гей — вигук, виражає спонукання до дії.

Вправа 331

1. Виразно прочитайте речення. Спишіть їх, обведіть вигуки.

1) Замість загальноприйнятих розпливчастих «ха-ха!» вона випинала губи й трохи в ніс вимовляла виразне «хо-хо-хо!» (*І. Потаніна*). 2) У Муфтика вовче «*у-у-у-у*» вийшло таке природне, що це підбило й малих сіроманців: за мить вони завивали, мов у хорі, сумно й занудисто (*Е. Рауд*). 3) «*Ну-у*...

ВІДДІЛ ЦЕНТРО "РОЗУМ"

Ну я піду... а то мені треба...» — позадкував Половинка (*В. Нестайко*). 4) «Слухай... ну, той... я... е-е-е», — затинався Роланд (*Т. Пратчет*). 5) Коли треба рушити, кажуть «*н-о-о!*», а щоб зупинити — «тпру-у!» (*А. Кізя*).

2. Де можливо, визначте синтаксичну функцію вигуків.
3. Розберіть виділені вигуки як частину мови.
4. Поміркуйте, у яких реченнях вигуки є недоліком мовлення. Чому?

Вправа 332

1. Розіграйте діалоги, у яких ідеться про якусь емоційну ситуацію. Використовуйте вигуки.
2. Запишіть діалоги, зверніть увагу на оформлення вигуків.
3. Пригадайте правила оформлення діалогів.

Вправа 333

Перейдіть до електронного додатка, напишіть диктант і перевірте себе.

mk.com.ua/107266

Проєкт

Поділіться своєю розповіддю про якусь емоційну ситуацію, що сталася впродовж навчального року; використовуйте вигуки.

Вправа 334

Напишіть есе на одну з тем.

- Як я провів/провела навчальний рік
- Як я змінився/змінилася за цей навчальний рік
- Чого мене навчив цей навчальний рік

Повелителі текстів

Прочитайте жарти із соціальних мереж і виконайте завдання.

1. Мільйони підлітків хочуть урятувати нашу планету від забруднення. Мільйони їхніх батьків хочуть, щоб вони почали зі своєї кімнати.

Підручник видавництва «Ранок»

2. Через 50 років:
   — Дідусю, як ти почуваєшся?
   — Ахах, лол. Я хз, мені норм.
3. Син уперше за сім років навчання в школі забув удома свій смартфон. Нарешті він дізнався імена однокласників.
4. Семикласник Василь відмовився йти до школи, аргументуючи це хронічною втомлюваністю, неадекватними погодними умовами, нездоровими стосунками в колективі, низьким рівнем освіти, астрологічним прогнозом і можливим візитом прибульців.

Завдання 1

Установіть відповідність між жартами (1—4) і порушеними в них проблемами (А—Г).

А зловживання гаджетами у підлітків
Б пошук причин не виконувати обов'язки
В небажання дітей упорядковувати свої речі
Г надмірне захоплення жаргонізмами сучасних підлітків

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

Завдання 2

Пригадайте жарти про підлітків чи навчання у школі, поділіться ними в класі.

Підсумки та саморефлексія

Пригадаймо!

1. Для чого потрібні вигуки в нашому мовленні?
2. Чому вони не належать ні до самостійних, ні до службових частин мови?
3. Які є групи вигуків за значенням?
4. Які особливості правопису вигуків ви знаєте?
5. Як відрізнити вигуки від омонімічних слів?

Електронний підручник видавництва "Ранок"

ПОВТОРЕННЯ

Вправа 335

1. Спишіть текст, обираючи прислівники із запропонованих у дужках або добираючи власні варіанти.

Ось і закінчився ще один навчальний рік. Мені було (*не/просто, не/складно, не/страшно, до/вподоби*) на уроках, (*не/нудно, не/весело*) на перервах. Най/більше уроків у нас було (*що/понеділка, що/вівторка...*), най/менше (*що/понеділка, що/вівторка...*). Перший урок починався (*з/ранку, у/вечері, в/день, казна/коли*). Я вчився/вчилася (*старан..о, по/волі, що/сили, так/сяк, аби/як*). Зараз (*вільно, не/погано, ледве/ледве*) говорю (*по/англійськи, по/німецькому*).

2. Поясніть орфограми.

3. Підкресліть прислівники відповідно до ролі в реченні.

4. Напишіть продовження оповіді про свій навчальний рік, використовуючи прислівники.

Вправа 336

1. Прочитайте жарти про канікули.

***

«Ура, канікули!» — кричали вчителі й, обганяючи учнів, бігли додому. Батьки запускали в небо повітряні кульки, стрибали, обіймалися й раділи, не вірячи своєму щастю!

***

— Сергію, а що ти всі канікули робив?

— Ну як, тренувався, ходив у походи, бігав усякими лісами, полями, ярами...

— Ось бачите, який Сергій молодець, не те що ви цілими днями біля комп'ютерів своїх сидите!

— ...(*убік*) орків там різних мочив...

ПІДРУЧНИК ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

***

У мене стільки планів на канікули. А в підсумку як завжди: комп — спати — комп — спати — комп — спати... Проти системи не попреш.

***

Останній тиждень перед літніми канікулами — це така довга п'ятниця перед великими вихідними.

2. Випишіть у три групи прийменники, сполучники та частки.

Вправа 337

1. Спишіть сполучення слів, заповнивши пропуски та знявши риску.

Не/мов/би/то зна..мо, пиш..мо смс/повідомлення аби/кому, без/перестанку роб..ш, чим/дуж намага..мося, прийшли хтозна/на/віщо, не/стямлюся з радости, дивит..ся с/під/лоба, робити не/зважаючи/на втому, не/втомний сусід, побач..мося завтра в/день, займа..ся що/неділі.

2. Поясніть орфограми.

Вправа 338

1. Поясніть різницю між словосполученнями.

Ходимо/ходімо на тренування, читаємо/читаймо книгу, будемо/будьмо сильними; сяючі очі — сяючи очима, квітнучі сади — квітнучи навесні, лежачий камінь — лежачи на дивані; по третє квітня — по-третє, поговорити востаннє — в останнє вікно, зустрітися вдень — привітати в день народження.

2. Усно складіть зі словосполученнями речення.

Вправа 339

Спишіть словосполучення, виправивши помилки.

Вже виходю з дому, дякуїмо оточуючим, щиро вас просю, читав про головнокомандуючого, давайте пообідаємо, думаїмо про контрольну, відчуваючі наближення канікул, їздю до бабусі, нічого робить, хочется розслабиться, діїмо згідно обставин, прохаю звернути увагу, ходю до школи.

Підручник видавництва "Ранок"

Вправа 340

1. Письмово дайте відповіді на питання.
   - Що корисного для себе я зробив/зробила упродовж цього навчального року?
   - Кому я вдячний/вдячна за підтримку?
   - Які обставини були несприятливими, але я впорався/впоралася з ними та набув/набула нових умінь?
2. У відповідях знайдіть службові частини мови. Обведіть їх і надпишіть: прийменник, сполучник, частка.

Вправа 341

1. Пофантазуйте про канікули своєї мрії: що б ви хотіли зробити під час відпочинку, куди поїхати, з ким поспілкуватися тощо.
2. Сформулюйте свої плани на канікули, використовуючи дієслова у формі майбутнього часу. За бажання озвучте їх перед класом.

Проєкт

Підготуйте великий аркуш паперу. Кожні учень і учениця нехай напишуть побажання своїм однокласникам і однокласницям і/чи вчителям. Використовуйте дієслова в наказовому способі, наприклад: *Друзі, насолоджуймося свободою! Нехай канікули будуть нереальними! Маринко, забудь про оцінки!*

Підсумкові тести

1. В українській мові частин мови
   А 3 Б 6 В 9 Г 10
2. Частини мови поділяються на
   А головні та другорядні
   Б самостійні та службові
   В повні та неповні
   Г однозначні та багатозначні
3. НЕ є формою дієслова
   А інфінітив
   Б дієприкметник
   В дієприслівник
   Г вищий ступінь порівняння

Підручник Видавництво Ранок

4. До службових частин мови НЕ належить

А прикметник
Б прийменник
В сполучник
Г частка

5. Прочитайте речення.

Ваш мозок ***(1)може*** *абсолютно все. Вам потрібно лише* ***(2)переконати*** *себе в цьому. Руки не* ***(3)усвідомлюють****, що вони не* ***(4)вміють*** ***(5)відтискатися****, ноги не усвідомлюють, що вони не дуже витривалі. Це знає мозок. Якщо ви переконаєте себе, що ви можете все, ви справді все* ***(6)зможете*** (Р. Кіосакі).

Усі дієслова недоконаного виду позначені цифрами

А 1, 3, 4, 5
Б 2, 3, 4, 6
В 2, 3, 5, 6
Г 1, 2, 4, 5

6. Помилку допущено в реченні

А Помандруймо Україною разом!
Б Варто побачити вишукані пейзажі, неповторні міста й неймовірно глибоке небо.
В Давайте згадаємо історію кожного регіону.
Г Нехай увесь світ знає про магію нашого краю.

7. Граматично правильне продовження речення «Маючи мрію, ...» наведено в усіх рядках, ОКРІМ

А я впевнено крокую до неї.
Б нехай вона здійснюється!
В робіть усе для її здійснення.
Г будьте наполегливі та сміливі!

8. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

... ... *свої зошити, ... дату.*

А Просю, розкрити, запишемо
Б Прохаю, відкрити, давайте запишемо
В Прошу, розгорнути, запишімо
Г Перепрошую, відчинити, усім, запишимо

Підручник видавництва «Ранок»

9. Знайдіть правильний варіант заповнення пропусків у реченні

Інформація про курси буде корисною всім … … ….

А бажаючим, вступати, до нашого університету
Б охочим, вступати, до нашого університету
В бажаючим, вступати, в наш університет
Г охочим, поступати, в наш університет

10. З'ясуйте, до яких частин мови належать виділені в реченні слова (цифра позначає наступне слово).

Найкращий спосіб почати ***(1)щось*** *—* ***(2)це*** *припинити говорити* ***(3)та*** *почати робити* (В. Дісней).

Частини мови

А займенник
Б прийменник
В сполучник
Г частка

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

11. З'ясуйте, до яких частин мови належать виділені в реченні слова (цифра позначає наступне слово).

Почати діяти — це найскладніше, все ***(1)інше*** *залежить* ***(2)тільки*** ***(3)від*** *наполегливості* (А. Ергарт).

Частини мови

А займенник
Б прийменник
В сполучник
Г частка

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

12. З'ясуйте, до яких частин мови належать виділені слова (цифра позначає наступне слово).

Я пропустив ***(1)понад*** *дев'ять тисяч кидків і програв майже триста ігор за період своєї кар'єри. Мені не раз довіряли зробити фінальний переможний кидок, і я промахувався. Я зазнавав поразок* ***(2)знову****, і знову, і знову. І* ***(3)саме*** *тому я досягнув успіху* (М. Джордан).

Частини мови

А частка
Б прислівник
В прийменник
Г займенник

	А	Б	В	Г
1				
2				
3				
4				

rnk.com.ua/107267

Електронний додаток "Ранок"

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				

Навчальне видання

ЛІТВІНОВА Інна Миколаївна

«УКРАЇНСЬКА МОВА»
Підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів.
Продаж заборонено

Підручник відповідає Державним санітарним нормам і правилам «Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей»

Редактор *О. О. Якименко*. Технічний редактор *А. В. Пліско*.
Художнє оформлення *В. І. Труфена*, *Т. В. Задорожної*.
Комп'ютерна верстка *І. І. Пікальової*. Коректор *Н. В. Красна*.

Підписано до друку 23.04.2024. Формат 70×90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Шкільна. Друк офсетний. Ум. друк. арк. 20,08. Обл.-вид. арк. 7,86.
Наклад 12503 пр. Зам. № 7404-2024.

ТОВ Видавництво «Ранок»,
вул. Космічна, 21а, Харків, 61145; вул. Деревлянська, 13, к. 331б, Київ, 04119.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7548 від 16.12.2021.
E-mail: office@ranok.com.ua

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРІАДА-ПАК»,
пров. Сімферопольський, 6, Харків 61052.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 5340 від 15.05.2017.
Тел. +38 (057) 712-20-00. E-mail: sale@triada.kharkov.ua

ВИДАВНИЦТВО "РАНОК"

Як скласти план тексту

1. Поділіть текст на змістові частини (зазвичай вони збігаються з абзацами).
2. Визначте мікротему кожної частини.
3. Доберіть підзаголовок до кожної частини.
4. Запишіть підзаголовки як назви пунктів.

Як написати текст-опис

Текст-опис — це текст, мета якого — описати предмет (явище, особу), розповісти про його зовнішні ознаки, риси характеру.

1. У вступі назвіть предмет або явище, передайте загальне враження від нього.
2. В основній частині опишіть ознаки предмета або явища.
3. У висновках висловте своє ставлення до нього.

Як написати текст-розповідь

Текст-розповідь — це текст, у якому йдеться про події, що розвиваються в часі й ведуть до певного результату. У тексті-розповіді є дійові особи, з якими щось відбувається.

1. У вступі повідомте про дійових осіб, місце й час події.
2. В основній частині розкажіть про перебіг події, її розгортання в часі.
3. У завершальній частині повідомте про результат розвитку події.

Як написати текст-роздум

Текст-роздум — це висловлення, у якому доводять або спростовують думку шляхом міркування та за допомогою доказів.

1. Обміркуйте тему, на яку ви хочете написати текст.
2. Висловте свою думку щодо теми.
3. Наведіть переконливі докази на її захист.
4. Сформулюйте висновки.

Підручник "Вправи і завдання"

Як написати есе

Есе — це невеликий прозовий твір, у якому автор чи авторка викладає власні думки та враження з певного приводу.

Для написання есе потрібно:

- обміркувати тему, сформулювати свою думку, визначити головне й другорядне;
- дотримуватися структури тексту (вступ, основна частина, висновки);
- у вступі назвати тему, проблему, про яку ви пишете;
- в основній частині викласти свої думки щодо неї, пояснити їх, навести приклади з життя, літератури, кіно тощо;
- у висновках підсумувати свою думку.

Як написати оголошення

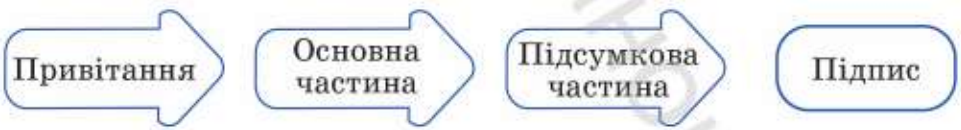

Оголошення — це коротке текстове повідомлення, що має на меті поінформувати певне коло осіб про події, пропозиції послуг, товарів тощо.

Оголошення складається з короткого повідомлення та необхідної контактної інформації.

Структура електронного листа

Тема: коротко зазначаємо у відповідній чарунці, про що лист.

Підручник видавництво "Ранок"

УКРАЇНСЬКА МОВА

підручник для 7 класу закладів загальної середньої освіти

Особливості підручника:

- підручник-співрозмовник, дружній до учнівства та вчительства
- сповнений ефективних вправ, цікавинок, актуальних порад, ідей для досліджень

Електронний інтерактивний додаток містить:

- завдання із застосуванням мультимедійних засобів (аудіо, відео тощо)
- тести, аудіодиктанти та інші вправи з можливостями самоперевірки

ISBN 978-617-09-8756-3

Електронний інтерактивний додаток до підручника доступний за QR-кодом або посиланням mk.com.ua/106120

Підручник видавництва "Ранок"